

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**HAYATIN DÖNÜM NOKTALARINDA
DİN GÖREVLİLERİNİN ROLÜ
(BURSA ÖRNEĞİ)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zefir ADEMİ

**Danışman:
Prof. Dr. Abdurrahman KURT**

BURSA - 2012

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....Anabilim Dalı,
..... Bilim Dalı'nda numaralı
.....'nın hazırladığı
“.....”
konulu (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı,/...../ 20.... günü -saatleri
arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
..... (başarılı/başarısız) olduğuna
(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Zefir ADEMİ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Sosyolojisi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : ix + 111
Mezuniyet Tarihi : / / 2012
Tez Danışmanı : Abdurrahman Kurt

HAYATIN DÖNÜM NOKTALARINDA DİN GÖREVLİLERİNİN ROLÜ

Toplumsal bir varlık olan insan başka bireylerle beraber yaşamak mecburiyetindedir. Bu birliktelikte bireyin üstlendiği çeşitli roller ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle rolü toplumun kişiye biçtiği bir kalıp olarak tanımlamak mümkündür. Kişi ayrıca, toplumun kendine öngördüğü rollerin dışında daha birçok role de sahip olabilmektedir.

Bazı roller doğuştan gelir, bazı roller ise sonradan kazanılır. Sonradan kazanılan roller arasında meslek rolü yer almaktadır. Ancak, bazı meslek rollerinin diğer bireylerin hayatları üzerinde büyük etkileri vardır. Örneğin din adamlarının rolü.

Doğumundan ölümüne dek insanlar, birçok evreden geçmektedirler. İnsan hayatında bu evrelerden bazıları kişinin yaşamını tamamen değiştirmektedir. Daha doğrusu insan sürekli bir değişim içindedir. Bu değişimlere sebep olan etkenlere dönüm noktası denir. Bu dönüm noktalarında insana yol gösteren en önemli rehberlerden biri dindir. Böylece dini topluma anlatmakla görevli din adamlarının insan ve toplum açısından ne kadar önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Bu araştırmanın amacı da toplumun temel taşı olan insanın dönüm noktalarında din adamının üstlendiği hayati rolü ortaya koymak ve dikkatleri bu yöne çekmektir.

Anahtar Sözcükler:

Din, Din Görevlileri, Rol, Zaman, Değişme, Fonksiyon, Dönüm Noktası, Hayat.

ABSTRACT

Name and Surname : Zefir ADEMİ
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Studies
Branch : Sociology of Religion
Degree Awarded : Master
Page Number : ix + 111
Degree Date : / / 2012
Supervisor : Prof. Dr. Abdurrahman Kurt

ROLE OF RELIGIOUS OFFICIALS IN TURNING POINTS OF LIFE

Man, as a social being, has to live with other individuals. Various roles of individuals are formed as a result of this togetherness. Therefore, it is possible to define a role as a model which society determines for a person.. Then, a social person also may have a lot of roles apart from the ones that the society determines for them.

Some roles come by birth, whereas some are acquired afterwards. One of the roles that are acquired later in life is the professional role. However, some of these Professional roles have a great impact on the lives of other individuals. For example, the role of religious officials...

From their birth to death, people go through a lot of phases. Some of these phases completely change the life of an individual. More precisely, a man is in a continual change. The factors that cause these changes are called milestones. One of the most important guides which show the way to a person at these milestones Is religion. Hence, it is an undeniable fact that the religious officials, who are responsible for telling religion to society, have a vital role for an individual and a society.

The objective of our research is to determine the crucial function of religious officials and get the attentions at this point at the milestones of a man, who is keystone of a society.

Keywords: Religious, Religious Officials, Role, Time, Change, Function, Turning Points, Life.

ÖNSÖZ

İnsanlar yaşamları boyunca hep bir dinle muhatap olmuşlardır. Daha doğrusu din, insanoğlunun her döneminde kendisini göstermiştir. Hayat serüveninde insan bazı önemli anlar ve kendisi için hayati olaylar yaşamaktadır. Yaşamı ve insanı şekillendiren bu an ve olaylar sağlıklı bir şekilde kontrol edilirse insan her iki dünyada da mutlu olmayı başarmış demektir. Kazanılacak bu başarıda din adamlarının olumlu veya olumsuz etkileri dikkatlice incelenmesi gereken sosyolojik bir olgudur.

İslam dininin itikat, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işlerini yürütme, din konusunda toplumu aydınlatma ve ibadet yerlerini yönetme görevi 3 Mart 1924 yılında kurulan ve Başbakanlığa bağlı olan, Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir. Diyanet bu görevi kendine bağlı müftü, vaiz, vaize, imam-hatip ve müezzin-kayyımlar ile yapmaktadır.

Bu görevliler hem cami içinde hem de cami dışında dinin emir ve yasaklarını topluma anlatmaktadır. Halkla içi içe olan din görevlileri doğumdan ölüme kadar toplumun her ferdinin bütün dini ihtiyaçlarını karşıladıkları zorluklara rağmen samimiyetle gidermeye çalışmaktadır. Bu hizmetin doğru ve etkili olması, toplumun manevi sağlığı için çok önemlidir. İslam medeniyetinin temsil ve geleceği de bu başarıya bağlıdır. Bu kadar önemli bir durum, elinizdeki araştırma ile incelmeye çalışıldı.

Araştırmamız öncelikle literatür incelemesi ve alan araştırmasına dayanmaktadır. Anlaşılacağı gibi teori ve uygulama olmak üzere aslında iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; araştırmanın konusu, amacı ve önemi, hipotezleri ve sınırları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca kaynaklardan ve benzerlik taşıyan çalışmalardan bahsedilmiştir.

Birinci bölüm, insanın sosyal varlığını belirleyen temel kategorilerden olan “zaman” hakkındadır. Daha sonra bu bölümde sosyolojide zamanının nasıl algılandığından, sosyal zaman-din ilişkisi ve nihayet bireysel dini yorumlardan veya “havaleci dindarlık” olgusundan söz edilecektir. Birinci bölümün sonunda ise, insan hayatındaki dönüm noktalarından söz edilecektir. Bu mevzu geniş tutulmadan hülasa olarak ele alınacaktır.

İkinci bölümünde din görevlileri ile yapılan mülakatın sonuç ve bulgularından bahsedip bu bulgular yorumlanacaktır. Araştırma ile alakalı, eklerde verilecek olan mülakat sorularının değerlendirilmesi yapılacaktır. Sonuç kısmında ise elde edilen verilere dayanılarak, insan hayatında önemli zamanlarda din görevlilerinin rolüne ve nasıl olduğuna dair bilgiler verilecektir.

Çalışmanın belirlenmesinden sonuçlandırılmasına kadar her türlü teşvik, tenkit ve yol göstericiliği ile bana desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman KURT'a, araştırmamın yönlendirilmesinde yardımını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Vejdi BİLGİN'e, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni Ahmet ERCAN'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmanın mülakat kısmının gerçekleşmesinde yardımlarını esirgemeyen Fatih Sultan Mehmet Cami İmam-Hatibi Sayın A. İhsan ÇINAR'a, Karşeyh Cami İmam-Hatibi Sayın Mürşit KAVURMACI'ya, Ataevler Merkez Edebali Cami İmam-Hatibi Sayın Mehmet YAZAR'a, Hüdavendigar Cami İmam-Hatibi Sayın Selamettin ÜNAL'a, Nilüfer Hacıbaba Cami İmam Hatibi Sayın Mustafa AYGÜN'e şükranlarımı bir borç bilirim.

Zefir ADEMİ

Bursa 2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	4
II. ARAŞTIRMANIN AMACI	5
IV. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	7
IV. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR.....	8
V. METODOLOJİ.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL ZAMAN, TOPLUMSAL DEĞİŞME VE DİN İLİŞKİSİ

I. TOPLUMSAL BİR GERÇEKLİK OLARAK ZAMAN.....	12
A. ZAMAN KAVRAMI	13
B. SOSYOLOJİDE ZAMAN KAVRAMI	15
II. SOSYAL ZAMAN VE DİN	18
III. VEKİL HAFIZA VEYA VEKÂLETEN DİN ANLAYIŞI	20
IV. İNSANIN HAYATINDA DÖNÜM NOKTALARI	25
A. SÜNNET (HİTAN)	27
B. ERGENLİK ÇAĞI.....	30
C. ASKERLİK.....	31
D. EVLİLİK (NİKÂH).....	34
E. ÇOCUK SAHİBİ OLMA.....	39

F. HAC	42
G. ÖLÜM (CENAZE)	47
H. DİNE DÖNÜŞ VE DİN DEĞİŞTİRME	52

İKİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

I. SÜNNET İLE İLGİLİ BULGULAR	58
II. ERGENLİK DÖNEMİ İLE İLGİLİ BULGULAR.....	63
III. ASKERLİK İLE İLGİLİ BULGULAR	68
IV. EVLİLİK İLE İLGİLİ BULGULAR	72
V. ÇOCUK SAHİBİ OLMA İLE İLGİLİ BULGULAR.....	76
VI. HAC İLE İLGİLİ BULGULAR.....	80
VII. ÖLÜM (CENAZE) İLE İLGİLİ BULGULAR.....	84
VIII. DİN DEĞİŞTİRME İLE İLGİLİ BULGULAR	87
SONUÇ.....	92
KAYNAKLAR	99
EK. 1: BURSA'DA GÖREVLİ OLAN VE MÜLAKATA	
 KATILAN DİN GÖREVLİLERİN TABLOSU	106
EK. 2: MÜLAKAT SORULARI.....	107
ÖZGEÇMİŞ.....	111

KISALTMALAR

Kısıtlama

a.g.e.

a.g.m.

a.g.md.

a.g.t.

ASDER

ay.

b.

Bkz.

C.

çev.

Der.

D.İ.A.

DİB.

ed.

Ens.

Fak.

haz.

İSAM

İst.

MEB

p.

nu.

ss.

S.

TDV.

UÜİF.

UÜSBE.

vd.

vs.

YECDER

Bibliyografik Bilgi

Adı Geçen Eser

Adı Geçen Makale

Adı Geçen Madde

Adı Geçen Tez

Adalet Savunalar Derneği

Aynı yer

Baskı

Bakınız

Cilt

Çeviren

Derleyen

Diyanet İslam Ansiklopedisi

Diyanet İşleri Başkanlığı

Editör

Enstitü

Fakülte

Hazırlayan

İslam Araştırma Merkezi

İstanbul

Milli Eğitim Bakanlığı

Page

Numara

Sayfa

Sayı

Türkiye Diyanet Vakfı

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.

Ve devam

Ve saire

Yunus Emre Cami Eğitim Derneği

GİRİŞ

İnsan doğası gereği başka insanlarla yaşama alışkanlığına sahiptir. Çünkü hiçbir insan bütün ihtiyaçlarını tek başına karşılayamaz. Diğer taraftan insan karakterini kazanmak için bünyesinde gerçekleştirebileceği bir topluma muhtaçtır.¹ İnsan, bu toplum içerisinde karakterini yaşarken, kendi haklarına saygı gösterilmesini istediği kadar başkalarının haklarına da saygı göstermelidir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak her türlü hakkın kutsiyetine inanmalıdır. İşte bu noktada insanları kontrol edecek bir davranış sistemine ihtiyaç vardır.²

Toplumsal kontrol mekanizması olarak din, insanlıkla beraber var olagelen ve devam edecek olan bir olgudur. Tarih boyunca dinsiz bir toplum rastlanılmamıştır. Mademki din insanlıkla beraber vardır, dine hizmet olgusu da tarihin her döneminde olagelmiştir. Çünkü dinin muhatabı insandır. Aynı zamanda dini iyi bilen ve dine hizmet eden bazı insanlar da olmuştur. İşte bunlar din adamları veya din görevlileridir.³

Din görevlisinin malzemesi insandır. Din ile insanların iç âlemine hitap edilmektedir. Amaç iyi insan, topluma faydalı insan yetiştirmektir. Ayrıca dini kurumlar değişim ve gelişime ayak uydurmak ve insanlara daha çok ulaşmak için kendilerine yeni hizmet alanları açmak, hizmet kalitesini yükseltmek, hizmet ettiği toplumu yeniden anlamak ve sorgulamak durumundadırlar.⁴

Sosyal yapının unsurlarından biri olan dinin en önemli özelliklerden birinin ayin (ibadet) olduğu görülmektedir. Beşeri veya ilahi olarak adlandırılan dinler, insanlardan belli emirlerin yapılmasını istemektedir. Yaptırım veya emirlerin yoğunluk derecelerinin dinden dine değişmesi muhtemeldir. Kimi dinler, hayatın belli bir bölümünü, kimi dinler ise

¹ İzzet Er, **Din Sosyolojisi**, 2. b., Akçağ Yay., Ankara, 2008, ss. 15-16.

² Aliye Çınar, **Sosyolojik ve Antropolojik Açıdan Dine Bakış**, 1.b., Emin Yayınları, Bursa, 2009, ss. 48-49.

³ Veysel Demir, **Din Görevlilerin Fonksiyonları ve Sosyo-Kültürel Tesirleri Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1996, s 1.

⁴ Mustafâ Atıla, "Günümüz Toplumunun Din Görevlilerinden Beklentileri", **Yaygın Din Eğitimi ve Uygulamaları**, ed. Şadettin Göksu ve Gökhan Erenoğlu, YECDER 1. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu Tebliğler, YECDER Kitapları, İstanbul, 2010, s. 28.

daha geniş yaşam alanlarını etkileyecek güçtedir. Bununla beraber dinin başka toplumsal kurumları etkileme gibi bir özelliği de vardır. Bu toplumsal kurumları aile, ekonomi, eğitim ve boş zaman olarak sıralamak mümkündür.⁵

Türk toplumu üzerinde dinin etkisi büyüktür. Günümüz Türkiye'sinde dini resmi olarak temsil eden kurum Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Gayri resmi olarak temsil edenler de dini cemaatler ve gruplardır. Gerek resmi görevlilerin, gerekse gayri resmi görevlilerin, toplumda önemli etkiye sahip olduklarını görülmektedir.⁶

Din görevlileri cami içi ve cami dışı olmak üzere iki şekilde halka tesir ederler. Cami hizmetleri, din hizmetlerinin sadece gözle görünür kısmını oluşturur. Din görevlileri camilerde insanları bir araya getirip topluca ibadet etme şuurunu kazandırarak onları kaynaştırır. Aynı zamanda din adamları camilerde: "İmamet, hitabet, ezan, kamet ve ibadete camilerin hazır bulundurulması, mukabeleler düzenlenmesi, dini gün ve gecelerde icra edilmek üzere programlar hazırlanması, cami içinde toplumun din konusunda aydınlatılması, isteyen vatandaşlara Kur'an-ı Kerim öğretilmesi, camilerin iç ve dış temizliği, eşya ve malzemelerin en iyi bir şekilde kullanılması, temizliği, bakımı ve koruması"⁷ gibi vazifelerle yükümlüdürler.

Ancak din görevlisi caminin dışında da etkisini sürdürmektedir. Din görevlisi halk adamıdır. Acı günlerde de, tatlı günlerde de halkın yanında yer almaktadır. Cami dışında bazı sosyal ve dini hizmetler olarak yeni doğan çocuklara isim konulması, asker uğurlama, hacı uğurlama, konferans veya panel, nişan veya nikâh merasimleri, hapishane, hastane, huzur evi ziyaretleri, cenazeler gösterilebilir.⁸ Cami dışı hizmetleri olarak saydıklarımızdan bazıları ayrıca bireylerin hayatlarında dönüm noktası vasfını taşımaktadır.

Modern iletişim çağında artık dünyamız küresel bir köy haline gelmiş, iletişim ve ulaşım teknolojisi baş döndürecek bir hızla gelişme kaydetmiştir. Bu durum farklı örf, adet ve kültüre mensup fert ve toplumları bir birine yaklaştırmıştır, etkileşimi artırmıştır. Bu etkileşimin sonucunda toplumlarda bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişim zamansal bir süreç olmakla beraber, bütün toplumsal hizmetlerin yanı sıra, din

⁵ M. Cengiz Yıldız, Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 1999, s. 1.

⁶ Demir, a.g.t., s. 3.

⁷ Hüseyin Yılmaz, **Camilerin Eğitim Fonksiyonu**, Dem Yay., İstanbul, 2005, ss. 28-30.

⁸ Atıla, a.g.m., s. 30.

hizmetlerinde yeni bir dönüşümü gerektirmektedir. Ayrıca bu zamansal süreç din görevlilerini, halka daha kolay ve daha geniş kitlelere ulaşmaları için yeni sosyal faaliyetler arayışına sürüklemektedir.

Bir önceki paragrafta ifade edildiği gibi zaman içerisinde her şey bir değişmeye uğramaktadır. Sosyolojide meşhur bir kural vardır, değişmeyen tek şey, değişmenin kendisidir. Yani sosyal değişim sosyal zamanla yakından ilgilidir. Bu durumda din toplumsal bir kurum olma sebebiyle zamansal bir fenomen özelliği de taşımaktadır.⁹ Temel esaslar değişmemekle beraber, ibadet etmek için imkânların ve tebliğ metotları değişim gösterebilmektedir.¹⁰

Din ve toplumsal değişme ilişkisi sonucunda sosyologlar iki zıt durumu tespit etmiştir. Durkheim ve Marx dinin sosyal durgunluğa sebep olduğu ve değişmeye engel olduğu görüşündedirler. Weber ise Protestanlık dışında dinin sosyal değişmeye engel olduğunu ifade eder. Görüldüğü gibi Weber Protestan inancın sosyal değişmeye sebep olacağını düşünmektedir. Ona göre Avrupa’da gelişen kapitalizm ve sosyal değişimin sebebi Protestan Hıristiyanların benimsedikleri ahlak anlayışıdır.¹¹

Modern Avrupa’da materyalizmin ve kapitalizmin gelişimi ile birlikte dini hayat kilisenin kontrolünden bir nevi çıkmıştır. Önemli kabul edilen bazı ritüellere ve kutlamalara katılımlar azalmıştır ve birçok kilise boşalmıştır. Ortaya yeni ve bireysel din yorumları çıkmıştır. Daha doğrusu “bağlanmadan inanma”¹² ve “vekil hafıza”¹³ gibi yeni anlayışlar zuhur etmiştir.¹⁴

İslam dünyasında, sosyal değişme sürecinde farklı anlayışlar ve topluluklar oluşmuştur. Bunları genel anlamda üç gruba ayırabiliriz. Birinci grupta muhafazakârlar vardır ki bunlar, Batı’dan gelen her şeyi reddedip, geleneğin canlandırılmasını savunurlar. İkinci grupta, geçmişi ve geleneği reddedip, tümüyle çözümün Batıda olduğunu savunanlar

⁹ Ejder Okumuş, **Zamanın Toplumsal Gerçekliği (Zamanda Yolculuk-Zamanla Yaşamak-Zamanda Var Olmak)**, ARK Kitapları, Özgü Yayıncılık, İstanbul, 20011, s. 94.

¹⁰ İsmail Çakan, **Hakkı Tavsiye (Metot ve Vasıtaları)**, Büşra Yay., İstanbul, 1992, ss. 51-52.

¹¹ Abdurrahman Kurt, **Din Sosyolojisi**, 1.b., Dora Yay., Bursa, 2011, ss. 152-154.

¹² Grace Davie, **Modern Avrupada Din**, çev. Akif Demirci, Küre Yay., İstanbul, 2006, ss. 10-90.

¹³ Harvieu D. Leger, “Sekülerleşme, Gelenek ve Dindarlığın Yeni Şekilleri” çev. Halil Aydınalp, **Din Sosyolojisi**, ed. İhsan Çapacıoğlu- Bunyamin Solmaz, Çizgi Yay. Konya, 2006, s. 148.

¹⁴ Mehmet Yanmış, Bursa Dini Hayatında Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n Necat Şiirinin Etkilerinin Araştırılması, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2010, ss. 136-137.

bulunur ve son grupta Batı'nın bilim, teknik ve sanayisinin alınıp ahlâki ve manevi yönünün terk edilmesini isteyenler vardır.¹⁵

Son gruptakiler, modernizmin İslam dünyasına girişiyle, dini geleneğin insanlığa çözüm getirmediğine, bilimin ve aklın verilerinin toplumları ileriye götürdüğüne, dinin inanç konusu olarak vicdanlara hitap ettiğine vurgu yaparak devlet kurum ve kuruluşlarında din merkezli bir düşüncenin uygulanışının toplumları geri bırakacağını savunmuş ve batılılaşmayı arzu etmişlerdir. Modernizme geçiş sürecinde modern entelektüeller ulemanın yerini alarak toplumun geneline yön vermeye çalışmışlardır.¹⁶

Bu grubu oluşturanlar daha çok ait olmadan inanmanın taraftarlarıdır. Yani dinin emirlerini yerine getirmeden aidiyet duygusuna sahip olan kesimdir. Fakat bunlar cami dışında olan bazı dini adetlere ve merasimlere daha çok kültürel faaliyet adı altında veya mecburiyetten katılmaktadır. Bunlar mevlit, hatim gibi uygulamaları din görevlisine okuturlar. Yani bir nevi dini sorumlulukları havale etmektedirler.¹⁷

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Dini anlayış, bireyler ve toplumlar tarafından farklı şekillerde ifade edilmekte ve her toplumun yapısına göre farklı içerik ve tipler göstermektedir. Her ne kadar farklı anlayışlar ve uygulamalar olsa da, buna rağmen dini yaşantının evrensel bir realite olduğu da bilinmektedir. Din mikro planda ideal bireyler oluşturmaya çalışırken makro planda ise ideal toplum ya da mutlu toplum oluşturmaya çalışmaktadır.

Dolayısıyla din bireyin olduğu kadar toplumun da sosyal kontrolünün önde gelen vasıtalarından biridir. Özellikle hayatın tamamını içine alan, başlı başına bir hayat sistemi getirmiş olan dinler hem birey hem de toplum hayatının en ince noktalarına kadar etkili olurlar. Zira din; inanç, ibadet, ahlak ve sosyolojik boyutlara sahiptir. Dindeki kurumsallaşma yollarından biri de, inanç ve ibadet usullerinin sağlam esaslara bağlanması ile ilgilidir. Dini faaliyetlerin giderek daha geniş sahalara yayılması, büyük kitleleri

¹⁵ Erol Güngör, **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken Yay., İstanbul, 1994, s. 214.

¹⁶ İra M. Lapidus, **Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası**, çev. İ. Safa Üstün, İFAV., İstanbul, 1996, s. 20.

¹⁷ Yanmış, a.g.t., 136-140.

çevresinde toplaması ve ibadet birliğini sağlaması sebebiyle bir elden yönetimine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda ibadet ve diğer din işlerini yürütmek üzere bir uzman grubu ortaya çıkmış, böylece din adamı veya din görevlileri sınıfı oluşmuştur.

Bu çalışma DİB'e bağlı Bursa'da görev yapan din görevlilerinin dini içerikli ve cami dışı olan adet, merasim veya ritüel vasıtasıyla bireylerin üzerinde bıraktıkları tesiri ele almaktadır. Hayatın dönüm noktası olarak ortak nitelik taşıyan doğum, hitan, ergenliğe giriş, askerlik, evlilik gibi bireylerin genellikle hayatlarının ilk yarısını oluşturan kısımlarda din görevlilerinin yaptıkları tesir ele alınacaktır. Bunların yanında çocuk sahibi olma, hac, din değiştirme ve ölüm gibi bireylerin hayatlarında önem teşkil eden noktalara da değinilecektir.

Yukarda sayılan dönüm noktalarının iki ortak özelliği vardır. Genel olarak tüm insanlar için var olmaları, onların birinci ortak özelliğidir. İkincisi ise insanlarda az ya da çok bir değişime sebep olmasıdır. Buradan da anlaşılıyor ki bu çalışma, hayatın dönüm noktalarında din görevlilerin rolünü gözler önüne serecektir. Böylece toplumda gerçekleşen sosyal değişimlerle beraber ortaya çıkan bireysel dini yorumların ve "havaleci din"¹⁸ olgusunun Bursa'da ne derece gerçekleştiğini tespit etmeye çalışılacaktır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Osmanlılarda din adamların görevi sadece namaz kıldırma ve hutbe okumak değildi. Onlar mahalleyi ilgilendiren her türlü belediye hizmetine öncülük ederlerdi. Yine mahallenin huzur ve asayişini denetler, sosyal ve kültürel pek çok faaliyetin içinde bulunurlardı.

Bugün din görevlisinin görevi geçmişe göre oldukça farklılaşmıştır. Toplumsal değişim nedeniyle günümüzde şartlar karmaşık bir hal almış, toplumun eğitim düzeyi yükseldiği için farklı kültürlerle teması geçilmiş, dini çözümler isteyen yeni meseleler tezahür etmiştir.

¹⁸ Léger, a.g.m., s. 148.

Toplumsal yapının değişimi ve karmaşıklığı din adamlarına daha iyi bir eğitim almalarını zorunlu kılmıştır. Önceleri sadece lise düzeyinde olan eğitimle halka hizmet vermek mümkün iken, günümüzde halkın eğitim düzeyi yükseldiği için lise mezunu din görevlileri yetersiz kalmıştır. Bu nedenle bugün bilimsel esaslardan uzak kalmış din adamlarının toplumu yeteri kadar etkilemeyecekleri aşıkârdır.

Din görevlilerinin rolü her ne kadar eskisi kadar etkili değilse de varlığı ve önemi hala devam etmektedir. Zaman zaman kamuda ortaya çıkan çeşitli dini tartışmalara katılan din görevlilerin varlığı bu konunun geçerliliği koruduğunu göstermektedir. Bu araştırmada Türk toplumunda din görevlilerinin ne kadar önemli olduğunun, bireysel alanda ise insan hayatının dönüm noktalarında din görevlilerinin işlevinin nasıl olduğunun Bursa örneği üzerinden cevabı aranacaktır. Bu çalışma daha çok Bursa ilinde hizmet veren cami imam-hatiplerinin faaliyetlerinin incelenmesi üzerinde kurulmuştur.

III. ARAşTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Bu araştırmanın temel özelliklerinden birisi, onun bir alan çalışması olmasıdır. Başka bir ifadeyle yaşanan bir hayatın belirli bir kesiminde uygulanmış olmasıdır. Araştırmanın örnekleme, sosyal faaliyetleri yönüyle aktif olan din adamlarıdır. Bu aynı zamanda nitel tekniklerine uygun olarak bilgi kaynağı açısından zengin, konuyla ilgili düşünce ve kanaatlerin en iyi şekilde değerlendirilebileceği bir örneklem grubu seçilmiştir.

Araştırmamızda sosyal yönü kuvvetli olan din görevlileri ele alınmıştır, dolayısıyla araştırılan kişiler arasından seçilen temsili bir grup özelliğine sahiptir ve bundan dolayı denilebilir ki odak grup görüşmesi metodu kullanılmıştır.

Çalışmamızda katılan katılımcılar Bursa İl Müftülüğüne bağlı olan, farklı belediyelerdeki cami görevlileridir. Bu camilerin genellikle merkezi cami konumunda, çoğu tarihi eserleri olan ve Bursa'da ismi sık sık duyulan camilerdir.

Katılımcılar imamların yaşları ve eğitim düzeyine bakılmaksızın seçilmiştir. Çünkü imamlarda sosyal yönüyle aktif ve toplumla iç içe olan asıl ortak hedeflenmiş niteliktir. Araştırma genellemelere imkân veren temsil edici örneklemin yanında, insanları iyi tanıyan ve cami dışı hizmetleri vermekle meşhur olan, bunun yanında insan hayatının

önemli anlarda dini vecibelerini ve adetlerini iyi bilen yani insan hayatın dönüm noktalarında aktif rol alan örnekleme odaklanmıştır.

IV. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Bilimsel bir çalışmanın ortaya konması için hipotezlerinin doğru bir şekilde ortaya konması gerekir. Bu amaçla din görevlilerin toplumdaki görevlerini ne ölçüde yerine getirebildiklerini ve bireysel anlamda topluma ne gibi etkileri olduğunu ortaya koymak gerekir.

Din görevlileri bazı çevrelerce abartılı şekilde tenkit konusu olmuş, bazı çevrelerce ise abartılı övülmüştür. Ancak doğruyu bulmak her şeyden önce tarafsız araştırma yapmayı gerektirir.

Bu amaçla aşağıdaki sorulara bilimsel metotlarla ve nesnel verilerle cevaplar aranacaktır:

- 1-İnsan hayatının dönüm noktaları nelerdir?
- 2-Din görevlilerinin cami dışında yaptıkları dini merasimler nelerdir?
- 3-Hayatın dönüm noktalarında din görevlilerin rolü ve etkileri nelerdir?
- 4-Böylece din adamlarının topluma sosyal tesirleri nelerdir?
- 5-Günümüz toplumunda din görevlilerin konumu ve din görevlilerine duyulan ilgi nasıldır?
- 6-Din görevlilerin rolünün artmasının sebebi havaleci dindarlık olabilir mi?
- 7-Din görevlilerini üstlendikleri rollerin artmasının sebebi ne ölçüde havaleci dindarlık olabilir?
- 8-Din adamların cami dışında toplumla iç içe midir?

IV- KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Tespit edebildiğimiz kadarıyla hayatın dönüm noktalarında din görevlilerin rolü ve fonksiyonları ile ilgili yeterli bir alan araştırması yapılmamıştır. Farklı araştırmacılar yaptıkları çalışmalarda din görevlilerini kendilerine konu olarak seçmişlerdir, lakin din görevlilerinin üstlendikleri roller çalışmaların dışında kalmıştır.

Bu alanda yapılan araştırmalardan ilki Veysel Demir'in "Din Görevlilerinin Fonksiyonları ve Sosyo-Kültürel Tesirleri Üzerine Bir Araştırma" adını taşıyan çalışmadır. Araştırmacı bu çalışmasında din görevlisi olmanın ne anlama geldiğini, geçmişten günümüze kadar geçen dönemde din görevliliğinin tarihçesini incelemiş, din görevlisi yetiştiren müesseseler ve din görevlilerinin buldukları kurumları detaylı bir şekilde ele almıştır. Ayrıca bu araştırmada din görevlilerine anket uygulanmıştır.¹⁹

Bu alanda en hacimli araştırma M. Cengiz Yıldız'ın "Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Uygulaması" isimli çalışmadır. Bu araştırmada, Türkiye'de dinsel hizmetlerin sunumunu gerçekleştiren din görevlilerinin; bireysel, toplumsal, mesleki ve kurumsal farklılıklarını ele alınmış ve bu konularda birtakım değerlendirmelere gidilmiştir. Bunun yanında, ilk bölümde din ve dinsel bürokrasi ile ilgili olarak teorik bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır.²⁰

Bu araştırmaya diğer araştırmalara nazaran oldukça yakın başka bir araştırma da Ramazan Buyrukçu'nun "Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü" başlıklı çalışmadır. Yazar bu çalışmada imamların genelde bilgi ve uygulama eksikliğinden kaynaklanan eğitim yetersizliği başta olmak üzere, toplumsal değişme, sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve birçok nedenlerden mesleğini tam anlamıyla temsil edemedikleri belirtmiştir. Ayrıca araştırmanın son bölümünde imam ve cemaat etkileşimi meselesi ele alınmış, bilimsel verilerle tartışma ve tahlil yapılmıştır. Bütün bunlardan sonra araştırmanın genel sonuçlarına ulaşılmaya çalışılmıştır.²¹

¹⁹ Geniş Bilgi İçin Bkz.: Veysel Demir, Din Görevlilerin Fonksiyonları ve Sosyo-Kültürel Tesirleri Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1996.

²⁰ Geniş Bilgi İçin Bkz.: M. Cengiz Yıldız, Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 1999.

²¹ Geniş Bilgi İçin Bkz.: Ramazan Buyrukçu, **Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü**, 1.b., TDV. Yay., Ankara, 2005.

Konumuzla benzerlik taşıyan bir başak çalışma da, Mustafa Köylü'nün "Din Görevlilerinin Problemleri" isimli çalışmadır. Müellif bu çalışmada; din görevlilerinin çoğunlukla mesleklerinde kendilerini yeterli gördüklerini ve herhangi bir kişisel problemlerinin olmadığını, kişisel problemi olanların ise, daha çok maddi sıkıntılar, ailevi problemler, sağlıkla ilgili sorunlar ve toplumda kendini kabul ettirememesi gibi durumlar olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca bu araştırmada, İmam-Hatiplerin çoğunluğunun idare ile olan ilişkilerinden memnun oldukları, fakat müftü ve murakıplar aracılığı ile yapılan denetlemelerin yeterli ve adil olmadığı belirtilmiştir.²²

Yine bizim konumuza yakın ve yaygın din eğitimi açısından yapılan başka bir çalışma da, Hayati Tetik'in "Din Görevlilerinin Fonksiyonları" başlıklı çalışmadır. Bu araştırmada cami görevlilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirmede, sağlıklı bir iletişim ortamı içinde, imam-hatip ve müezzin-kayyımların yeterlilik ve yetersizliklerini; cami görevlileri-cemaat ilişkileri hususunda konuyla ilgili problemleri tespit ve tasvir etmektedir. Bu çalışma teori ve uygulama olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Uygulama kısmında ise cami görevlilerin caminin dışında ve caminin içinde yürüttükleri yaygın din eğitimi faaliyetleri hakkında anket yapılmıştır. Araştırmanın sonunda tespit ve tekliflere yer verilmiştir.²³

Yaygın din eğitiminde "Cami ve Din Görevlileri" isimli araştırma Fahri Kayadibi tarafından yapılmıştır. Araştırma teori ve uygulama olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde din eğitimi açısından cami ve mescitlerin tarihi gelişimi, fonksiyonları, görevlilerin durumları dokümantasyon metoduyla elde edilen bilgilerin ışığında değerlendirilmiştir. Uygulamalı çalışmadan oluşan ikinci bölümde cami görevlilerinin camilerde yürüttükleri yaygın din eğitimi faaliyetleri ele alınmış ve görevlilerin bu konudaki verimlilikleri, yeterlilikleri, sorunları, yetiştirilmeye ihtiyaç duydukları yönleri tespit edilip ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda sonuç ve önerilere yer verilmiştir.²⁴

²² Geniş Bilgi İçin Bkz.: Mustafa Köylü, Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), O. M. Ü. İ. F. Samsun, 1989.

²³ Geniş Bilgi İçin Bkz.: Hayati Tetik, **Din Görevlilerin Fonksiyonları**, 1. b., Aktif Yayınevi, İstanbul, 1997.

²⁴ Geniş Bilgi İçin Bkz.: Fahri Kayadibi, **Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Din Görevlileri**, 1.b., DİB. Yay., Ankara, 2000.

Bu konuyla alakalı Özer Çetin tarafından “Balıkesir ve Yakın Çevresindeki İmam ve Müezzinlerin Çeşitli Problemleri Hakkında Psiko-Sosyal Bir Araştırma” başlığı altında bir çalışma yapılmıştır. Araştırmada Balıkesir ve yakın çevresindeki imam ve müezzinlerin çeşitli problemlerini ele alacak biçimde seçilmiş bir araştırma alan çalışması olup örnekleme dayanmaktadır. Çalışmada imam-müezzinleri rahatsız eden problemlere psiko-sosyal açıdan yaklaşmıştır. Toplumdan kaynaklanıp din görevlisini etkileyen, din görevlisinden kaynaklayıp toplumu etkileyen nedenleri incelenmiştir.²⁵

Doç. Dr. İsmail Sağlam tarafında yapılan başka bir araştırma da “Batı Avrupa’da Yaşayan Türklere Göre Din Görevlileri ve Cami Yeterliliği (Fransa Örneği)” araştırmasıdır. Bu çalışmada Fransa’nın Müslümanlarla ve Türklerle ilk münasebetlerine atıfta bulunarak, şu an orada yaşayan Müslümanların geçmişi hakkında kısaca bilgi verilip Türklerin göç serüvenine değinilmekte ve araştırma probleminin tarihi arka planı hatırlatılmaktadır. Araştırmada anket çalışması yapılmış ve elde edilen veriler incelenilerek varsayımların ne denli doğru olduğu ya da olmadığı belirtilmiştir.²⁶

V. METODOLOJİ

İnsanların dönüm noktalarında, din görevlilerin etkisini ve fonksiyonunu ölçebilmemiz için belli yöntem veya çeşitli metotları kullanmamız gerekmektedir. Bundan dolayı araştırma metotlarından kısaca bahsedilecektir. Başlıca iki araştırma metodu vardır: niceliksel araştırma metodu ve niteliksel araştırma metodu. Niceliksel araştırma metodu daha çok kimya, fizik, matematik, mühendislik gibi gözlem ve ölçmeye dayalı doğa bilimlerinde kullanılır.

Öbür tarafta psikoloji, sosyoloji, eğitim gibi sosyal bilim alanlarında insan ve toplum davranışları incelenmektedir. Bu tür davranışları sayılarla açıklamak zordur. Ölçümler bize kaç kişinin nasıl davrandığını gösterir ama “niçin” sorusuna cevap vermez.

²⁵ Geniş Bilgi İçin Bkz.: Erdoğan Fırat, Balıkesir ve Yakın Çevresindeki İmam ve Müezzinlerin Çeşitli Problemleri Hakkında Psiko-Sosyal Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1992.

²⁶ Geniş Bilgi İçin Bkz.: İsmail Sağlam, **Batı Avrupa’da Yaşayan Türklere Göre Din Görevlileri ve Cami Etkinlikleri Yeterliliği (Fransa Örneği)**, 2.b., Emin Yay., Bursa, 2011.

İnsan ve grup davranışlarının niçinini anlamaya yönelik araştırmalara niteliksel araştırma denir.²⁷

Toplumsal gerçeğin bütün yönlerini istatistiksel bilgiyle göstermek mümkün görünmüyor. Din görevlilerin etkisi ile alakalı ve ankete dayalı araştırmalarla da bilgi toplamak mümkündür. Ancak özellikle tutum ve davranış konusunda güçlkle açıklanan bir durumun nitel gözlem teknikleriyle derinliğine incelenmesi, detaylarda ve satır aralarında kalan önemli pek çok ilgi, eğilim, düşünce, tutum ve davranışı anlamaya kapı açacaktır.²⁸

Araştırmamız öncelikle literatür incelemesi ve alan araştırmasına dayanmaktadır. Anlaşılabacağı gibi teori ve uygulama olmak üzere aslında iki bölümden oluşmaktadır. Teori bölümünde sosyal zaman, sosyal değişme ve kuramları, sosyal değişme ve din, havaleci dindarlık, günümüzde din görevlileri, insan hayatında ortak dönüm noktaları gibi konular dokümantasyon metoduyla elde edilen bilgilerin ışığında değerlendirilmiştir. Daha doğrusu bu konularla ilgili kütüphanelerde bulunan kaynaklar, arşiv taraması, gazete ve dergi, internet taraması gibi, güncel kaynaklardan istifade edip sosyolojinin temel metodu olan tasvir metodu kullanılarak bilgi verilmiştir.

Uygulama bölümünde ise bilgi toplama amacı olarak mülakat ve gözlem yöntemleri uygulanmıştır. Konuyla ilgili ön çalışmalar yapıldıktan sonra önsöz kısmında şükranlarımızı sunduğumuz ve Bursa'da merkezi konumda olan camilerdeki din görevlileri ile görüşülmüştür. Bu görüşmelerin neticesinde mülakat sorularının listesi hazırlanmıştır. Mülakat sorularının listesi insan hayatında dönüm noktası olarak tespit ettiğimiz sekiz ayrı konunun sorularından oluşmaktadır. Tüm bu çalışmalar yapıldıktan sonra Bursa'da merkez cami ve sosyal yönden aktif olan yirmi cami imamıyla mülakat yapılmıştır. Mülakat uygulaması esnasında birkaç cenaze merasimine, nikâh merasimine, Kur'an kursu eğitimi, hatim duası ve mevlit merasimine denk gelinmiştir. Yani mülakatla beraber gözlem de gerçekleşmiştir.

²⁷ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 61-66.

²⁸ Belkis Kümbetoğlu, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 46.; Çelik, a.g.e., ss. 173-174.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL ZAMAN, TOPLUMSAL DEĞİŞME VE DİN İLİŞKİSİ

I. TOPLUMSAL BİR GERÇEKLİK OLARAK ZAMAN

Araştırmamızın teorik kısmının temel unsuru, insan hayatında toplumsal varlığı ve gerçeği olan zaman* olgusudur. Bu bağlamda denilebilir ki, bireyler zaman ve mekân kategoriler ile varlığını gösterir. Sosyal platformda ise zaman sosyal ilişkilerle belirlenmiş ve varlığını sürdürmüştür. Yani sosyal ilişkilerde ve gündelik hayat dünyasında esas iletişim bağlamlarından birisi ve en önemlisidir.²⁹

Zamanla alakalı olan hemen hemen tüm çalışmaların başlangıç ifadesini zaman nedir sorusu oluşturur. Bu sorunun cevabı ise daha çok zamanın hangi açıdan ele alındığına göre değişmekte, daha doğrusu disiplinler arası farklılığa göre zamanın tanımlama ölçütleri değişmektedir. Genellikle zamanı tanımlama girişimleri zaman olgusunu ya sadece doğanın ya da sadece kültürün bir nesnesi olarak ele alma eğiliminde olmuştur.³⁰

Sözlük anlamında “zaman”, meydana gelen olayları sıralamaya yarayan başsız ve sonsuz mücerret kavram, vakit, hengâm demektir.³¹ Ya da şimdinin geçmiş olmasına yol açan (ve genellikle süre olduğunu düşünülen) kesintisiz değişme, hareket; geçmiş, şimdi veya gelecek gibi zaman dilimlerinin parçaları olduğu sürekli bütündür.³² Yani zaman parçaları önce ve sonra başlangıç ve son gibi ilişki bildiren terimlerle ifade edilen ve değişmeden ayrılmaz olan bütün olarak tarif edilmiştir.

* Zaman sözcüğü Arapça kökenli olup, az veya çok belli bir süreye, müddete verilen bir adlandırma olup, olayın adı ile de anılarak olayın meydana gelme anını ifade eder. Bkz. Faiz Kalın, **Felsefe ve Bilim Işığında Kur'an'da Zaman Kavramı**, Rağbet Yayınları., İstanbul, 2005, s. 22.

²⁹ Celaleddin Çelik, **Sosyal Zaman ve Din, Sosyal Zaman Anlayışları İle Dindarlık İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme**, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya, 2010, s. 6.

³⁰ Norbert Elias, **Zaman Üzerine**, çev. Veysel Atayman, 1.b., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 25.

³¹ D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, 1.b., Pınar Yay. İstanbul, 2005, ss. 1410-1411

³² Ahmet Cevizci, **Felsefe Terimler Sözlüğü**, 2.b., Paradigma Yay., İstanbul, 2003, s. 432.

Sosyoloji sözlükleri ise zamanı en genel düzeyde, fiziksel zaman olarak (biyoloji ve çevreyi düşünecek olursak) ifade ediyor ve aynı evreleri, met-cezir olayları, bedenlerin doğumu ve ölümü gibi ile toplumsal zamanı birbirinden ayırmakta yararlı olacağına vurgu yapıyor. Toplumsal zaman, sosyal bilimcilerin alanına girer ve zaman katmak etrafında örgütlenmiş insan etkinliklerinin doğası, kuruluşu ve sonuçlarıyla ilintilidir. Sosyoloji kuramında yapılan ayrımlardan birisinde ise, “süre (kişinin deneyiminin durdurulmaz akışı) fikri ile uzun süre (insanların tarihinin geniş zaman dilimlerinde çevreleriyle ilişkilerinin daha geniş, neredeyse zamansız tarihi) arasındaki ayırımıdır,”³³ şeklinde ifade edilmiştir.

Buraya kadar zamanın hakkında temel giriş bilgileri ve sözlük anlamı verilmeye çalışılmıştır. Ancak tanım yapılmamıştır çünkü ‘efradını cami ağyarını mani’ bir tanım mevcut değildir. Onun için zaman kavramı başlığı altında felsefede yapılan zaman tanımları ve zaman kavramı hakkında genel tanımlar ele alınacaktır, daha sonra ise sosyolojide yapılan zaman tanımları ortaya konulacaktır.

A. ZAMAN KAVRAMI

Zamanı tanımlama ve açıklama güçlülüğünden dolayı zamanla ilgili değişik alanlarda, özellikle felsefe ve teolojide çok muhtelif tanım, izah ve teoriler ortaya konulmuştur. Toplumsal zaman konusuna, zamanı açıklarken hareketi ve değişimi esas alan filozofların yaklaşımlarından da geçiş yapmak mümkündür. Bu bağlamda Heraklit’in, Aristo’nun, Kindi’nin, İhvan-ı Safa, İbn Sina’nın vd. görüşleri hatırlanabilir. Bu filozofların orta özelliği, zamanı hareketle izah etmeleridir. Hareket ise değişim demektir. Dolayısıyla onların düşüncesinde zaman, değişim olmaksızın izah edilmez.³⁴

Kendisinden sonraki zaman anlayışlarını etkilemiş, hatta çoğu zaman belirlemiş olan Aristoteles’e³⁵ göre zaman, hareketle doğrudan bağlantılıdır. Ona göre hareket yoksa zaman da yoktur. Zaman hareketle, hareket de zamanla ölçülür. Zaman ezeli ve ebedidir. Düşüncelerimiz değişmedikçe yahut bunların değiştiklerini fark etmedikçe, zamanın

³³ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2005, s. 689.

³⁴ Okumuş, a.g.e., s. 23.

³⁵ Gökberk, a.g.e., ss. 67-81.

geçtiğini de anlayamayız. Anlar değişmese yahut hep aynı kalsaydı zaman da olmayacaktı. Değişmeleri hissetmedikçe, zamanın da farkına varamayız.³⁶

Zaman tartışmaların en önemli isimlerinden Augustinus (354-430)³⁷ ise, zamanın bir muamma olduğunu vurgular. Nitekim onun zamanın nesnel ve öznel özelliklerinin yarattığı zorluklara atfen söylediği “Zaman nedir? Hiç kimse bana sormadığı zaman bildiğim, ancak birisine açıklamam gerektiğinde bilmediğim şeydir,” sözü meşhurdur.³⁸ Ona göre, Dünya zamanla birlikte yaratılmıştır, eğer yaratılış olmasaydı zaman da olmazdı. Zamanın varlığı, yaratılış ve varlıklara bağlıdır, çünkü zaman varlıkların ve yaratılanların yaratılmasının bir sonucudur.³⁹

Zaman sorunu İslam düşüncesi içinde de hemen bütün dönemlerde filozof ve mutasavvıfların belli başlı tartışma konularından birini teşkil etmiştir.

Düşünce ekolleri açısından bakıldığında zamana özel bir ilgiyle yaklaşan Eş’ariler dikkat çekmektedir. Eş’ariler zamanı “münferit şimdiler” olarak ele alırken, kelamcılar da zamanın devamlı bir süre değil, ancak anlardan oluşan bir grup, bir “galaksi” olarak ele alır.⁴⁰

İhvan-ı Safa’nın zaman yorumlarında Aristo’nun zamanı doğrudan hareketle ilişkili gören yaklaşımı belirgin bir şekilde kendini gösterir. Bununla birlikte İhvan-ı Safa göklerle zamanın yaratıldığı ve birlikte yok olacaklarını düşünür.⁴¹ Mutezile’nin zaman anlayışının da belli bir sonluluk temeline dayandığı, her zamanın bir an, anların ise süreksiz olduğu şeklindeki yaklaşımı dikkat çekicidir.⁴²

³⁶ Teoman Duralı “Aristoteles’in kategorilerinde, Fizik ile Metafizik’inde Değişme ve Zaman Sorunları”, **Felsefe Arkivi**, S. 26, İstanbul, 1987, s. 10.

³⁷ Gökberk, a.g.e., ss. 134-138.

³⁸ Aurelius Augustinus, **İtirafı**, çev. Dominik Pamir, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999, s. 275.

³⁹ Ayşe Yıldız, Zamanın Kavrayışının Sosyal Temelleri ve Uygulamalı Bir Sosyolojik Çözümleme Denemesi: Bursa Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005, ss. 59-60.

⁴⁰ Louis Massignon, “İslam Düşüncesinde Zaman”, çev. Muhsin Akbaş, **AÜİFD**, C. XL., S. 1, Ankara, 2003, s. 416.

⁴¹ Kazım Sarıkavak, “İhvan-i Safa, İbn Sina ve Gazali’de Zaman Anlayışı”, **Felsefe Dünyası**, S. 25, Yaz Sayısı, y.y., 1997, ss. 51-71.

⁴² Çelik, a.g.e., ss. 27-28.

Kindi'ye (801-866) göre zaman alemin süreci olup zamansız cisim yoktur. Zaman her şeyde bir şekilde bulunur. Başlangıcı ve sonu olan bir nicelik olarak zaman, hareketle ve cisimle vardır ve dolayısıyla zamanın varlığı hareket ve cismin varlığıyla anlaşılır.

Farabi 'zaman'ı hareketle ilgili ortaya çıkan kavramlardan biri olarak açıklarken, İbn-i Sina'nın zaman kavramının hareketle birlikte düşünülen ve hareketi takip eden bir mana taşıdığı anlaşılmaktadır. Gazali ise, zamanı öncelik ve sonralık yönünden isimlendirilmiş ve hareketin ölçüsü olarak kabul etmiştir. Dünyanın zamana bağlı bir başlangıç ve sona sahip olduğu düşüncesini Farabi ve İbn-i Sina'ya karşı savunur. Allah'ın âlemden ve zamandan önce olması kabulü nedeniyle Aristoteles'in "dünyanın bir başlangıcı olmadığı" iddiasını tenkit eder.⁴³

İbni Rüşd ise zamanı, tamamen bilince bağlı öznel bir değer olarak tanımlamıştır. Zaman ve hareketi iki ayrı ezeli kavram⁴⁴ olarak niteleyerek; hareket ve zamanla ilişkisi bulunmayan "ezeli varlık olan Tanrı", zaman tarafından kuşatılan ve varlığı harekete bağlı bulunanı ise "âlem" olarak ifade eder. Buna göre zaman, varlığı bakımından değilse bile anlaşılabilmesi bakımından mutlaka hareketle birlikte ele almak zorunda olduğumuz bir niteliktir.⁴⁵

B. SOSYOLOJİDE ZAMAN KAVRAMI

Sosyal bilimciler, zamanı toplumsal bir olgu olarak tespit ederler. Onlara göre zaman, esas itibariyle toplumsal bir inşadır. İşlevselci kuramcılara göre zaman daima sosyal zamandır. Zira zaman, sosyal hayatı yansıtır ve düzenler. Marksistler için zaman temelde toplumsaldır. Zira zaman, praksiyenin, teori ile pratiğin birliğinden ayrılmaz. Fenomenologlara göre zaman denildiğinde toplumsal zaman akla gelir. Zira zaman sadece öznel olarak inşa edilebilir.⁴⁶

E. Durkheim (1858-1917), G. Herbert Mead (1863-1931), Niklas Luhmann (1927-1998), A. Giddens (1938-), Ali Şeraiti (1933-1977) gibi sosyologlar da zaman sosyolojisi yapmışlardır. Karl Marx (1818-1883) ve Max Weber (1864-1920) de zaman sorunuyla

⁴³ Gülnihal Küken, "Doğu Ortaçağında Zaman Kavramı", *Cogito*, S. 11, Yıl: 1997, ss. 181-190.

⁴⁴ Küken, a.g.m., s. 187.

⁴⁵ Küken, a.g.m., ss. 186-188.

⁴⁶ Barbara Adam, *Time and Social Theory*, Temple University, Philadelphia, 1990, p. 42.

ilgilenmişler, ancak bu sosyologlar, daha çok tarihsel ve sosyal değişme çerçevesinde ilgilenmişlerdir.⁴⁷

Marx'a göre, diğer şeylerin değeri gibi, üretim için gerekli olan da emek zamanı ile belirlenir. Marx'ın zaman yaklaşımında, "emek-gücünün değeri, diğer bütün metalar gibi, üretimi için gerekli emek-zaman ile belirlenir". Marx, kapitalizmde ücret konusunu zaman açısından ele almaktadır.⁴⁸

E. Durkheim, Dini Hayatın İbtidai Şekilleri adlı eserinde zamanın sosyolojisini yapmakta ve bu sosyoloji kapsamında zamanın kolektif bir fenomen olduğunu ayrıntılı bir şekilde dile getirmektedir.⁴⁹ Durkheim, sosyolojide birçok konuda önceliklere sahip olduğu gibi, zaman konusunda da önceliğe sahiptir. Durkheim'in zaman sosyolojisinde düşüncenin sosyal bir kategorisi olan zaman, kolektif bilincin ürünüdür. Zaman, bir kategori olarak benim için değil, bizim içindir. Zaman daima toplumsal zamandır; çünkü sadece insanlar hayatlarını zamanla düzenlerler ve organize ederler. Sadece insanlar zamanı kavramsallaştırırlar. Sadece insanlar zamanlarını kullanır, kontrol eder, bölüştürür ve satarlar.⁵⁰

Bir diğer sosyolog ise, gerek modern rasyonel kapitalizme, gerekse modern bürokrasiye dair analizleri içinde zamanla ilgili görüşlerinin ipuçlarını vermektedir. Modern kapitalizmin ortaya çıkmasında dindarların planlı zaman anlayışlarının rolü, kapitalizmin düzen ve istikrar boyutu sermaye ve bürokrasinin ayırıcı özelliği olarak zaman denetimi, çifte kayıt düzenine dayanan muhasebenin kapitalizmin gelişmesindeki önemi gibi konular kapsamında Weber'in zaman yaklaşımını görmek mümkündür.⁵¹ Weber'in özellikle zaman denetimi ve çifte kayıt sistemi, kapitalizm ve bürokrasi tezlerinde önemli konulardır. Rasyonel kapitalist girişim, istikrarlı ve düzenli işleyen bir girişimdir.

Amerikalı sosyologlardan George Herbert Mead, zaman problemine ilişkin orijinal düşünceler geliştirmiştir. Zamanı soyut bir çerçeve olarak görmek yerine, zamanın

⁴⁷ Adam, a.g.e., s. 4.

⁴⁸ Marx, a.g.e., ss. 556-563.

⁴⁹ Edward A. Tiryakin, "Emile Durkheim" çev. Ceylan Tokluoğlu, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, C. II, 1. b., Kırmızı Yay., İstanbul, 2006, ss. 275-330.

⁵⁰ John Urry, **Mekânları Tüketmek**, çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999, s. 14.

⁵¹ Max Weber, **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**, çev. Özer Ozankaya, İmge Yay., Ankara, 1995, ss. 86-90.

eylemler, roller ve olayların içinde nasıl gömülü olduğunu vurgulayan Mead açısından gerçek olan şimdidir. Mead'ın zamana dair düşünceleri, belli bir “şimdi” kavramından türetilmiştir. Mead, sıklıkla şimdinin şu anın, şimdiki zamanın, gerçekliğin tek mevkii olduğunu, gerçekliğin ancak şimdide var olabileceğini ifade etmektedir.⁵²

Konuyla alakalı zikretmemiz gereken diğer isimler Peter L. Berger ve Thomas Luckman ise, “The Social Construction of Reality (Gerçekliğin Sosyal İnşası)” adlı kitaplarının “Gündelik Hayatın Gerçekliği” kısmında zaman konusunu, gündelik hayatın gerçekliği çerçevesinde ele almakta ve gündelik hayatın gerçekliğini, bilinçle ve öznelere arası ilişkilerle, bura ve şimdi etrafında izah etmektedirler.⁵³

Berger ve Luckmann'ın yaklaşımında gündelik hayatın dünyası, hem mekânsal hem de zamansal olarak inşa edilir. Mekânsal inşa bizim mevcut düşüncelerimize göre tamamen çevreseldir. Zamansallık bilincin temel bir özelliğidir. Bilinç akışı daima zamansal olarak düzenlenir. Sübjektif olarak mevcut bulunduğuna göre bu zamansallığın farklı yüzeyleri arasında farklılaşmanın olması muhtemeldir.

Sosyal zamanla ilgilenen sosyologlardan biri de Ali Şerati'dir (1933-1977). Ali Şerati'nin zaman yaklaşımında üç türlü zaman vardır. Birincisi takvimi zamandır. Bu zaman türünden maksat, saatin gösterdiği doğal ve fizik zamandır onun ölçütü yeryüzünün güneş etrafında dönmesidir. Onun parçaları hep tekdüzedir, monotondur, benzer hareketlere sahiptir.

İkincisi sosyal zamandır. Tabiattaki hareketin ve takvimi zamanın ölçütü olması gibi, toplumdaki harekette sosyal zamanın kaynağı ve ölçütüdür. Ve üçüncü bir zaman türü daha vardır ki, hepimiz onu hissederiz; buna göre zamanın bu üçüncü türünün ilk iki zamandan hiçbirisiyle uyumluluğu olmadığını ve onun kaynağının da hareket olduğunu bilmek gerekir. Ancak burada hareket ne doğada ne de toplumdadır, aksine ruhtadır; ona göre bu zaman ruhsal zamandır. Bu zaman bizim duygumuzda o özgül zamanın durumlarının keyfiyetini ve değişimini meydana getiriyor.⁵⁴

⁵² Okumuş, a.g.e., ss. 63-64.

⁵³ Peter L. Berger-Thomas Luckmann, **Gerçekliğin Sosyal İnşası (Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi)**, çev. Vefa Saygın Öğütle, 1. b., Paradigma Yay.İstanbul, 2008, ss. 31-44.

⁵⁴ Ali Şerati, **Öze Dönüş**, 3. b., çev. Kerim Güney, İstanbul Kitapevi, İstanbul, 1997, s. 157.

Buraya kadar öz itibariyle ortaya konmaya çalışılan bazı sosyal bilimcilerin zaman görüşlerinin de gösterdiği üzere sosyal zaman, geniş bir konudur ve sosyal hayatın bütün boyutlarını içine alan ya da bütün boyutlarının içinde yer aldığı bir olgudur. Özetle zaman, sosyal hayatın merkezi boyutudur. Esasen ne zaman toplumsal hayatsız, ne de toplumsal hayat zamansız düşünülemez.⁵⁵

II. SOSYAL ZAMAN VE DİN

Toplumsal bir olgu olarak din, zamansal bir fenomen ve kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla din, zamansal boyutu ele alınarak anlaşılabilir. Zamansal bir fenomen olarak din, dinin zamanda var olmasını, zamanda insanlar tarafından kabul edilip tecrübe, edilmesini, zamansal bir gerçeklik oluşunu ifade eder. Dinin bu dünya toplumlar için var olduğu düşünülürse, zamana bağlı olduğu anlaşılır. Bu anlamda din, insanların hayatında zamansal düzlemde var olur, toplumsal hayata zamansal düzlemde akseder. Bu demektir ki toplumlar veya gruplar, yatay düzlemde ve dikey düzlemde de dini yaşama yönünden farklılaşırlar.⁵⁶

Başlangıcından bu yana ‘zaman’ nedir sorusu felsefenin önemli bir tartışma konusunu oluştururken, yaratılış ve kozmogoni bir inanç konularına ilişkin zaman belirleme, dini pratikler ve ayinler için özel kutsal zamanlar tasnif etme hususları da dinin ilgi ve etnik alanında yer almıştır. Varlığı açıklama ve ona hedef belirleme iddiasında olan dinler, varlığın içinde bulunduğu zamanı da kutsal bir zemine yerleştirme ve yorumlama konusunda belirleyici olmuşlardır.⁵⁷

Varlığın ve hayatın dini değerler sistemine göre açıklandığı ve benimsendiği toplumlarda mekân gibi zaman da, Tanrı'nın belirlemiş olduğu ilahi hedefler doğrultusunda kutsal bir mahiyet kazanmaktadır. Nitekim Tanrı merkezli evren kavrayışı, dini kavramların hepsinde olduğu gibi zaman kavramının da teolojik bir anlayışa göre şekillenmesine yol açmıştır.⁵⁸

⁵⁵ Okumuş, a.g.e., ss. 56-76.

⁵⁶ Ejder Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, İnsan Yay., İstanbul, 2006, s. 95.

⁵⁷ Mustafa Ünal, **Dinlerde Kutsal Zamanlar**, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 18.

⁵⁸ Elias, a.g.e., s. 141.

Eliade, kutsalın eylemlerle tecelli ettiği zamanı, kutsal zaman olarak tanımlar. Bu zaman dinsel anlamlardan yoksun kalan dindışı sıradan zamanlardan ayrılarak kutsallık kazanmaktadır. Kutsal zaman, normal ya da profan zamandan ilk yaşandığı gibi şimdide yaşanabilen yani tersine dönebilir ve ‘şimdi’ haline getirilebilir olması özelliğiyle ayrılır. Buna göre her dinsel bayram, manevi tören zamanı efsanevi bir geçmiş içinde, başlangıçta meydana gelmiş olan kutsal bir olayın güncelleştirilmesinden ibarettir.⁵⁹

Örneğin Müslümanlar için “Kur’an’ın indirildiği ve bin aydan daha hayırlı olan” kadir gecesi, sıradan zamandan sıyrılarak kutsal zamanla bütünleşmeye vesile olmaktadır. Kur’an da bu şekilde kutsalın tecellisine ait zamansal ifadeler (seher vakti, bazı namaz vakitleri, her hafta tekrarlanan Cuma namazı, her yıl tekrarlanan Ramazan ayı, haram ayları, hac ayı vd.) söz konusu zamanla ilişkin gerçekliği de sembolize etmektedir. Günlük, haftalık ve yıllık tekrarlanan kutsal zamanlar, müminlerin bütün hayatlarını kuşatan varoluşsal simgeler olarak işlev görmektedirler.⁶⁰ Diğer yandan belli vakitlerde icra edilen dini ritüeller farklı mekân ve zamandaki topluluklar için eş zamanlılık duygusunu paylaşma zemini de yaratırlar.

Sosyo-kültürel olarak zaman olgusuna bakıldığında dinlerde insanlardan yapılması istenen şeylerin zamanla yakından ilgili olduğu görülür. Bu bağlamda İslam’da ibadetin, çalışmanın, salih amelin vs. daha ziyade insanların zaman değerlendirme durumlarıyla bağlantılı söylenebilir. Gerek namaz, hac, oruç, zekât gibi ibadetlerin zaman disiplini ve değerlendirmesiyle doğrudan bağlantılı olması, gerekse ayet ve hadislerin insanın ömrünü iyi değerlendirmesiyle ilgili emirlerin zamanla olması da bu durumu göstermektedir. Biraz daha farklı cümlelerle ifade etmek gerekirse şöyle de denilebilir. Dindarlığın gerçekleşmesi iki şekilde zamanla ilgilidir: Birincisi dindarlığın, her şeyin zamansal olması anlamında zamansal olmasıdır. İkincisi ise dindarlığın, aynı zamanda bir planlamayla gerçekleştirilebilmesidir.

Planlama dâhilinde dindarlık zamanla mümkündür. Örneğin İslami dindarlığın gerçekleşmesinde zamanlamanın asli öğelerden biri olduğu görülür. Namaz, günün belli vakitlerinde kılınır, orucun yıl içinde belli bir zamanı vardır ve yıl içinde belli günlerde ve

⁵⁹ Mircea Eliade, **Kutsal ve Dindışı**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yay., Ankara, 1991, s. 219.

⁶⁰ Ömer Faruk Yavuz, “Kur’an’da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya kavramlarının Sembolik Değerleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. X/2, 2006, ss. 391-410.

gün içinde de belli saatler arasında tutulması durumunda ibadet anlamı kazanır. Hac aynı şekilde yılın belli bir mevsiminde gerçekleştirilir. Bayramlar, dinsel geceler, belli zamanlarda, belli zaman aralıklarına denk düşmesiyle dinsel nitelik kazanırlar. Diğer birçok ibadet için de benzer şekilde zamansal boyutlar söz konusudur.

İnanan insanların, öldükten sonra dirilme, öteki dünya ve kıyamet inancı, doğrudan zamanla, bu dünya hayatını geçici bir zaman içinde yaşama anlayışlarıyla ilgilidir. Böylece din, gerek kıyamete kadar bütün bir insanlığın yaşam süresi, gerekse tek tek kendi ömür süreleri çerçevesinde toplumsal hayatı zamansal plan ve programlama dâhilinde düzenlemektedir.⁶¹

Din dilinde, bugünün işini yarına bırakmama, kulluk görevlerini aksatmama, vakitli ibadet yükümlülüklerini yerine getirme, zaman emanetini en iyi şekilde kullanma gibi tutum ve davranışları vurgulayan kavramların sembolizmiyle “vakit nakittir” diyen seküler-rasyonel ekonomik davranışın sembolizmini ayırt etmek zordur. Ancak burada “vakit nakittir, zamanı boşa harcamamak gerekir” diyen püriten bir eğilimi daha önce keşfeden Weber’in yaklaşımını hatırlatmakta fayda vardır.⁶² Yani dini duygu ve motivasyona dayalı olmayan bir zaman tanzimi ile “iyi bir kul olma”, “Allah’ın rızasını kazanma” ya da “imtihan dünyasının en iyi şekilde geçme” için zamanı en verimli şekilde kullanma eğilimi arasında bir paralellik vardır. Bu tutum ve davranışların ayrımı öznelerin ayrıntılı ifadelerinde kendini gösterir.⁶³

III. VEKİL HAFIZA VEYA VEKÂLETEN DİN ANLAYIŞI

Tarihte sosyo-kültürel ve teknolojik değişmeler özellikle 18. yüzyıldan itibaren Batı dünyasında görülmeye başlamıştır. Meydana gelen bu değişmeler, özellikle sanayi alanında bilimsel keşif ve yeniliklere yansıdığı gibi, toplumun diğer alanlarına da yansımıştır.⁶⁴ Dolayısıyla sanayileşmeye bağlı olarak Batı toplumlarında kentleşme, okur-yazarlık oranı artmış, kitle iletişim imkânları gelişmiştir. Yönetimde ise kilise dini

⁶¹ Okumuş, a.g.e., ss. 94-95.

⁶² Kalberg, a.g.e., s. 59.

⁶³ Çelik, a.g.e., s. 224.

⁶⁴ Ali Akdoğan, *Sosyal Değişme ve Din*, Rağbet Yay., İstanbul, 2004, ss. 42-43.

otoritesinin ve kilisenin hâkimiyeti sona erdirmiştir. Toplumsal hayatta da bilimin ve tekniğin belirleyici bir konuma gelmesi gibi değişimler gözlemlenmiştir.⁶⁵

Batı dünyasında meydana gelen bu değişimler, zihinsel bir dönüşüm ve değişimin hayata yansması olarak değerlendirilebilir. Zira bu başkaldırı kilise ve onun hâkimiyetinin sosyal hayattan çekilmesine neden olduğu gibi sosyal hayatın işleyişinde, bilim ve tekniğin dolayısıyla aklın hâkimiyeti ele geçmesine de neden olmuştur. Bu değişimler dini hayat üzerinde de etkili olmuştur.⁶⁶

Modernizm ve sosyal değişim sürecinde kilise mensupları da dini hayatlarını gözden geçirerek, yeni gelişmelere göre düzenleme gereği duymuşlardır. Kimi zaman bu etkileşim sert tartışmaları da beraberinde getirmiş ve dini hayat zorunlu olarak değişimlere uyum sağlama durumunda kalmıştır. Bu değişimlere bağlı olarak, kilise kendi alanına çekilerek, insanların dini ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Din duygusu birey açısından sosyal değil, bireysel bir anlam ifade eder hale gelmiştir.⁶⁷ Modern toplumda din kurumsal olmaktan ziyade daha çok bireysel; görünür olmaktan ziyade daha çok görünmeyen bir dindir.⁶⁸

Bu toplumda yaşam tarzından siyasete, milliyetçilikten dine değişimler meydana gelmektedir. Değişmelerin sonucunda Batı'da özellikle pozitivizm, materyalizm ve bireyciliğin gelişimi ile dini hayat kilise kurumunun kontrolünden çıkmıştır. İlk başta Luteryen Kilisesi gibi büyük kiliselerin bağımsızlığını ilan etmiş, sonradan ise Yehova Şahitleri gibi yeni dini hareketler ortaya çıkmıştır. Şimdilerde ise bağımlı olmayan bireysel dindarlık biçimleri ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Thomas Paine'nin "zihnim kilisemdir. (My mind is my church)", şeklindeki açıklaması, dinin modern dönemde ifade ettiği anlamlara örnektir.⁶⁹

Bireysel yorumlara dayanan din anlayışı inanları kiliselerden uzaklaşmıştır. Önemli kabul edilen bazı ayinlere ve kutlamalara katılanların sayısı azalmıştır. Tüm bunların sonucunda "Bağlanmadan inanma" modern insanların dini hayatının önemli bir özelliği

⁶⁵ Ünver Günay, "Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu", **AÜİF Dergisi**, AİÜF Yay., Ankara, s. 103.

⁶⁶ Thomas Luckman, "Görünmeyen Din", **Modern Toplumda Din Problemi**, çev. Ali Coşkun-Fuat Aydın, Rağbet Yay., İstanbul, 2003, s. 78.

⁶⁷ Ali Coşkun, **Sosyal Değişim ve Dini Normlar**, 1. b., Dem Yay., İstanbul, 2005, s. 107.

⁶⁸ Luckman, a.g.e., s. 99.

⁶⁹ Akdoğan, a.g.e., s. 106.

olmuştur. Birçok sekülerleşme teorisini savunan din sosyologlarına göre bu durum sekülerleşmenin gerçekleşmekte olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bununla alakalı çokça çalışma ve tartışmalar gerçekleşmiştir.⁷⁰

Tezahür eden bu yeni durumu tanımlamak için yeni kavramlar kullanılmıştır. “Vekil din” ve “Vekil hafıza” bu yeni kavramlardandır. Fransız din sosyologu D. Hervieu Léger (1993) tarafından önerilen bu terim, yine başka bir Fransız’dan ilham alınarak inşa edilmiştir. Durkheimci bir sosyolog olan Halbwachs, birey ile toplum arasındaki ilişkinin sürekliliği anlatmak için “hafıza” sözcüğünü kullanmıştır.⁷¹

Davie hafıza kavramına son şeklini vermiş ve vekil hafıza, “vekil din ya da vekâleten din” kavramını kullanmaya başlamıştır.⁷² Davie, Avrupa’da özellikle eğitim seviyesi ve sosyal statüsü yüksek, yaşlı inancı olan fakat kiliseye devam etmeyen kesimlerin dini tutum ve davranışlardan yola çıkarak vekil din söylemini geliştirmiştir. Toplumun bu ve benzer seküler kesimleri dini ibadet ve ritüellerini çoğu zaman yerine getirmezler. Kilise törenlerine katılmaları oldukça az olmasına rağmen, kiliseye üyelikleri vardır ve önemli dönemlerde, özellikle cenaze, vaftiz ve düğünlerinde din adamlarının yanlarında bulunmasını isterler. Bir anlamda dini, ritüelleri ve ahlakı korumayı din adamlarına havale etmişlerdir.⁷³

Davie Havaleci Dindarlık olgusunu Avrupa’dan birçok örnekle de desteklenmiştir. İşveç ve Danimarka bugün Dünya’nın en seküller toplumları olarak kabul edilirler. Fakat bu ülkelerde kilise üyeliği oldukça yüksektir. Halk üye aidatını ödemekte fakat ayinlere çok az katılmaktadır. Halk kendi kiliseye gitmese de bu kurumun devamını istemektedir. Bunun sonucu olarak da Avrupa’da kasası dolu olan kiliseler katılım açısından fakir olan kiliselerdir.⁷⁴

Batı dünyasında başlayan sanayileşme, kentleşme ve teknolojik gelişmelerin din üzerinde meydana getirdiği etkilerin İslam dünyasında da görülmektedir. Yani toplumsal değişme realitedir. Hatta bu anlamda çağın gereklerine göre davranma bir ihtiyaç olarak değerlendirilmekte ve müslümanın yeni şartlara uyum sağlaması ön görülmektedir. Bu

⁷⁰ Davie, a.g.e., ss. 76.

⁷¹ Léger, a.g.m., s. 148.

⁷² Davie, a.g.e., s. 102.

⁷³ Davie, a.g.e., ss. 51-54.

⁷⁴ Davie, a.g.e., ss. 51-54-220.

dinin değişmesi değil, hayatın bir gerekliliği olarak değerlendirilmektedir. Burada değişen dinin özü değil bilakis sosyal şartlara göre uygulanmasıdır.⁷⁵

Belki bu değişme, yenilenme yeni gelişmeler karşısında durum belirleme olarak da değerlendirilebilir. Fakat İslam dnyasının sosyal değişimi, sözünü ettiğimiz anlamda değil, bilakis Batı'yı ve Batılı değerleri olduğu gibi taklit şeklinde gelişmiştir. Ya da Batı dnyasının genel yapısına olduğu gibi, dini yapısı üzerine de baskın bir şekilde etki etmiştir. Bu anlamda İslam dnyası, Batılı değerleri doğru anlama ve algılama konusunda yeterli zihni faaliyeti gösterememiştir. "İslam dnyası için hep bir şeyleri almak ve bir şeyleri bırakmak mesele olmuştur. Bırakılanların sağladıkları değişim İslam dnyasında bir düzenlemeye veya özlenen üstünlük vasıtalarına ulaşmaya vesile olmamıştır."⁷⁶

Modernizm, İslam dnyasına çağdaşlaşma, modernleşme, gelişme olarak girmiş ve mevcut toplumsal ve dini yapıda farklılıklara neden olmuştur. Sosyal yapının genelinde görülen bu farklılıklar dini hayat üzerinde de etkili olarak çok farklı din anlayışlarının doğmasına sebep olmuştur. Hatta bu anlamda aynı dine mensup insanlar arasında din-toplum ilişkileri çerçevesinde belirgin farklılıklar oluşmuştur. Bu farklı dini anlayış, yorum ve davranışlar sosyal hayata da yansımıştır. Öyle ki toplumsal yapı geleneksel, modern ve değişmeciler olarak farklı gruplara ayırmıştır. Ayrıca dinin anlaşılması konusunda da farklı yaklaşımların olduğu bilinen bir gerçektir.⁷⁷

Aynı zamanda sosyal değişim ile beraber, liderlik vasıfları ve etkileri de değişim göstermiştir. Örneğin, İslam'da din görevlileri inceleyecek olursak, ilk yıllarda bilgi ve takvaya göre en ileri düzeyde kişiler din görevlileri olurken bir dönemde de herkes din görevlisi olabiliştir. Yani imamlık toplumsal bir sınıf olarak mevcut değildir. Ancak tarih boyunca bu değişmiş ve imamlık bir sınıf, bir meslek olmuş ve bir müesseseye bağlanmıştır. Dinde önde gelenler imamlık yaparken yani ilk yıllarda bu işi yapmak için maaş alınmıyorken, daha sonra bu görevi üstlenenlere maaş bağlanmıştır. Bu da değişimin somut yönünü gözler önüne sermektedir. Buna bağlı olarak da bazen imamların rolü artmış, bazen de azalma göstermiştir.

⁷⁵ Akdoğan, a.g.e., ss. 109-111.

⁷⁶ İsmet Özel, **Bilinç Bile İlginç**, 1. b., Şüle Yay., İstanbul, 2000, s. 151.

⁷⁷ Akdoğan, a.g.e., s. 112.

Havaleci dindarlık, Avrupa’da daha çok zengin ve elit çevreler ile üniversite okumuş, geleneğin mirasını alamamış çevrelerde tespit edilen bir olgudur.⁷⁸ Buna karşın toplumumuzda ve Bursa’da hemen hemen her tabakadan inan dini emirleri başkalarına ve bazı ritüellere havale edebilmektedir. Kamuoyunda bazı kimselerden sıklıkla “*benim annem de başörtülü*”, “*nenem namaz kılardı*”, “*dedem çok âlim biriydi-hacıydı*”, “*çocuğum sokakta oynayacağına camiye gitsin Kur’an okusun*” gibi sözler duyulmaktadır. Bu kişiler dindarlıklarını başkalarının dindarlığına gönderme yaparak göstermeye çalışmaktadır.⁷⁹

Bunların dışında son yıllarda hızla artan vekâleten kurban kestirme olgusu bu bağlamda örnek olarak gösterilebilir. Modernleşen çevrelerde, laik ya da dindar, birçok kişi sadece para yatırarak kurbanını kestirmekte, ne kurbanı ne de etini görmektedir. Bu durumun toplumumuzda başlarda bir hayır kampanyası iken zamanla kolaycılığa, dolayısıyla havaleciliğe dönüştüğü görülmektedir.

Davie’nin örneklerine uygun bir şekilde, özellikle ölüm sebebiyle okutulan mevlidlerde bireyler dini bir şeyler yapma gereği hissetmektedir. Bazen bu merasimler akrabanın veya mahallenin baskısı endişesiyle de yapılmaktadır. Her ne şekilde olursa ölen yakınlarına Kur’an okuyup, ölünün adına hayır-hasenat dağıtmak yerine, mirasçılar bir mevlidhan çağırıp, mevlid okutuyor, küçük çaplı bir ikram veriyor ve dini sorumluklardan kurtulduklarını düşünüyorlar.

Havaleci dindarlık sadece dini bilgi ve kültürden uzak kalmış, “hafızası zayıflamış” çevrelere has bir dindarlık türü değildir. Gözlemler sonucunda özellikle ölüm sebebiyle ve adak adanarak okutulan mevlitlerin çoğunda benzer bir zihniyetin var olduğu kanısı güçlenmiştir. Avrupa’da din adamlarına bırakılan dindarlık, Bursa’da mevlid, hatim, adak adama gibi uygulamalarla din görevlilere havale edilmektedir. Davie’ye göre de bu törenler ve böyle dindarlık anlayışı her ne kadar evrensel dinlerce hoş karşılanmasa da, dini hafızanın devamını sağlama ve dinle bir bağ kurmaya vesile olması gibi sebeplerle değerlendirildiğinde dinin lehine olduğunu söylenebilir.⁸⁰

⁷⁸ Davie, a.g.e., s. 140.

⁷⁹ Yanmış, a.g.t., s. 138.

⁸⁰ Davie, a.g.e., s. 75.

Kısacası dini sosyal zamandan ve sosyal değişmeden kopuk düşünmek mümkün değildir. İnsan zaman ve mekânla sınırlıdır, dinin de yaşanan somut yanı adı geçen kayıtlar arasında gerçekleşmektedir. Bu da dinin sosyolojik bir olgu olduğu gerçeğini ispatlamaktadır. İnsan ve insanla ilişkili her şey zaman içinde bir değişim geçirmektedir. Din bu açıdan değerlendirildiğinde kalıcı kuralları olmasına rağmen insanlar ve toplumlar inancı kendi algılarına ve yanlışlarına göre tekrar yorumlamaya çalışmaktadır. Bu da pratikte yeni uygulamalar ve yeni kabuller meydana getirmektedir.

Sonuç olarak din insanın bakış açısına, yanlışına ve yorumuna göre toplumda yeni şekiller alabilmektedir.

IV. İNSANIN HAYATINDA DÖNÜM NOKTALARI

Hayatı, doğumdan itibaren ölünceye kadar ortaya çıkan güçlükleri çözme ve değişen şartlara alışma çabası olarak dini bir yardımcı unsur olarak düşünebiliriz. Din insanın her döneminde vardır. İnsanın hayatında büyük bir yer kaplar. Geniş manada ele alınacak olursa din bir hayat anlayışına işaret eder. Daha dar bir manada ise, insanın günlük hayatındaki davranışlarını etkileyen bir faktör olarak düşünülebilir.⁸¹

Yukarda da ifade ettiğimiz gibi yaşam ve ölüm arasında gelişip büyüyen insanoğlu türlü türlü hadiseler yaşar ve olaylar atlatır. Hayatın acısıyla tatlısıyla bir hikâyesi vardır. O hayatların belli devreleri vardır ki insanoğlu için dönüm noktasıdır. Bunlardan birisi, insanoğlunun dünyaya düşünen bir varlık olarak gelmesidir.

Geçiş dönemlerinde ilki olan doğum, dünyanın her yerinde olduğu gibi Türk toplumunda da her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen her çocuk sadece anne babayı değil aynı zamanda akrabaları, komşuları da sevindirmektedir. Çünkü her doğum ailenin, akrabaların, bireylerin sayısını artırmaktadır.

Sayının artması ise, gücün dayanışmanın artması bakımından önem taşımaktadır. Özellikle küçük topluluklarda ve etnik gruplarda aileler nüfuslarının çokluğu oranında kendilerini güçlü ve dayanıklı hissetmektedirler. Yaygın olan “çocuk ailede ocağı tütürür” sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını ve aileye bakış açısını ortaya koymaktadır.

⁸¹ Belma Özbaydar, **Din ve Tanrı İnançının Gelişmesi**, Baha Matbaası, İstanbul, 1970, s. 5.

Sünnet olayı ise geleneksel toplumlarda en önemli vazifelerden biridir. Hiçbir anne ve baba bu köklü dini vecibenin dışında kalmak istemez. Dinin etkisi bu konuda bir karşı koyuşa meydan vermeyecek kadar güçlüdür. İslam dininde Peygamberin yaptığı uyguladığı ya da yapmayı öğrettiği şeylere “sünnet” denir. Konumuz olan sünnet islam dinine girme şartlarından biri olarak sayılmıştır. Bu bağlamda sünnet önemli dönüm noktalardan biridir.

Çocuklar sürekli değişmektedir. Bu değişim bedensel olduğu gibi ruhsal gelişime de neden olur. Bedensel ve ruhsal gelişime adım atanlar aynı zamanda sosyalleşmeye de adım atarlar. Kısaca denilebilir ki, dün bildiğimiz çocuklar bugünün fertleridir. Ancak bu geçiş sürecinde bazen bireyler sorun yaşayabilirler. İşte bu değişim ve dönüm noktasında aileler ve uzmanlar, genç ergenlere yol gösterici olarak görevlerini eda ederler.⁸²

Yaşamın sadece erkeklere ait olan önemli dönüm noktalardan biri de askerlik yapma olayıdır. Bu olay vatan görevi olarak sayılmıştır. Aynı zamanda askerliği yapan olgun birey olarak görülmüştür. Neticesinde ise olgun birey anlayışı dönüm noktası olarak sayılmaktadır.

Yaşamın temel dönüm noktalardan biri olan evlenme, hem kadın ve erkeğin yaşamını birleştirmesi açısından bireysel; hem de aile ve akrabalık bağlarının kurulması açısından toplumsal bir olgudur. Dinin yarısıdır. Yeni bir hayattır. Neslin devamıdır. Tek kişi değildir. Beraberce hareket etmenin ve düşünmenin güzelliğini yaşarsın. Acını, sevincini, hayatının en güzel günlerini, özelini gizli, sırlarını paylaşırsın.⁸³

Evliliğin meyvesi olan aile ve çocuk sahibi olma olgusu da başka bir dönüm noktasıdır. Doğumdan sonra çocuğun gelişimini izleyen onun anneyle babayla ve ailenin öteki üyeleriyle ve toplumsal çevresiyle ilişkilerini düzenleyen bir dizi kural, adet, tören, işlem ve pratik vardır. Bunlardan bazıları ad verme, akıka kurbanı kesme ve diş hediği gibi olaylardır. Çocuk sahibi olma bireyleri sorumluluk sahibi kılmakta yani anne ve baba yapmaktadır.⁸⁴

⁸² Durmuş, a.g.e., s. 15.

⁸³ Halük Özbay, “Evlilik Kurumunda Kadın Erkek İlişkileri”, **I. Aile Hizmetleri Sempozyumu (2000’li yıllarda Aile Hizmetleri)**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 2001, ss. 20-21.

⁸⁴ Musa Bilgiz, **Hayırlı Çocuk Yetiştirmenin Temel İlkeleri**, Beyan Yay., İstanbul, 2006, ss. 19-20.

Herkes için geçerli olmayabilir ama hac ibadeti bir dönüm noktası olarak insanı değiştirir. Kâbe-i Muazzama'ya gönül bağlayan halis müminler oraya gitmek için yanıp tutuşurlar. Sevgililer sevgilisi Efendimiz (s.a.v.)'i ziyaret ederler, Kâbe'yi tavaf ederler. Nasibi olanlar burada bir zihniyet değişimi yaşarlar. Öyle yüce bir zihniyete sahip olurlar ki, o insanlar artık bir karıncayı dahi ezmek istemezler. Günahlardan korunma zihniyetidir o. Birlik ve beraberlik bilincine kavuşma zihniyetidir. Ve böylece muhlis olanlar bir dönüşüm yaşarlar. İşte bu dönüşüm hac ibadetinin bir dönüm noktası olmasını gözler önüne serer.⁸⁵

Toplum hayatı birçok alanda değişik inanma, adet, töre, tören, ayin gibi kalıp davranış tarafından kuşatılmıştır. Gelenek, görenek ve inançların yoğun olduğu özellikle küçük yerleşim birimlerinde, geçiş dönemlerden olan ölüm de toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın yoğun olduğu alanlardan biridir. Kişinin beden olarak yok olurken, ruh olarak yaşamaya devam etmesi şeklinde değerlendirilen ölüm çoğu zaman korkulan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölüm kısacası insanın görünen boyutunun yok olmasıdır. İnsanın değişim yaşamasıdır, yani insanın toprak olmasıdır.⁸⁶

Araştırmamızın bu bölümünde, insan hayatında bu ve benzeri dönüm noktaları ile ilgili bilgi verilecektir.

A. SÜNNET (HİTAN)

“Erkek çocukların üreme organlarının uç tarafını kaplayan yerinin keskin bir araçla çepeçevre kesilmesine “sünnet” Arapça karşılığı “hitan” denir. Sünnet, ilkel toplumlarda ve gelişmiş ülkelerde dini-kültürel bir biçimde uygulanmış, aynı zamanda tedavi edici hastalık önleyici yönüyle modern tıpta yer almıştır”.⁸⁷

Kur'ân'da “Sünnet” (hitan) ile ilgili bir ayet bulunmamakla birlikte, müslümanlığın simgesi olarak kabul edilmiştir. Geçmiş Hz. İbrahim'e kadar varan sünnet, cahiliye devri Arapları arasında da devam eden bir âdetti. Araplarda hem kadın hem de erkekler sünnet edilirdi.

⁸⁵ Şeriatı, a.g.e., ss. 24-27.

⁸⁶ Kenan Akman, **Hayatın Dönüm Noktaları**, <http://www.rehberim.net/forum/baska-yere-sigmayanlar-222/82558-hayatin-donum-noktalari.html> (05.03.12), s. 1.

⁸⁷ Salime Leyla Gürkan, “Mevlit”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 38, İstanbul, 2010, ss. 155-156.

Rivayete göre sünnet, Hz. İbrahim'in seksen yaşlarında kendine tatbikiyle başlamıştır. Bir rivayete göre İbrahim (a.s)'ın Kur'ân'da sözedilen bazı kelimelerle sınanması (el-Bakara, 2/124) temizliğe dair sorularla olmuştur. Bunların vücûda dair olanları sünnet olmak, koltuk altı ve kasık kıllarının kesilmesi, su ile istinca ve tırnakların kesilmesi gibi hususlardı.

Sünnet olmak insanın fitratından kaynaklanmaktadır: Doğuştan insan ruhuna yakışan hususlardan bir kısmı şunlardır: Ağzı su ile yıkayıp çalkalamak, buruna su çekmek ve temizlemek. Bıyıkları kesmek (veya kısaltmak), tırnakları kesmek, koltuk altının kıllarını gidermek, etekteki kılları gidermek ve sünnet olmak" (Buhâri, Libas, 51, 63, 64;)

Hz. İbrahim sünnet olmuştur. İsrail oğulları arasında cari olan Tevrat'ın hükmü de böyle idi. İsa (a.s)'ya kadar böyle devam etmişken sonradan Hıristiyanlar bu âdeti bozmuş ve "hitan", kalbin guffesini (kalbi bürüyen perdeyi) atmaktır, şeklinde yanlış bir yorumla sünneti bırakmışlardır.⁸⁸

Sünnet Hz. Peygamber'in hadislerinde fitrat gereği yapılan işler arasında sayılmıştır. Burada fitrata adet ve sünnet anlamı verildiği gibi bu kelime ile sünnet mahallindeki deriyi almanın yaratılışı bozma manasında olmayıp tırnak kesme koltuk altındaki tüyleri temizleme gibi insana yaraşan filer sayıldığına işaret edildiği yorumu da yapılmıştır. Peygamberimiz İslamiyet'e girmek isteyen kimseye sünnet olmasını emretmiştir.

Sonradan müslüman olan kişinin sünnetsiz kalmaması gerektiği ve sünnetsiz kimsenin Kâbe'yi tavaf edemeyeceği, namazının kabul olmayacağı ve kestiği hayvanın etinin yenmeyeceği ifade eden sözler, islam kültüründe sünnetin yerini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Günümüzde erkek çocukların sünnet edilmesinin kadın ve erkek sağlığı açısından önemi anlaşılmış, bu ameliye Hıristiyan toplumlarında da yaygınlaşmaya başlamıştır. Kızların sünnet edilmesi geleneği ise, Arabistan'ın bir kısmında, Mısır, Orta ve Doğu

⁸⁸ Nebi Bozkurt, Sünnet (Hitan), **İslam Ansiklopedisi**, www.sorularlaislamiyet.com/article/5632/sunnet-hitan.html, (25. 05. 2011), s. 1.

Afrika ülkeleriyle Güneydoğu Asya'da gerek Müslümanlar gerekse Hıristiyanlar ve yerli din mensupları arasında yaygındır.⁸⁹

Sünnet törenleri gerek biçim ve gerekse toplumda uyandırdığı yankılar bakımından kırsal alanla kentte ve hatta kentin alt ve üst tabakaları arasında oldukça farklılık gösterir.⁹⁰ Geleneksel çevrelerde yani köylerde sünnet sebebiyle oldukça şatafatlı törenler düzenlenmektedir. Bu çevrede “kirve” bulmak çok önemli olmaktadır. Çünkü sünnet yaparken çocuğu tutan kişiye verilen ad olan kirve, toplumsal yakınlıklar, dostluklar ve mahremiyetleri de beraberinde getiren önemli bir hizmettir.⁹¹

Sünnet vesilesiyle ziyafet verip eğlence tertip edilmesi çok eskilere uzanan bir gelenektir. Araplarda sünnet için verilen ziyafete “azira” denir, bu esnada müzik eşliğinde oyunlar oynanırdı. Resul-i Ekrem döneminde örneği bilinmemekle birlikte ashap devrinde sünnet düğünlerinin yapıldığına dair rivayetler vardır. Hz. Ömer halifeliği döneminde def ve şarkı sesi duyduğunda, “Nikâh mı sünnet mi?”⁹² diye sorar, eğer bunlardan biriye müdahale etmezdi.

“Daha sonra gelen fakihler ve dört mezhep imamı, dini kuralların ihlali için araç haline getirilmemesi kaydıyla böyle günlerde ziyafet verme ve eğlenmeye karşı çıkmadıkları gibi genellikle bunlara katılmayı müstehap saymışlardır. Türk toplumlarında öteden beri sünnet törenlerine önem verilmiş, sünnet düğünleri etrafında zengin bir gelenek oluşmuştur. Osmanlılarda devlet büyüklerinin çocukları ve özellikle şehzadeler için tertiplenen sünnet düğünleri çok görkemli olmuştur.”⁹³

Günümüzde sünnet merasimlerinde din görevlileri aktif rol oynamaktadır. Gelenekten gelerek bugün de devam eden sünnet genellikle dinin bir adeti veya dinin bir parçası halinde algılanır. Din görevlileri bu tür merasimlerde vaaz mahiyetinde konuşmalar yapmakta ve sünnet duası okumaktadırlar.

⁸⁹ DİA, a.g.md., C. 38, s.158.

⁹⁰ Vehbi Zeki Serter, “Kıbrıs'ta Sünnet Törenleri”, **Kuzey Kıbrıs Gelenek ve Göreneklere**, ed. Hasan Köksal, Ajans Yay., Lefkoşa, 2006, ss. 31-31.

⁹¹ Zeki Başar, **İctimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz**, 1. b., AAÜ Yay., Ankara, 1972, s.122.

⁹² DİA., a.y.

⁹³ DİA, a.y.

B. ERGENLİK ÇAĞI

Gençlik, buluşla başlayan ve 25 yaşına kadar devam eden bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu sürecin başlaması kız çocuklarında âdet görülmesi, erkek çocuklarda ise seminal boşalmaların görülmesi ile birlikte kabul edilir.⁹⁴

Ergen sözcüğü'nün (adolescence) Latincedeki karşılığı büyüme, olgunlaşmaktır. Ergenlik döneminin en belirgin özelliklerinden birisi, cinselliğin fonksiyonellik kazanması ile birlikte cinsel dürtüleri kontrol altında tutma zorunluluğudur.⁹⁵

Büyüme, genel anlamda boyun uzaması ve kilonun artması gibi bedende gerçekleşen sayısal değişiklikleri içerir. Aslında büyüme kelimesi irileşme ve ağırlaşmanın meydana getirdiği artışı ifade eder. Büyüme, insanın bedensel ve zihinsel yapılarının olgunlaşmaları doğrultusunda ortaya çıkan doğal değişiklikleri içeren bir süreçtir. Olgunlaşma, ise insanın bedenen büyüyerek bir işi yapabilecek duruma gelmesi ve davranışlarda bu bedenen büyümenin kalıtsal bir biçimde gelişmesidir. Ergenlik çağı bu iki olay arasında yer almaktadır. Yani çocuklukla erişkinlik arasında, gençlik ya da delikanlılık adı verilen uzun bir dönem yer alır.⁹⁶

Ergenlik, ön-ergenlik denilen ve 1-2 yıla kadar süren bir safhayı da içine alan, 7-8 yıllık bir süreye yayılan dönemdir. Kavram olarak ergenlik ve gençlik hemen hemen aynı anlamı ifade eder; yerine göre her ikisi de kullanılabilir. Bu dönemin yaş bakımından kesin sınırları konusunda tam bir görüş birliği yoktur. Genellikle başlangıç için 12, 13 yaşları bitiş için ise 20, 21 en geç 25 yaşları kabul edilir.

Ergenlikteki gelişim özellikleri, çocukluğa kıyasla oldukça farklıdır. Hem nicelik hem de nitelik bakımından çok yoğundur. Bu bakımından bu döneme “yeniden doğuş” diyen psikologlar olmuştur. Bağımsız bir kişilik sahibi olma, toplumdaki yerini ve rolünü öğrenme tam olarak bu dönem içerisinde gerçekleşir.⁹⁷

Bu dönemde gençler başkalarına özenir ve genelde ünlü kişilere hayranlık duyarlar.

⁹⁴ Adnan Kulaksızoğlu, **Ergenlik Dönemi**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Yay., Ankara, 1992, s. 15.

⁹⁵ Muharrem Çuhta, **Avrupa Kültürünün Boşnak Gençlerin Din ve Kimlik Algıları Üzerine Etkisi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2010, s. 23.

⁹⁶ Nevzat Yıldız, **Ergenlik Çağında Din Eğitimi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2002, ss. 18-19.

⁹⁷ Hökekleli, a.g.e., ss. 265-266; Abdurrahman Döner, **Ergenlik dönemi Yol Haritası**, Gül Yurdu Yay., İstanbul, 2006, ss. 37-38.

Gençlik dönemi hayranlıkların ve tutkunlukların bol olduğu bir dönemdir. Gençler bir yandan ana baba etkisinden sıyrılırken öte yandan kendilerine yeni örnekler seçerler. Bir öğretmen, bir sporcu, bir yazar, bir şarkıcı, bir aktör, bir siyasi lider, onların benzemek istedikleri kişiler olur.⁹⁸

Genç hayran olduğu bu kişiye her yönden benzemek ister. Yeteneklerinden kusurlarına değin her şeyini beğenir. Bir süre sonra kendine yeni bir örnek seçer onunla özdeşim kurar. Sürekli oluşan bu hayranlıklar gencin ilerde ne olmak istediğiyle ilgilidir. Yeni bir kişilik geliştirirken yoluna çıkan örnek insanlardan kendi benliğine bir şeyler katar. Gençlik çağı, kendini öz kimliğini arayış çağıdır.⁹⁹

Aile ve okul ergenlik çağı gencinin ne olduğu ve ne olabileceği konusunda etkilidir. Bu devre boyunca genç kuvvet ve kudretini test eder, kabiliyetlerini keşfeder. Bu devre kazanmanın, başarısızlığın ne olduğunu öğretir.¹⁰⁰ Yine okul ergenlik çağı gencin utanma yeri olarak da bilinir. Zira okul, gence başarı sağlaması için yardım eden bir müessese olduğu kadar onun başarısızlığa da uğradığı bir müessesedir.¹⁰¹

İnsan hayatındaki değişimin en çok yaşanılan dönem ergenlik dönemidir denilebilir. Çocukluk ile yetişkinlik arasında geçiş dönemi olan bu dönem, insanın ister fiziksel olsun ister psikolojik olsun en çok geliştiği ve değiştiği dönemdir. Bu bağlamda şüphesiz bireysel planda, hayatın en önemli dönüm noktalardan bir tanesidir.

Bu dönemde insanlar sık sık bunalıma, depresyona ve yalnızlığa düşerler. İşte bu noktada rehber ve yol gösterici olarak din tezahür eder. Din görevlileri çoğu kez, camide olsun, Kur'an kurslarda olsun gençlere yardımcı olmaktadır.

C. ASKERLİK

Her insan, mensubu bulunduğu milletine, üzerinde doğup büyüdüğü yurduna karşı bazı görevleri yerine getirmek zorundadır. İşte bu görevlere, 'medeni görevler' veya 'yurttaşlık' görevleri adı verilir.¹⁰²

⁹⁸ Hökelekli, **Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din**, ss. 85-86.

⁹⁹ Altay Yörükoğlu, **Gençlik Çağı**, 2. b., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1986, s. 30.

¹⁰⁰ Durmuş, a.g.e., s. 137.

¹⁰¹ Yıldız, a.g.t., s. 53.

¹⁰² Tahsin Ünal, **Türk Askerlik Kültürü**, 1. b., Berikan Yay., Ankara, 2001, s. 1.

Vatani görevlerimizden biri de yurt savunmasına katılmak, askerlik görevini severek yapmaktır. Unutulmamalıdır ki, insanlar gibi, milletlerin de dost ve düşmanları vardır. Düşman her zaman fırsat kollar. Yıkılmak istediği devletlerin güçsüz düşmesini bekler. Eline böyle bir fırsat geçince de her türlü imkâna başvurarak karşısındaki milletin ve devletin işini bitirmeye çalışır. Bunun için düşmana bu fırsatı vermemek, vatan ve milleti her türlü düşman saldırısından korumak, vatan ve milletin, din ve devletin düşman ayakları altında kalmasına engel olmak kutsal bir görev olmaktadır.

İslam dini Müslüman milletlere şerefli bir hayat yaşatmayı hedef edinmiştir. Bu sebeple bu dinin emrettiği savaş, savunma savaşı, her yere adalet götürme savaşı, zalimlerden mazlumları kurtarma savaşı, Müslümanların haysiyetini koruma savaşıdır. Nitekim yüce Allah şöyle diyor: “Kendilerine karşı harb ilan olduğunda, zulme uğrayanlara harb etmeleri için izin verildi. Hak Teala onlara yardıma hakkıyla kadirdir”.¹⁰³ Yani meşru savunma savaşına izin verilirken, her an savaşa hazır olmak da kesinlikle emredilmiştir.

Görüldüğü gibi, vatan müdafaası, ilahi bir emir olup, kadın erkek her Müslüman bu emri yerine getirmesi farz kılınmıştır. Vatan uğrunda ölmek, ulaşılabilecek en yüce mertebedir ve Peygamberimizin (s.a) buyurduğu gibi: “Cennet kılıçların gölgesi altındadır.”

Bize ilahi bir görev olarak yüklenen yurt savunması kapıya gelip dayanmadan önce yapılacak savaş hazırlıkları ile mümkün olur. Aslında savaşmanın ve savaştan sakınmanın en iyi yolu iyi bir şekilde savaşa hazırlanmaktır.¹⁰⁴ Atalarımız bunu: “Hazır ol cenge eğer ister isen sulh u salah” özdeyişiyle belirtmişlerdir. Barış sırasında yapılacak bu savaş hazırlığı da maddi ve manevi hazırlık olmak üzere iki türlü yapılır.

Hazırlıkların ilki maddi hazırlıklardır. Zamanımızda savaş silahları üstün teknolojik bilgi ile yapılabilmekte, üstelik maliyetleri de çok yüksek olmaktadır. Bu sebeple günümüzün modern silahlarına sahip olmak, hele bunların sanayini kurmak, sağlam bir teknolojik bilgi birikimine ve güçlü bir ekonomik hayata ihtiyaç göstermektedir.¹⁰⁵

¹⁰³ Hacc, 22/39.

¹⁰⁴ Ahmet Özdal, **Türklerin Savaş Sanatı**, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss. 26-27.

¹⁰⁵ Serdar Şen, **Geçmişten Geleceğe Ordu**, 1. b., Alan Yay., İstanbul, 2000, ss. 130-131.

Güçlü bir orduya sahip olabilmek için manevi yönden de orduyu hazırlamak lazım. Zaferin kazanılması, düşman saldırılarının püskürtülmesi için maddi hazırlık ne kadar önemli ise manevi hazırlık da o kadar önemlidir. Her şeyden önce, savaşacak askerin sağlam bir imana sahip olması gerekir. İmanları kuvvetli olanlar vatanlarını daha büyük bir bağlılıkla severler. İmanlı kimseler kalplerinden korkuyu atmış kimselerdir. Özellikle ölüm korkusu insanı savaşamaz hale getirir.¹⁰⁶

Şüphesiz Türk toplumunda askeriye'nin önemi çok büyüktür. Türk askeri her Türkün kalbinde vardır. Toplumumuz askeriye'ye peygamber ocağı anlamında Mehmetçik demiştir. Ayrıca evlatlarını askerlik yapmaya yollarken de insanımız onları özel törenle yollamaktadır. Özellikle kırsal kesimde, askere gidenler için törenler düzenlenir, asker olan genç; dostlar, akraba ve komşuların dualarıyla uğurlanır. Böyle bir görev için çağırılınca din görevlileri tarafından, vatanın ve vatan beklemenin değeri, cihadın fazileti üzerinde kısa bir konuşma yapılır ve bu mahiyete bir dua yapılır.¹⁰⁷ Bu duadan sonra askerliğe giden gençler aile ve arkadaşları tarafından zurna eşliğinde, milli bayrağımızı dalgalandırarak uğurlanır.

Özetle, yurt savunmasına manen hazırlanmak, gönüllerini vatan sevgisiyle doldurarak çocukları ve gençleri vatanlarına kara sevdalı birer âşık haline getirmek, vatan uğrunda ölmenin en büyük rütbe olduğunu, korkarak insandan yalnız Allah'ın değil, en yakınlarının bile nefret ettiğini öğretmekle mümkün olur. Bu sebeple çocuklarımızı dindar, sağlam, imanlı, ecdadın kahramanlığı ile göğsünü kabartan birer şehit namzedi duygusuyla yetiştirmek, yurt savunması için vazgeçilmez bir zaruret ve en önemli bir vatan görevidir. Şüphesiz bu görevin yerine getirilmesinde dinimizin pınarları hükmünde olan camilere ve orda çalışan din görevlilerine büyük rol düşmektedir.

Ana hatlarıyla ve mevcut kaynaklar sınırında askerlik hakkında kısaca bahsedildi. Askerlik erkek çocuklarına olgunlaşma duygusunu sağlamaktadır. Türk toplumunda bu vatan görevini yapan yetişkin birey olarak algılanır. Yani bir dönüşüm ve değişme söz konusudur. Bu anlamda askerlik dönüm noktası olarak algılanmaktadır.

¹⁰⁶ Arif Çelenk, "Modern Dünya Ordularında Din ve Din İlişkileri Subaylarına Genel Bir Bakış", **Asker ve Dini Değerler Güncel ve Bilimsel Yaklaşımlar Paneli**, ed. M. Abdullah Kaplan, İmak Ofset, İstanbul, 2008, s. 87.

¹⁰⁷ Abdurrahman Çetin, **Hitabet ve İrşad Din Hizmetlerinde İletişim ve Güzel Konuşma**, 2.b., Emin Yayınları, Bursa, 2008, ss. 359–360.

D. EVLİLİK (NİKÂH)

Türk toplumda askerliği yapmış olanlar evlilik için hazır olarak algılanmaktadır. Askerliği yapan şahıs artık yetişkin olarak kabul edilmiştir. Bu yetişkinliğin neticesi olan evlilik ana hatlarıyla ve dönüm noktası olarak ele alınacaktır.

Çeşitli toplumların evlilik kurumuna bakışı, evlilik hakkındaki düşünceleri ve beklentileri onların evlilik anlayışını ortaya koymaktadır.¹⁰⁸ Evlilik; dini bir sünnet, nefsi bir ihtiyaç, bir de insan soyunun devamlılığının, insanın yaratılıştan gelen temel bir ihtiyacının, insan duygularının istikrar bulmasının ve hayatın süreklilik kazanmasının kendisine bağlı bulunduğu içtimai bir zorunluluktur. Buna ilaveten yeni nesillerin dünyaya gelmeleri, onların eğitilerek sağlıklı bir hayat kavuşturmaları ve bu hayatta yapıcı rollerini yerine getirmeleri için gerekli ortamın hazırlanması için meşru olan yoldur.¹⁰⁹

Her ne kadar dinin çizdiği çevrenin ve kanunun düzenlemesinin dışına erkek-kadın ilişkisi yoluyla neslin meydana gelmesi mümkün ise de, bu durumda neslin eğitilmesi ve yetişmesi için gereken dini, toplumsal ve ahlaki ortamın hazırlanması şüphelidir. Çünkü bu ortamı hazırlayan ve bu gayeyi gerçekleştiren anne ve babadır. Annen ile babanın birbirlerine bağlı olmamaları durumunda topluma yararlı birey yetiştirilmesi mümkün değildir. Bunun sebebi aileyi oluşturmak için birbirlerine yardımcı olmamalarıdır. Ancak bu şekilde çocuk, toplum yapısının bir taşı olur.¹¹⁰

Anne ve babanın belirlenmesi, yeni neslin eğitilmesi için birlikte yardımlaşmaları ise ancak sorumlulukların kendisiyle belirlendiği, görev bölümünün yapıldığı ve geleceğin kendisi sayesinde bir düzene sokulduğu evlilik yoluyla gerçekleşebilir. İnsanlar evlilik kurumunu ihmal ettiklerinde büyük tehlikelerle karşı karşıya kalırlar.

Evlenecek olan kadın ve erkek arasında şahitler huzurunda yapılan evlenme sözleşmesi olan nikâh ile aile kurulmuş ve eşler arasında karşılıklı hak ve sorumluluklar başlamış olur.

Hayat boyu beraberlik hedefiyle bir araya gelecek olan kişilerin birbirlerini görmeden, tanımadan evlenmeleri düşünülmez. Bu sebeple evlilik ilişkisini daha sağlam

¹⁰⁸ Davud İbrahimi, *Evlilik Kurumu ve Aileye Yönelik Psiko-Sosyal Hizmetler*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998, s. 15.

¹⁰⁹ Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, C. II, 14. b., Ensar Yayınları, İstanbul, 2010, s. 64.

¹¹⁰ Rezan Şahinkaya, *Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile*, Kardeş Basımevi, Ankara, 1979, ss. 1-3.

bir zemine oturtmak için İslam, önceden görmeyi ve bir dereceye kadar görüşmeyi de önermiştir.¹¹¹

Görüşmeden sonra evlenecek kişilere birbirini tanımaları için nişan dönemi verilir. Nikâh akdinden önce geçirilen bir evre olan nişanlama, birbirlerini gören iki tarafın karşılıklı olarak evlenme vaadinde bulunmasıdır. Eskiden “namzet olmak” tabiriyle ifade edilen bu işlem, namzet olanların birbirlerine nişan olmak üzere verdikleri yüzük, küpe vb. takılar aracılığı ile gerçekleşir. Dolayısıyla sonraları bu işlem “nişanlanma” kavramı ile anlaşılmıştır. Bir erkekle bir hanım, ileride birbirleriyle evleneceklerine dönük niyetlerini dile getirince nişanlanmış olurlar. Böylece nikâh anına kadar sürecek olan nişanlılık hali de hukuken olur. Nikâh önce böyle bir ara dönemin meşru kılınmasındaki maksat, ileride bir yuva kuracak olan iki tarafın yekdiğerini tanınması ve doğru karar verebilmek için düşünme fırsatlarını kullanmalarınıdır. Bu maksat, ailenin daha sağlam temellerle kurulmasına fayda sağlayacaktır.¹¹²

Bütün şartlarını yerine getiren nişanlı gençler hem topluma bildirmek için hem de dini kaidelere uygun olarak beraberliğini düğün merasimi ile ilan ederler. Yuvanın kuruluşunu adeta bir bayram olarak telakki eden İslam Peygamberi, bunun bir merasimle kutlanmasını istemiştir. Böylece herkes bu sevince ortak olacaktır. “Günümüzdeki zevksiz, renksiz ve donuk anlayışa karşı Asr-ı Saadet düğünleri çok şenlikli ve canlı icra edilirdi. Hz Peygamber’in (s.a.s.) aşağıda vereceğimiz tatbikatı, günümüzün bir uçta matem havası estiren mevlitli, ağıtlı; diğere uçta kimliğimizle hiç ilgisi olmayan danslı, balolu düğün anlayışının nasıl olması gerektiğine ışık tutacaktır.”¹¹³

Yöre ve milletlere göre farklılık gösterse bile, evlenen çiftler için eğlence ağırlıklı bir tören yapılmasının tarihi çok eskidir. Türk toplumunda bu merasim düğün olarak isimlendirilmektedir.¹¹⁴ Düğün yapılmış olan bir evlenme akdinin akraba ve komşulara duyurulması, evlenen tarafların ve akrabalarının sevinç gösterisi ve bu eğlenceye dönüşerek komşu, dost ve arkadaşlarla paylaşılması için yapılır.

¹¹¹ İbrahimi, a.g.t., s. 23.

¹¹² Karaman, a.g.e., s. 70.

¹¹³ Ahmet Yaman, **İslam Aile Hukuku**, 7. b., İFAV Yayınları, İstanbul,, 2009, ss. 36.

¹¹⁴ İbrahim Ethem Özgüven, **Evlilik ve Aile Terapisi**, PDREM Yay., Ankara, 2000, ss. 22-23.

Nikâh akdi hukukun alanına girerken, düğün hukukun değil geleneğin, örf, âdet ve teamüllerin, kısaca sosyal ilişkileri düzenleyen kurallar alanında yer alır ve genel olarak içeriği gelenek, tarafından oluşturulur, düzenlenir. Bu bakımdan temel ilkelere riayet şartıyla bir düğün töreninin nasıl olacağını din veya hukuk kuralları değil, gelenek belirler.¹¹⁵ Evlenmenin duyurulması ve kutlanması yönünde Hz. Peygamber'in bazı tavsiyeleri olmuştur. Bunlardan biri evlenmenin def ile ilan edilmesi, bir diğeri de ziyafet verilmesidir. Bu tavsiyeler, evlenen çiftler ve yakınları için böylesine önemli bir olayın kutlanmasının ve duyulan sevincin paylaşılmasının tabii bir durum olduğunu göstermesi yanında, bir de özellikle ilan boyutu, durumun eşe dosta duyurulması ve çiftlerin beraberliğinin meşru bir beraberlik olduğunu ilan etme gibi bir fonksiyon da üstlenir.¹¹⁶

Sosyolojik bir gerçek olarak aile, toplum hayatının en küçük birimi ve temel taşıdır. Toplumların sürekliliği ve huzuru için vazgeçilmez bir unsurdur. Ailenin kurulmasına doğru atılan ilk adım ise evliliktir. Nikâh, evlenme; dinimizde Allah'ın emri, Peygamberimizin sünnetidir. İnsanın yaratılışının bir gereği, karı koca arasındaki müşterek hayatın garantisidir. Aynı zamanda hukuki sosyal ve ahlaki anlamda büyük etkinliği olan karşılıklı bir sözleşmedir. Dinimiz evlenmeyi teşvik ve tavsiye etmiş, evlilik dışı ilişkileri, zinayı yasaklanmış, haram kılmış, zinaya götürecek yolları da tıkamıştır.¹¹⁷

Şahitler huzurunda kıyılan nikâhlar resmi kayıtlara tescil edilmekte, çiftlere, gerekli belgeler ve evlenme cüzdanları verilmekte, kanun önünde karı koca ilan edilmektedir. Bununla birlikte ülkemizde öteden beri devam eden gelenek ve günümüzde de yaygın olarak devam eden dini nikâh-imam nikâhı kıydırma geleneği vardır.

Gençler için yeni bir hayatın başlangıcı demek olan nişanlılık ve düğün din adamı bakımından ayrı bir önem taşır. Nişan, nikâh, düğün, aile hayatı ve talak din görevlisinin görevleri arasındadır.¹¹⁸ Din literatürde “Dini Nikâh” veya “İmam Nikâhı” diye bir şey bulunmamaktadır. Buna göre nikâhın dini olanı olmayanının, resmi-gayri resmi olmayanının olması söz konusu olamaz.

¹¹⁵ M. İbrahim Kaysi, **İslam Ailesi ve Evlilik**, çev. Nusrettin Boleli, Hisar Yay., İstanbul, t.s., s. 64.

¹¹⁶ Sofoğlu, a.g.e., s. 105.

¹¹⁷ Nur; 24/ 2-3, 32; İsrâ; 17/32; Rad; 13/38.

¹¹⁸ Süleyman Uludağ, **İslam'da İrşad**, 8. b., Marifet Yayınları, İstanbul, 2001, s.151.

Buna rağmen toplumda dini nikâh-imam nikâhı kıyım-kıydırma devam etmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının en yüksek karar ve danışma organı olan Diyanet İşleri Yüksek Kurulu: “Nikâhın mutlaka bir din görevlisi tarafından kıyılması gerekmez. Evlenecek olan bayan ile erkeğin bu konudaki iradelerini şahitler huzurunda açıkça beyan etmeleriyle nikâh akdi gerçekleşmiş olur. İslam hukukunda 'imam nikâhı' diye dini bir terim yoktur¹¹⁹ şeklinde açıklama yapmaktadır.

Resmi makamlardan da evlenecek çiftlerin mutlaka resmi nikâhlarını yapmaları konusunda sık sık gerekli uyarılar yapılmaktadır. Bu çağrılara itibar eden ve gerçekleri gören pek çok vatandaşımız resmi nikâh yaptırmak suretiyle evliliklerini tescil etmektedirler. Ancak buna rağmen sanki bu nikâh, nikâh sayılmıyor, dini yönden nikâh yerine geçmiyor şeklindeki düşünce kamuoyunda ağırlıklı olarak hissedilmekte, kırsal kesimde bu düşünce daha da yaygın olarak görülmektedir.¹²⁰

Bu nedenle anne babalar, bazen de evlenecek çiftler bir de dini nikâh-imam nikâhı diye tabir edilen bir nikâh kıyılmasını istemektedirler. Din İşleri Yüksek Kurulu “burada din görevlisinin görevi, evleneceklere nikâhın akdi konusunda yol göstermekten ve kurulacak olan aile yuvasının mutlu ve huzurlu olmak için dua etmekten ibarettir. Halk arasında din görevlisinin rehberliği ile akdedilen nikâha imam nikâhı veya dini nikâh adı verilmektedir” demektir.¹²¹

Resmi nikâhları kıyılmış ve resmi makamlara evliliklerini tescil ettirmiş çiftlerin bu manada dini nikâhlarının kıyılması ve onların mutluluğu için Ku'an okuyup dua edilmesinde din görevlileri yardımcı olmaktır. Bu konuda görevlilerden kaynaklanan bir sorun olmadığı gibi, kanunen de bir engel ve mahzur yoktur. Ancak resmi nikâh kıyılmadan özellikle kırsal kesimlerde daha çok olmak üzere imam nikâhı-dini nikâh ile evlenmeler olmaktadır.¹²²

Bilindiği üzere resmen tescili yapılmayan bir nikâh kanun önünde geçerli kabul edilmemekte, kadına mehir, miras gibi haklar tanımamaktadır, bu evlilikten doğan

¹¹⁹Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Nikah İle İlgili Açıklaması, **Diyanet Aylık Dergi**, Mart 1997, S: 75., s. 39.

¹²⁰ Hasan Yavuzer, **Çağdaş Din Hizmeti ve Diyanet İşleri Başkanlığı**, 2. b., Laçın Yay., Kayseri, 2006, ss. 183-188.

¹²¹ Günay, **Erzurum Kenti Ve Çevre Köylerinde Dini Hayat**, ss. 181-187.

¹²² Mehmet Ersöz, “Evlenme ve Düğün İle İlgili Türk Gelenekleri”, **Aile Yazıları**, C. IV, der. Beylü Dikeçgil- Ahmet Çiğdem, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1991, s. 302.

çocuklar da babalarına mirasçı olmamaktadır. Bunu elde edebilmek için daha sonra birçok formalitelerin ve işlemlerin yapılmasına zaruret doğmaktadır. Kısaca bir taraftan insan hakları çiğnemekte, diğer taraftan dini bakımından büyük bir vebal ve sorumluluk altına girilmektedir.

Bu durumdan en fazla mağdur olan, en fazla zarar gören ise kadın ve doğan çocuklar olmaktadır. Bu nedenle ne kızlarımızın, kadınlarımızın böyle bir riski kabul etmeleri, ne de anne ve babaların çocuklarını böyle bir riske sokmaları mümkündür. O halde bu konuların iyi anlatıp, iyi anlaşılması lazımdır. Bu konuda din adına yanlışlık yapılmakta, din istismar edilmekte, din görevlisi de bu istismara alet edilmektedir. Bütün bunların altında çoğu zaman dinen daha iyisini, daha doğrusunu yapmak, dinin emrine uymayan yanlış bir davranışta bulunmamak yatmaktadır.

Günümüzde her ne kadar ailenin kuruluşu medeni nikâh (resmi nikâh) ile olmakta ise de, özellikle anne ve babalar çocuklarının resmi nikâh yanında bir de dini nikâhlarının kıyılmasını istemektedirler. Resmi nikâhı, yeterli görüp dini nikâh kıydırmayanlar ise işlerindeki herhangi bir aksaklık, yuvalarındaki, sağlıklarındaki, hayatlarındaki herhangi bir sıkıntı ve terslik durumunda ya kendileri ya da yakınları bunun sebebini dini nikâhsız yaşamlarında aramakta, aylar-yıllar sonra da olsa dini nikâh yaptırma yoluna gitmektedirler.

Vatandaş, dini nikâh veya imam nikâhı diye tabir ettiği nikâhın icrası için din görevlilerine müracaat etmekte onlardan yardım talep etmektedirler. Din görevlileri gerekli belgeleri gördükten sonra, ilgilere veya vekillerine bu evliliğe razı olup olmadıklarına sorup aldığı cevabı müteakip bir Kur'an okuyup, yuvanın mutluluğu ve huzuru için dua etmektedir. Yapılan bu işlem vatandaşı ve evlenen çiftleri rahatlatmakta, memnuniyetine sebep olmaktadır. Yapılan bu işlem dini nikâh veya imam nikâhı olarak zikredilmektedir.

Halkımızın büyük bir kısmı bu nikâhı kıydırmakta, Din görevlileri vasıtasıyla böyle bir hizmeti yürütmektedir. Din görevlileri bu açıdan ve hayatın en önemli dönüm noktalarından birinde yer almaktalar. Bu konudaki ikili uygulamayı ortadan kaldırmak ve ihtilaflara son vermek için zaman zaman gündeme gelen müftülüklere ve din görevlilerine nikâh kıyma yetkisi verilmesi uygun bir çözüm olarak görünmektedir.¹²³

¹²³ Yavuzer, a.g.e., ss. 183–188.

E. ÇOCUK SAHİBİ OLMA

İnsanın kişiliğini kazanmasına, hayata hazırlanmasına en çok tesir eden çevrelerin başında aile ocağı gelir. İnsan ömrü boyunca en çok etkisi altında kaldığı bu aile çevresi, insani ilişkilerin başladığı ilk münasebet alanıdır. Çocuğun ait olduğu aile fertleri arasındaki ilişkiler, eğer bir uyum içerisinde sürdürülüyorsa, o aile ocağı huzurludur.¹²⁴

Hemen her anne babanın evlendiklerinde en çok istedikleri şey çocuk sahibi olmaktır. Kur'an'ın ifadesi ile çocuk hayatın süsüdür. Kendini bilen, Rabbini tanıyan anne ve babalar Allah'tan (c.c) hayırlı bir evlat nasip etmesini her zaman niyaz ederler. Çocuğun aile mutluluğunun kurulması ve devam etmesindeki etkisi de büyüktür. Çocuk sahibi olmak için başvurmadık yer bırakmayan nice aileler vardır. Gerçekten çocuk aranmaya, istenmeye değer büyüklükte bir nimet, bir lütuftur.

“Türkçedeki çocuk veya evlat kelimesi aslı Arapça “veled” kelimesinden gelir ve bu kelimenin çoğulu ifade eden şeklidir. Bunun yanı sıra Kur'an'da “tıfil”, “sabi” ve “buneyye” kelimeleri geçmektedir. İstilahta ise çocuk, doğumdan buluş yaşına kadar insan yavrusu olarak tarif edilir.”¹²⁵

Çocukların her türlü maddi ihtiyaçlarını karşılamak anne ve babanın ilk görevidir. Şu halde anne-baba çocuğun yiyecek ve giyeceğini temin etmeli bunun için elden geldiğince çalışıp kazanmaya bakmalıdır. Allah'ın bir emaneti olan çocuklara gerekli maddi bakım yapılmazsa sağlıkları hatta hayatları tehlikeye girer. Böyle bir durumda da ana baba sorumlu olurlar.

Ana ve babanın çocuklarına karşı başka bir görevi de güzel terbiye vermektir. Çocuğuna ilk dini ve ahlaki terbiyeyi verecek olanlar anne ve babadır. Bu eğitim belli bir usule göre yapılmalı, çocuktan anlayamayacağı, yerine getiremeyeceği görevler istenmemelidir. Elbette şunu da ifade etmemiz lazım, terbiye konusunda ebeveynler çoğu zaman kendi bildikleriyle hareket edeler. Ancak dindarlık olgusu güçlü olan aileler, sık sık

¹²⁴ Kemalettin Erdil, **Aile Okulu**, 4.b., TDV. Yayınları, Ankara, 2009, s. 5.

¹²⁵ Muammer Yakışır, **Ebeveyn ve Evlat ilişkisi Üzerine**, Tekin Kitapevi, Konya, ts., s. 14.

terbiye konusunda, nasihat almak için din görevlilere başvurur. Çünkü dini ibadetlerin asıl gayesi insanlarda güzel ahlakı kazandırmaktır.¹²⁶

Bu anlamda toplumumuzu teşkil edecek çocuklarımızı ne yönde yetiştirip hazırlarsak, onların içinde bulunacağı toplumda o karakteri yansıtmış olacaktır. Öyleyse yarınki toplumumuzun güçlü ve huzurlu insanlardan meydana gelmesini arzuluyorsak ona göre tedbirler almalıyız. Çağın gelişimine uygun, kendi inanç, örf ve adetlerine bağlı ve saygılı, çalışkan, hür düşünceli ve hoşgörülü nesilleri yetiştirmek ve en başta gelen görevimiz olmalıdır.¹²⁷

İfade edildiği gibi çocuk aile içinde dünyaya gelir. Gözlerini açtığı andan itibaren ilk gördüğü insanlar anne ve babalarıdır. Çocuk onların korunması ve kollaması altında büyümeğe başlar ailesinin yaşayış ve davranışlarını taklit ederek sosyalleşme yönüne girer. Çocuk iyi bir alıcıdır. Ne alırsa bir müddet sonra onları yansıtır. Bu sebeple çocuğa daha ilk yıllarından itibaren doğru, iyi ve güzel olanlarla beraber yanlışlıklar da öğretilmeye çalışılmalıdır. Öğrenme, çocuğa kendini değiştirme cesareti verir. Esasen insan sürekli değişmeler içinde bulunan bir varlıktır. Bu bakımdan öğrenme, ferdin içinde meydana gelmekte ve onun hayatını kaplamaktadır.¹²⁸

Şunu da ifade edelim bir şeye sahip olmayan başkasına da veremez. Yani terbiye ve eğitim görmemiş ebeveyn çocuklarını da terbiye edemez. Bu konuda ilginç bir olay anlatılır. Çocuğu dünyaya yeni gelmiş bir baba, din görevlinin yanına koşar ve şunu sorar: “Hocam benim bir çocuğum oldu onu nasıl terbiye etmeliyim. Doğar doğmaz hemen size geldim, çocuğum en iyi şekilde terbiye etmek istiyorum.” Hoca ona bakar ve şöyle cevap verir: “Geç kaldın, yirmi sene önce gelmeliydin. Terbiye görmeyen, terbiye edemez.”¹²⁹

Doğum önemli bir hadisedir. Din görevlisi bu vakıadan din lehine faydalanmasını bilmelidir. Din görevlisinin bir insana ilgisi doğumla başlar, ölümle son bulur. Fakat doğum sırasında gösterilecek alaka daha mühimdir. Zira bu alakanın tesirleri bir hayat

¹²⁶ Abdullah Büyük, **Aile Mektebi**, 1. b., Ribat Yay., Konya, 2007, ss. 210-211.

¹²⁷ Şefik Sevim, **Çocuk Eğitimi ve Aile**, 2. b., Ekin Yay., İstanbul, 2006, ss. 27-28.

¹²⁸ Mediha Ürkmez, “Çocuk Ebeveyn İlişkisinde Yaşanan Açmazlar ve Problemler”, **DİB. Aileye İlişkin Sorunlar İstişare Toplantısı, Ankara**, Yay. Haz. İlker Çalışkan-Hasan Mollaoğlu-Muhammed Acar, DİB. Yay., 209, s. 193.

¹²⁹ Yaman, a.g.e., ss. 34-40.

boyu devam edecektir. Hocanın doğum sırasındaki müdahalesi bir hayat boyu en aziz hatıra olarak yaşatılacaktır.

Doğum sırasında din adamının önemli vazifeleri vardır.¹³⁰ Ad koyma işini, ailenin büyüğü yapabileceği gibi, bu konuda din adamlarından da yardım istenebilir. Bu durumda, çocuk kucağa alınır, kibleye yönelir, hafif bir sesle sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunur ve konulacak isim, yüzüne karşı üç defa tekrar edilir. Daha sonra, çocuğun imanlı, sağlıklı, dinine ve milletine faydalı, hayırlı bir evlat olması anlamında birkaç cümlelik kısa bir dua yapılır.¹³¹

Bu konuyla alakalı başka bir mesele de akika kurbanıdır. Çocuğun doğumunun ilk günlerinde Allah'a bir şükran nişanesi olarak kesilen kurbanı "akika kurbanı" denilir. Esasen akika, Arapçada yeni doğan çocuğun başındaki saçın adıdır. Akika kurbanı kesildiği gün çocuğun başı da tıraş edildiği için bu kurban bu adı almıştır.¹³²

Akika kurbanı Hanefilere göre mubah (bazı rivayetlerde mendup), diğer üç fıkıh mezhebine göre vaciptir. Hz. Peygamber torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için birer koçu akika kurbanı olarak kesmiş ve ümmetine de yeni doğan kız ve erkek çocukları için akika kurbanı kesmelerini tavsiye etmiştir. Resul-i Ekrem'in bu tür uygulama ve tavsiyeleri dini bir gereklilik şeklinde değil de doğum, düğün gibi mutlu olayların yakın çevreye duyurulması, sevincin paylaşılması ve neticede sosyal yapının ve dayanışmanın sağlanması tedbir ve örnekler (sünnet, nafil, ibadet) olarak algılanması daha doğru olur.¹³³

Akika kurbanı, çocuğun doğduğu günden buluğ çağına kadar kesilebilirse de doğumun yedinci günü kesilmesi müstehaptır. Aynı günde çocuğa isim verilmesi ve saçının kesilerek ağırlığınca altın veya gümüşün tasadduk edilmesi de tavsiye edilmiştir.¹³⁴

¹³⁰ Uludağ, a.g.e., s.145.

¹³¹ Çetin, a.g.e., ss. 354-355.

¹³² İsmail Lütfi Çakan, "Bir Medeniyet Projesi ve Dünya Görüşü Olarak İslam'ın Çocuğa Bakışı", **Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu**, 1. b., Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 31.

¹³³ Uludağ, a.g.e., s. 147.

¹³⁴ Ünal, a.g.e., ss. 83-84.

Kurban olmaya elverişli her hayvan akikaya da elverişlidir. Kesilen bu kurban, etinden kurban sahibinin, aile fertlerinin ve yakın dostlarının yiyebileceği gibi başkalarına da dağıtılabılır.

Bir kez daha insan hayatında önemli dönüm noktalarından olan çocuk sahibi olma, daha doğrusu ana-baba duygusuna sahip olduğumuzda din ve hükümleri karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz insanlar bu durumlarda İslam dininin hükümlerini öğrenmek için din görevlilerine başvurmakta. Ya da bizzat din görevlilerini çağırıp onlardan dini yükümlülüklerini yerine getirmesini istemekteler. Görüldüğü gibi insan hayatının dönüm noktalarında din görevlilerin rolü yadsınamayacak kadar fazladır.

F. HAC

Toplumumuzda geleneksel olarak, önceden bahsedilen dönüm noktalarını geçiren birey eğer sağlığı, maddi imkânları ve inancın pratik yönü olan ibadeti varsa, muhtemeldir ki hac ibadeti yapacak ve böylece ömrünün son değişim aşamalarından birine girecektir. Hac, dönüm noktası olarak diğer dönüm noktalara nispeten daha az bir insan kitlesini kapsamaktadır. Fakat bu rakam azımsamayacak kadar büyüktür. Manevi anlamda gelişme ve günahlardan korunma gibi dönüşümleri ve gelişmeleri, ümmet olan kolektif bilincine insanın sahip olması sağlamaktadır. Devamında haccın kelime anlamı ve tarifi, tarihsel ve sosyal yönü ele alınacaktır.

Hac, çok yönlü bir ibadettir. Mali ve bedeni bir ibadet olduğu gibi, maddi ve manevi, dünyevi ve uhrevi, ferdi ve içtima-i boyutları da vardır. Bu haliyle o, külli bir teslimiyetin ifadesidir.¹³⁵

Hac ibadetinde zaman kadar, mekân unsuru da çok önem arz etmektedir. O bir taraftan maziye yapılmış ibretli bir yolculuk iken, diğer taraftan da geleceğe yapılacak yolculuk için çizilecek hikmetli bir yol haritasıdır. Hac bir taraftan Allaha iman, tevhit inancı, peygamberlere iman, ahiret inancı gibi inanç esaslarını pekiştirdiği gibi, diğer taraftan da Müslümanlara takva, sabır, sevgi-saygı, kardeşlik, fedakârlık, cömertlik vb.

¹³⁵ Adil Akkoyunlu, **İbadet Gerçeği**, Çıra Yay., İstanbul, 2006, ss. 38-42.

ahlaki güzellikleri kazanma ve yaşama imkânı sunar. Bu yönleriyle hac, hem akaid, hem ibadet, hem de ahlak dersleri yoğunlaştırılmış olan bir eğitim merkezi gibidir.¹³⁶

“Hac kelimesi İbranicede hag şeklinde; “bayram” anlamına gelen bu kelime “bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak” manasındaki “hvg” kökünden türemiştir. Hac veya hag çok eski bir Sami Tabiri olup İbraniceden başka Aramicede ve Sabii dilinde de bulunmaktadır. Kelimenin asıl anlamının bir şeyin etrafında dönme, dolaşma ve halka oyunu olduğu, daha sonra bayram manasını kazandığı belirtilmektedir. Arapçada “gitmek, yönelmek, ziyaret etmek” anlamlarına gelen hac kelimesi, fıkıh terimi olarak imkânı olan her müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe’yi, Arafat, Müzdelife ve Minayı ziyaret etmek ve belli bazı dini, görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadeti ifade eder. Bu ibadeti yerine getirenlere Arapçada hac (oğulu huccac), Türkçede hacı denir.”¹³⁷

İslam’da hac, Allah’a ibadet kasdıyla belirli zamanda (Kurban bayramı arefesi olarak Arafat denilen kutsal mek nda vakfe yapmak, sonra Mekke’de bulunan Beytullah’ı (Kâbe) usulüne uygun olarak ziyaret ve tavaf etmektir. Kurban Bayramı dışında, Arafat’ta vakfe edilmeden yapılan Kâbe ziyaretine de umre denir.

İslam’da Kâbe ve hac ibadeti Hz.  dem’e kadar dayandırılmaktadır.¹³⁸ Ancak, Hz İbrahim  ncesi malumat İslam’ı kabul etmiş olan Yahudilerin verdiği bilgilere dayanmaktadır. Dolayısıyla daha çok rivayet kitaplarında anlatılan malumatın hiçbirisi Kur’an-ı Kerim ve hadislerde mevcut değildir.

Hac, İslam’dan önce, Araplar arasında yaygın olan ve menşei Hz. İbrahim’e kadar uzanan bir ibadettir. Kur’an ve hadisler bize, Hz İbrahim’in haccından bahsetmekte, Kâbe’nin ve hac rükünlerin tarihçesini vermektedir.

Cahiliye döneminde, İslam’ın doğuşu yıllarında Kâbe ve çevresi, dini ve muhtevasını yitirerek yalnızca ticaret, eğlence, yarışma vb. faaliyetler alanı niteliğine büründü. Bu durum, yani cahiliye hac adetleri Mekke’nin fethine, hatta haccın farz kılındığđ hicretin dokuzuncu yılına kadar böyle devam etmiştir. Çünkü fetihden sonra hicrin sekizinci yılında Mekke’de vali bırakılan Attab b. Esed’in başkanlığında, Hz. İbrahim’in

¹³⁶ Erol Bünyamin-Keleş Ekrem, **Haccı Anlamak**, 1.b., DİB. Yay., Ankara 2007, s. 1.

¹³⁷  mer Faruk Harman, “Hac” **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1996, c. 14, s. 382.

¹³⁸ Ebu’l- Velid Muhammed el- Ezraki, **Kâbe ve Mekke tarihi**, ev. Y. Vehbi Yavuz, İst.1980, ss. 35–40.

sünneti olarak hacceden Müslümanların yanı sıra, Müslüman olmayan Araplar da cahiliye adetlerine göre hac yapmışlardır.

Ertesi yıl (H.9) ilk olarak İslami hac, Hz. Ebubekir'in emirliğinde ifa edilmiş, bundan sonra da artık müşriklerin hac yapmaları yasaklanmıştır. Hicretin onuncu senesinde ise, Hz. Peygamber ilk ve son haccını (Haccetü'l- Veda) ifa etmiş, haccın günümüze kadar değişmeyen esaslarını tespit ve talim buyurmuştur. Yüzyıllar boyu asli özellikleri korunarak devam ede gelen İslami hac, günümüzde de her yıl milyonlarca Müslüman'ın yerine getirdiği bir ibadettir.¹³⁹

Hac ibadetinin yerine getirilirken, beraberinde bir dizi sosyal ve psikolojik boyutu vardır. Bunların en önemlileri arasında şunlar gösterilebilir: Hacda renkleri, dilleri ve vatanları ayrı olan Müslümanlar birbiriyle tanışma imkânı bulurlar. Serbest ekonomi çıkarının işleyişinden istifade ile karşılıklı ekonomik çıkarlar elde ederler. Orada bu kutlu vesile ile dünyadaki Müslümanların ortak meseleleri görüşülür. Bir de en önemlisi, düşmanları karşısında tek saf olma şuuruna ererler ve “Kendi menfaatlerine şahit olmaları için...”(Hac, 28) ayetinin geniş kapsamına giren nice konular gündeme gelir.¹⁴⁰

Hac dünyanın her yerinde müminler arasındaki kardeşlik bağının gücünü gösterir. Orda insanlar gerçekten eşit olduklarını anlarlar. Hac, İslam davetinin yayılmasına, dünyanın her yerinde bu davetin sancağını taşıyanlara büyük destek sağlar. Peygamberimiz (a.s) da davetini her yıl gelen hac gruplarıyla yaymaya çalışmıştır.

Hac, dış görünüşü itibariyle sembolleri andıran, gerçekte ise çeşitli ruhi eğitimleri sağlayan birbirinden farklı davranışların toplamından ibarettir.¹⁴¹ Hac ibadeti, bir bakıma hem İslam'daki diğer ibadetlerin topluca bir arada sergilenişi görünümündedir; hem de namaz, oruç ve zekât ibadetlerden izler taşır. Hacca giden mümin, namazlarda yönelip durduğu Allah'ın evine bizzat gelmiş, namazda yaşadığı Allah'la buluşma şuurunu daha yakından hissetmeye başlamıştır.¹⁴²

¹³⁹ Hac, namaz, oruç zekâtтан sonra, en son farz kılınmış bir ibadettir. Haccın farziyetini ile ilgili bkz. Al-i İmran, 3/97; Bakara, 2/196; Hac, 22/27; Buhari, İman, 1,2; Müslim, Hac/412; Nesai, Menasik / 1; Ahmed b. Hanbel, II/508.

¹⁴⁰ Muhammed Hüseyin Behşeti, **Kur'an'da Hac**, çev. İbrahim Keskin, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1987, s. 41.

¹⁴¹ Behşeti, a.g.e., ss. 105-16.

¹⁴² Hamdi Döndüren, **Delileriyle Aile İlmihali**, Erkam Yay., y.y., t.s., ss. 138-139.

İbadetler, amacı itibariyle kulun, yaratanı ve O'nun üstün kudreti karşısında kulluğunu sunmasıdır. Kendini kuşatan sonsuz zaman diliminde uçsuz bucaksız varlıklar âleminin içinde O'nunla iletişim kurmak demektir. Neticede bireyin mutluluğuna, bireyin kendisini tanımasına, kendisiyle ve toplumla barışık yaşamasına, bunun devamında da toplumsal huzur ve barışın kurulmasına hizmet eder. Bir dine mensup olanların yeryüzünde yılda bir defa belli bir yer ve zamanda birlikte ibadet etmesi demek olan hac ibadetinde durum biraz daha farklıdır.¹⁴³

İnanan bir kimse hac ile inanç kökleriyle bağlantısını tazeler. Müslümanlık açısından düşünüldüğünde, İslam Peygamberinin ve arkadaşlarının tevhit ve adaleti hâkim kılma mücadelesi, bu süreçte yaşanmıştır. Bu yaşanmışlıklar film şeridi gibi bu kutsal mekânları ziyaret eden kişinin gözünün önünden geçer.

“Haccın manevi boyutu, mahşeri andırmasıdır. Farklı dil, ırk, bölge ve kültürlerle, sosyal konum ve ekonomik güce sahip insanların eşit statüde ve aynı renk ve tip elbiseler içinde toplanmasıdır. İnsanların akın akın koşuşturması ve topluca ibadet etmesi, bir bakıma ahirette Yaratıcının huzurunda dirilişi ve toplanışı hatırlatır. Hac ibadeti, mümini ahiretteki bu diriliş ve toplanmaya hazırlar, bu bilinci kazanmasında ona yardımcı olur.”

“Gerçekten de hac ibadetinde Müslüman, İslam'a gönül vermiş olmanın mutluluğunu ve hazzını daha yakından idrak eder. Yeryüzündeki bütün Müslümanlarla birlikteliğin şuuruna erer. Dünyanın çeşitli bölgelerinden adeta her biri bir temsilci ve gözlemci sıfatıyla Mekke'ye akın eder. Mikat denilen belirli sınırlarda dünyevi farklılığı temsil eden elbiselerini çıkarıp hepsini birleştiren ihram elbiselerini giyerler. Orada artık “ben” yok, “biz” vardır.”¹⁴⁴

Müminler bir ufuktan diğerine akan beyazlar içinde yok olur, adeta ölmeden önce ölümü ve ahiret hayatını yaşarlar. İhram süresince toplumsal barışı ve bütünlüğü bozucu, bencilliği uyandırıcı, geride bırakılan geçici haz ve menfaatleri hatırlatıcı mahiyetteki her türlü eşya ve fiiller yasaklanmıştır. Arafat vakfesi, insanın dünyaya ayak basışını ve kıyamette Allah'ın huzurunda bekleyişini hatırlatır. Hac ibadeti, ruhun Allah'a

¹⁴³ DİB., **Haccın Hikmetleri ve Yapılışı**, haz. İsmail Derin-Yusuf Apaydın, M.Ali Soy, DİB. Yay., Ankara, 2004, s. 1.

¹⁴⁴ Mustafa İslamoğlu, **Hac Risalesi**, Denge Yay., İstanbul, 1998, ss. 15-16.

yükselişini temsil ettiğinden, Kâbe hedef değil, belki sonsuzluğa ve bu manevî atmosfere geçişin başlangıcıdır.¹⁴⁵

Kâbe etrafında dönerek gerçekleştirilen tavaf, kâinatın ve yaratılışın özeti, teslimiyetin ve ilahî kadere boyun eğişin sembolü sayılır. Koşmak anlamına gelen sa'y, bir canlılık, bir arayıştır, esbaba tevessüldür. Hac'da dıştan bakıldığında sembolik davranışlar şeklinde gözüken her ibadetin ve şeklin bir anlamı, mümini eğitici ve bilinçlendirici bir yönü vardır. Hac ibadeti esnasında bu anlam ve bilinci yakalayabilen, haccın hikmetlerine nüfuz edebilen müminler, eski hata ve günahlarından arınarak hayata yeni bir canlılık ve şuurla dönerler. Hac, onların hayatında kalıcı etkilere sahip bir dönüm noktası olur.¹⁴⁶

Hac, belirtildiği gibi sosyal yönü ağır basan bir ibadettir. Çünkü Müslümanlar arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya vesile olmaktadır. İslam'da bütün ibadetlerin sosyal yönleri göz önünde bulundurulduğu zaman, uluslararası bir ibadet niteliğini taşıyan hac ibadetinin sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya ne kadar çok hizmet edeceği de açıktır. Bütün İslam ülkeleri arasında tahakkuk edecek bir yardımlaşma ve dayanışmanın önemi çok büyüktür.¹⁴⁷

Din görevlileri açısından hacca bakıldığında şunlar söylenebilir: hac ibadeti hem hac öncesinde hem de hac esnasında ehil ve tecrübeli görevlilerce güzel bir şekilde tatlı bir üslûpla anlatmak onların fazifesidir, haccı bir öğrenci gibi yetiştirilmeli, yeteri kadar bilgilendirmek vazifeleri arasında sayılmaktadır. Hac topluluğu seçilmiş ama organize edilmemiş, samimî ama yeteri kadar bilgilendirilmemiş, anlamlı ama yeterli bilinç verilmemiş bir topluluk olmaması gerekir. Hac üstün bir olgunluk ciddî bir disiplin ve iyi manevî bir eğitimle manasına uygun şekilde eda edilmelidir.

Diyanet işleri Başkanlığı'nca Ramazan Bayramı'ndan itibaren her hafta sonu hacılar özel seminerlere tabi tutulmalıdır. Bu eğitim seminerlerinde belgesel hac filmleri, videobantları ve özel hazırlanmış CD'lerle hac konusu her yönüyle ciddî bir şekilde işlenmelidir. Bu eğitim, hac müddetince de Mekke ve Medine'de günlük tavsiyeler, vaazlar, sohbetler ve ziyaretlerle devam etmek imamların vazifesidir.

¹⁴⁵ Kelleş, a.g.e., s. 1.

¹⁴⁶ Mustafa Bektaşoğlu, **Hac Yolunda**, 1. b., Reyhan Basım Yay., Ankara, 1992, ss. 22-23.

¹⁴⁷ Behşeti, a.g.e., s. 41.

Bu eğitimin, en başarılı şekilde gerçekleştirilebilmesi için, hac esnasında görevlendirilecek kabile başkanlarında ilmî ehliyet, idarî kabiliyet, Hac hükümlerine ve Arap Dilini bilme aranmalı, hacılardan önce hac görevlileri ciddî bir eğitmek gerekmektedir. Hacda görev yapacak “Fetva Elemanları”, özellikle ihlâslı ve takva sahibi âlimlerden seçilmeli, haccı kolaylaştırma bahanesiyle “taviz” sayılabilecek ucuz ve isabetsiz fetvalar yerine, hac ibadetini eda etmede itidal yolu tercih edilmelidir.¹⁴⁸

Sonuç olarak toplumumuzda haccın “günah çıkarma” ve “arınma vasıtası” olarak algılandığı söylenebilir.¹⁴⁹ Yapılan araştırmalara göre bireyler genelde ömrün sonuna doğru hac yapmaya çalıştıkları göstermiştir. Bunun sebebi de günahlardan temizlenme anlayışıdır. Ayrıca hacı yapan ve manevi olarak günahlardan temizlenen bireylerin günah işlememeye dikkat ettikleri de ortaya çıkmıştır. Hareketlerine ve davranışlarına daha çok dikkat ettikleri yapılan yine yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkarmıştır. Yani hac menasikini yerine getirenlerin hayat anlayışı ve tarzında bir nevi olumlu değiştirdikleri cereyan eder. Bu da onun insan hayatında bir dönüm noktası olmasının kanıtıdır.

G. ÖLÜM (CENAZE)

Evrende her şeyin bir başlangıcı olduğu gibi bir de sonu vardır. İfade edildiği gibi sonradan var olan her şey yine bir gün yok olmaya mahkûmdur. Bu sadece var oluşsal bir olgu değil, aynı zamanda sosyolojik bir vakiadır. Ölüm aynı zamanda hayatın son noktasıdır. İnsan ölümle dünyada son değişimi yaşamaktadır. Hayatın dönüm noktası olarak ölüm, din ve din adamların görevleri hakkında özet olarak incelenecektir.¹⁵⁰

Bilindiği gibi İslam inancının altı temel esasından biri, ölüm sonrası yeniden diriliş ve ahiret hayatına inanmaktır. Buna göre insanlar vefat ettiklerinde, önce kabirde sorguya çekilecektir.¹⁵¹ Kişi, dünya hayatındaki iman ve amellerine göre kendisine yönetilen sorulara cevap verecektir. Kıyametin kopmasından sonra yeniden diriliş kadar berzah âleminde kalınacaktır. Burada insanlar, dünyadaki yapıp ettiklerine göre muamele

¹⁴⁸ İrfan Yücel, **Hac Rehberi**, 8. b., Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1987, s. 3.

¹⁴⁹ Mehmet Bayyigit, **Sosyo-Kültürel Yönleriyle Türkiye’de Hac Olayı**, 1. b., TDV, Yay., Ankara, 1998, s. 104.

¹⁵⁰ Kemal Gürkan, **Müslümanın El Kitabı**, TDV. Yay., Ankara, 2000, s. 110.

¹⁵¹ Ahmet Hıfzı Gözübüyük, **Tanrı İnancı ve Cenaze Namazı**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, s. 41.

görecektir. Kıyamet, haşır, muhasebe, mizan, mizan, sırat şeklinde devam edecek olan ölüm ötesi hayat kişinin dünyadaki eylemlerine göre cehennem veya cennet ile son bulacaktır.

Dini inancımıza göre Allah'a karşı görev ve sorumluluklarını yerine getiren ve kul haklarına riayet eden bir mümin ölümden korkmaz. Çünkü ölüm, dostun Dost'a kavuşması müminin ebedi mutluluğa erişmesidir. Allah'a Karşı sevgi ve saygısı olmayan, yaratılmışlara şefkat ve merhamet göstermeyenler elbette ölümlle beraber kabir hayatı ve ahretin sıkıntıları başlayacaktır.¹⁵²

Ölüm, bizler için güncelliğini hiç yitirmeyen ve yitirmeyecek olan bir konudur. İnsan ve ölüm, yeryüzündeki her canlı için değişmez, evrensel bir gerçek ve var oluşun temel şartıdır. İnsanların başına gelen en belirleyici, en etkileyici, en kaçınılmaz ve en nihai gerçektir ölüm. Ölüm tüm insanlar için gerçekleşmesi en muhtemel olan şeydir. Var olmak sürekli ölümlü olmaktır, ölümlle içi içe olmaktır, ölüme mahkûm olmaktır ve hatta ölümlde olmaktır.¹⁵³

“Doğum ve ölümün dışında her şey insan için bir seçim konusudur, en azından insana bir direnme, davranma hakkı verir. Ölüm ise seçilen bir şey değil katlanılan bir şeydir, olumsal değil zorunludur. Yaşamak biraz da kendini ölüme göre kurmaktır. Ölüm her zaman bizim içimizdedir, biz onu unutsak da dünya bize onu ikide bir hatırlatır. Ölümü unutanlar şurada burada onu hatırlamak zorunda kalırlar. Bir sala sesi veya bir çan bize ölümü hatırlatır. Her yerde doğal bir olgu olarak ya da en doğal olgu olarak karşımıza çıkar.”¹⁵⁴

Dünyaya her gelen canlı takdir edilen ömrünü tamamladıktan sonra ölmektedir. Bu zamana kadar ölmeyen ve baki kalan bir yaratık olmadığı gibi bundan sonra da olmayacaktır. Ölüm durumu vuku bulduğu zaman dini yönden yapılacak görevler vardır. Ölünün yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazının kılınması ve defnedilmesi vb. bunlardan bazılarıdır. Ölümün nerede, ne zaman geleceği, kimin önce öleceği bilinmemektedir.¹⁵⁵

¹⁵² Haluk Hacaloğlu, **Hayat, Ölüm ve Ötesi**, Ruh ve Madde Yay., İstanbul 1996, ss. 166-167.

¹⁵³ Fahri Huvaj, **Cenaze Hizmetleri**, Adige Yay., Ankara, 2003, ss. 18-19.

¹⁵⁴ Hayati Hökeleki, **Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din**, 1.b., Dem Yayınları, İstanbul, 2008, s. 9.

¹⁵⁵ Huvaj, a.g.e., s. 94.

Bazen genç, bazen ihtiyar, bazen de çocuk ölümleri vuku bulmaktadır. Bazen bir hastalıktan beklenen ölümler olduğu gibi bazen de bir trafik kazası, bir cinayet, ansızın kalp durması, deprem, yangın, tabii afetler vs. beklenmedik ölüm hadiseleri de yaşanmaktadır. Bazen doğum yapan bir kadın, düğün yapıp evine dünya evine girmeye hazırlanan bir genç, vatan müdafaasına gönderilen, bazen de halka mal olmuş, herkesin gönlünde taht kurmuş bir kişi ölebilmektedir.¹⁵⁶

Ölenin yaş ve işi ne olursa olsun, ölüm zor bir hadisedir. Yakınlarını üzmemekte, gözyaşına boğmaktadır. İşte böyle acılı bir dönemde din görevlileri insanlara yardımcı olmaktadır. Onları teselli etmeye, cenaze için dini görevleri yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Tüm ülke çapında böyle bir günde halkın imdadına din görevlileri yetişmektedir. Cenazenin yıkanması, kefenlenmesi ve cenaze namazının kaldırılması din görevlileri marifetiyle olmaktadır.¹⁵⁷

Aynı şekilde mezara defnedilmesi, mezarda ölü için Kur'an-ı Kerim okunup dua edilmesi, yine din görevlilerimiz tarafından yapılmaktadır. Yolun en ücra köşelerine kadar teşkilatlanmış ve hizmetlerini götüren Diyanet İşleri Başkanlığı özellikle cami görevlileri vasıtasıyla böyle önemli bir görevi yerine getirmektedir. Bununla beraber zaman zaman bu konuda sıkıntılar yaşanmış olup aşağıda vereceğimiz iki örnek konuya ışık tutmaktadır.

Dinimize göre insan değerli bir varlıktır; bu bakımdan onun ölüsüne de gereken saygının gösterilmesi gerekir. Peygamberimiz cenazeye saygı gösterilmesini isteyerek şöyle buyurmuştur: “Sizler cenaze görünce, cenaze sizden uzaklaşıncaya kadar ayağa kalkınız!”¹⁵⁸ Değişen dünyada insanların hadiseleri algılama ve yorumlamalarında farklılıklar yaşanmaktadır. Bu bağlamda birçok konuda olduğu gibi cenaze törenleri de bugün bazı noktalardan tenkit edilebilmektedir.

Ölümlere saygıyı önceleyen Hz. Peygamber'in buyruk ve uygulamalarını anlamada bazı olumsuzlukların yaşandığı müşahede edilmektedir. Vefat eden insanların ebedi mekânına en iyi şekilde yerleştirmeleri, Müslümanlar üzerine bir görev olarak anlaşılmalıdır.

¹⁵⁶ Osman Kaya, **Ölüm Kitabı**, Ark Kitapları, İstanbul, 2002, ss. 7-8.

¹⁵⁷ Seyyid Sabık, **İslam İlmihali**, çev. Ahmet Sarioğlu-Tayyar Tekin, Pınar Yay., İstanbul, 2003, ss. 286-287.

¹⁵⁸ Çetin, a.g.e., s. 363.

Gerek dinin gerekse resmi nitelikte icra edilen törenlerin dikkat edilmesi gereken bazı kuralları vardır. Bu kurallar, törenin mahiyetine uygun olarak icra edilmesinde belirleyici bir öneme sahiptir. Söz konusu kurallara riayet edilmemesi, en başta ölüye karşı bir saygısızlıktır. Ayrıca dini ve insani görevini yerine getirmek üzere törene katılan kişileri küçük düşürücü bir davranıştır.

Bütün boyutlarıyla düşünüldüğünde merasimlerde uyulması gereken kuralların önemli olduğu anlaşılmaktadır. Allah'ın yaratıkları arasında seçkin bir yeri olan insanın vefatı söz konusu olunca, ebedi yolculuğuna uğurlamak gerçekten üzerinde ciddi olarak durulması gereken bir konudur.

Müslüman'ın diğer Müslüman kardeşi üzerindeki haklardan birisi de cenazesine iştirak etmesi ve namazını kılmasıdır. Bunu hem şahsi hem de toplumsal hayat faydaları söz konusudur. İnsanlar bu vesilesiyle ölümü hatırlar, nefis muhasebesi yaparak hayat ve insanlara karşı daha yumuşak ve mantıklı yaklaşmaya başlar. Her an ölebileceği düşüncesini hafızasında canlı tutan bir Müslüman daha affedici olur. Kişinin bu olumlu tutum ve davranışları, toplumsal hayata olumlu bir şekilde yansır ve böylece toplumsal ve huzurun tesis edilmesine katkı sağlanmış olur.

Büyük şehirlerde hastaneler cenazelerin yıkanması konusunda tedbirler almışlar, Belediyeler ise, cenazelerin yıkanması, namazının kıldırılması ve defin işlemlerin yerine getirilmesi konusunda görevli tayin etmişlerdir. Ancak, bu imkân ülke çapında her yerde mümkün olmadığı gibi cenazelerde vatandaşa yardımcı olan belediye ve hastane görevlileri halk ile her zaman iç içe değildir.¹⁵⁹

Konumu icabı cami görevlileri halk ile daha iç içedir. Cami cemaati olsun veya olmasın vatandaş böyle bir gününde kendisine en yakın kişi olarak mahallesinin veya köyünün din görevlilerini görmekte, onlara müracaat edip, onlardan yardım istemektedir. Hem cenazenin kaldırılması, hem de daha sonra günlerde ölüleri için Kur'an okutup dua ettirmek, mevlit okutup, hatim yaptırmak isteyen vatandaşlar yine din görevlilerin yardımını talep etmektedirler.

Bir gelenek olarak cenaze kaldırıldıktan sonra cenaze evinde Kur'an okunup dua edilmekte ve baş sağlığı mesajları verilmektedir. Bir başka gelenek ise bazen ölünün 7'si,

¹⁵⁹ İlmihal I, **İman ve İbadetler**, TDV Yay., ss. 354-358.

40 ve 52'sinde veya senesinde, bazen böyle sınırlamaya bağılı olmaksızın, uygun zamanlarda cenaze sahipleri tarafından gerek evlerinde, gerekse camilerde Kur'an okutmak, dua yaptırmak, hatim indirmek, ölümler için yemek yedirmek gibi programlar yapıлып-yaptırılmaktadır. Böyle zamanlarda da din görevlisi akla gelen ve kendisine müracaat edilip yardım istenen ilk şahıstır.¹⁶⁰

Cenaze namazı sonrası geleneklerde ve özellikle taziyelerde din görevlileri hane halkı üzerinde taziye konuşmaları ile büyük etki yapabilmektedir. Ayrıca bu merasimlerde bulunanlar akraba ve dostlar üzerinde etki yapılabilmektedir. İmamlar bu durumlar has konuşma hazırlanmalı, insanlara teselli, öğüt ve moral vermelidirler.

Genelde uygulama bu şekildedir. Sık sık duyulan ve Türk toplumunda cenaze hizmetleri ile ilgili yapılması zorunlu olan işlemlerin dışında, yapılması yaygınlaşmış ve yörelere göre değişiklik gösteren adet, gelenek ve görenekler vardır. Cenazenin defninden sonra 3 veya 7 gün cenazenin yakınlarını taziye maksadıyla "acı yemeği", "acı kahvesi" adı altında yapılan toplantılar bunlardandır.¹⁶¹

Bu toplantılarda genellikle din görevlisi bulunur. Kur'an okur veya dua yapar. Bütün bunlar cenaze evindeki olan kederin hafifletilmesi ve yavaş yavaş normal hayata yeniden dönülmesi hususunda birer psikolojik destektir.¹⁶²

Hülasa olarak söylemek gerekirse, yakınlarını, sevdiklerini, dostlarını kaybedip, acılı, üzüntülü ve psikolojik olarak yıkılmış olduğu böyle bir zamanda gerek yurtiçinde, gerekse yurtdışında insanlarımızın en büyük yardımcı ve destekleyicileri din görevlileri olmaktadır. Diyanet işleri Başkanlığı da din görevlileri vasıtasıyla çok önemli bir görevi ifa etmektedir.

Ölüm anı her bakımından kritiktir. İnsanın zaaf ve aczi bütün açıklığıyla ortaya çıkarken, Allah Teâlâ'nın kudret ve saltanatı azameti ve dehşeti ile zuhur eder. Onun için ölüm anında istisnasız bütün cemiyetlerde ilahi kudret ve saltanatın temsilcisi olarak görülen din adamına şiddetle ihtiyaç duyulur. Aciz insan din ve din adamı vasıtasıyla müteveffaya yardım etmeye çalışır, onu ahrette rahat ettirmeye gayret eder. Çok ibretimiz

¹⁶⁰ Yavuzer, a.g.e., ss. 180-181.

¹⁶¹ TDV, **Cenaze Hizmetleri Rehberi**, TDV Yay., Ankara, 208, s. 58.

¹⁶² Buyrukçu, a.g.e., ss. 191-192.

bir zaman olan ölüm vakalarında din görevlisinin yapacağı telkinlerin tesir derecesi oldukça yüksektir.¹⁶³

H. DİNE DÖNÜŞ VE DİN DEĞİŞTİRME

Din değiştirme, Türkçede bir dinden başka bir dine geçme demektir, İslam kültüründeki ‘ihtida’ ve ‘irtidat’ kavramlarını da içerisine alır. İhtida sözlükte ‘doğru yol bulmak, yol göstermek’ manalarına gelen Arapça huda (hedi, hidayet) kökünden türemiş olup gerçeğe ulaşmak, doğru yolu bulmak demektir. Terim olarak, inançsız iken veya başka dine mensupken İslam dini benimsemeyi ifade eder. İhtida eden kimseye ‘Mühtedi’ adı verilir.¹⁶⁴

Hidayet ise ladini hayat yaşayan bir ferden dindar bir hale gelmesi, günah ve isyandan sıyrılarak hak yoluna yönelmesidir. Yani bir halden diğer hale geçiş, batıldan hakka teveccüh, davranışların değişmesi manalarını ifade eder. Bu bakımından ihtida bir anlamda kişinin yeni bir dini kabul edişi, diğer anlamda ise geçmişteki inancına dönüşünü kapsar. Kişide dini hayatı benimseme ve kendini ona uydurma yönünde bir gelişme olarak, bu olay ‘dine dönüş’ olarak da adlandırılabilir. Dinsiz, yaşamayı tercih edenlere veya Müslümanlıktan çıkararak başka bir dine girenlere de, ‘İslam dinini reddetmiş anlamında murted’, bu olaya ise ‘irtad’ adı verilir.¹⁶⁵

Hidayete erme, hak ve doğru olanı benimseme gibi anlamlara gelen ihtida kelimesi Kur’an-ı Kerîm’de 60 yerde geçmektedir. Hidayet, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak yolu gösterme anlamında bir terimdir. Hidayet ‘doğru yola gitmek, doğru yolu göstermek’ manasında mastar, ‘doğru yol, kılavuzluk’ anlamında da isim olarak kullanılabilen ‘amaca ulaştıracak yolu gösterme, bu yol için kılavuzluk etme’ diye de tanımlanabilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de hidayet kelimesi yer almakla birlikte Huda 85 yerde geçmektedir. Bu kavram Kur’an’da fiil kalıplarının yanı sıra ‘hadi’, ‘huda’, ‘mühtedi’ isimleriyle birlikte 300’den fazla yerde tekrarlanmakta ve büyük çoğunlukla izafe edilmektedir.¹⁶⁶

¹⁶³ Uludağ, a.g.e., s.149.

¹⁶⁴ Halide Arslan, **Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri**, 1. b., Ankara, 2010, ss. 8-9.

¹⁶⁵ Heon Choul Kim, **Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı(Kore örneği)**, 1. b., Kaynak Yayınları, İzmir, 2003, s. 32.

¹⁶⁶ Hasan, a.g.e., s.188.

Kur'an-ı Kerim'de hidayet ve ihtida doğru yola erişmek, hak yoluna ulaşmak manalarına gelir. Fatiha süresinin 5. ayetinde hidayet “Bizi doğru yola eriştir”, diye geçmektedir. İslam'ın ilk tebliğcisi olan Hz. Muhammed'in de “Bir kişinin ihtida etmesine vesile olmak büyük bir servete kavuşmaktan daha hayırlıdır.” hadisinde¹⁶⁷ ihtida teşvik edilen bir olgu olarak karşımıza çıkar.

İslam dininde Müslüman olma eylemi Hıristiyanlıkta olduğu gibi değildir. Mesela, İslami şahadette Hıristiyanlıkta olduğu gibi simgesel bir tören yoktur. Çünkü İslam'a girme, Allah'a ve O'nun iradesine teslim olma ve boyun eğmenin gerektirdiği davranışları yapmak demektir, aynı zamanda ‘fitrat’a dönüşü’ de içine alır. İslamiyetin ‘fitrat anlayışı, insan doğuştan Allah'ı tanıma kabiliyetine sahip olduğuna işaret eder. Buna göre ihtida eden kimse fitratını hatırlamış ve ona dönmüştür.¹⁶⁸

Batı kaynaklı literatürde genelde “religious conversion”, Türkçede “hidayete erme” veya “ihtida” kelimeleriyle ifade edilen “din değiştirme” veya “dini değişim” kavramı geniş bir sahayı içine alır. Mensubu bulunduğu dinin kendisine yüklediği yükümlülükleri yerine getirmeyen bir kimsenin bu tavrından vazgeçmesi; kendisinin ‘inançsız’ olarak niteleyen bir kişinin kendi toplumunun dini kurallarını kabul ederek dindarlaşması veya bir dini reddederek bir başka dine inanması “conversion” kelimesi ile tanımlanır.*

Aslında conversion(din değiştirme, dini değişim) kavramını kullanımında semantik bir karmaşa söz konusudur. Kavram gerçek anlamda bir inanç sisteminden diğerine geçiş tecrübesini tanımlamak için kullanılması gerekirken din psikolojisi ve din sosyolojisi literatüründe çoğu defa kişinin halen mensup olduğu inanca yakın bir inanç sistemine geçişi (aynı dini içerisinde bulunan bir başka mezhebe geçme gibi) veya ismen mensup olduğu dine kendisini tam anlamıyla adanması anlamında kullanılmaktadır. Bir dinden diğerine geçen kişinin tecrübesinin kelimenin diğer anlamlardaki kullanımı kapsayan

¹⁶⁷ Buhari, “Cihad”, 102.

¹⁶⁸ Kim, a.g.e., ss. 33–34.

* “Conversion” kelime anlamıyla “bir halden başka bir hale geçme, değişime uğratma” demektir. Mesela kömürle çalışan bir kalorifer sistemini doğalgazla çalışır hale getirmeye conversion denir. Fiil hali convert kelimesidir. Convert aynı zamanda isimdir. Yani din değiştiren kişiye convert denir. Dini alandaki değişimi anlamak için de religious conversion-dini değişim ifadesi kullanılır, ama din psikolojisi veya din sosyolojisi literatüründe conversion kısaltılması ile yetinilir.

tecrübelerden çok daha farklı olabileceği bir gerçek iken bu karmaşa kullanımda hala devam etmektedir.¹⁶⁹

Genel bir ifade ile hidayet olayı, duygusal olduğu kadar zihni yapıda da meydana gelen köklü bir değişimdir. Bu, kişinin kendi kendisinden hoşnut olmadığı, eksik, tatminsizlik ve mutsuzluk duyguları içerisinde bocaladığı ya da yeni ve farklı bir tecrübe içerisinde dini gerçeklerin farkına varmasıyla başlayan bir iç çatışması sonrasında, kendisinde mutluluk tatmin ve uyum bulacağını sezdiğini dini değerlere doğru yavaş yavaş ya da hızlı bir geçiş yapmasıdır.¹⁷⁰

Hidayet olayında, kişide o ana kadar yapılanmış olan zihni sentezin parçalanıp, yerine bütünüyle yeni bir sentezin konulduğu müşahede edilmektedir. Böylece mevcut değerler altüst olmakta, önceki inanç ve kanatlar eksik ya da bütünüyle yanlış bulunarak reddedilmekte, “benlik” köklü bir değişime uğramaktadır. Dini nitelikli olmayan siyasi, sosyal ya da başka türlü diğer inanç, kanaat ve tutum değişmelerinin insanı böylesine derinden etkilenmesi nadirdir.¹⁷¹

Gerçek bir hidayet her zaman benliğin en derin noktasına, kişiliğin organize olduğu yere kadar nüfuz eder. Ruhunun derinliği içerisinde bir dine bağlanmaya ya da bütün hayat tarzını dine göre düzenlemeye karar veren insan Allah’la, insanlarla ve dünya ile yeni bir ittifaka girer. Hidayete eren kimsede yeni enerjilerin, yeni faziletlerin kendilerini gösterdikleri, normal ölçülerde imkânsız denebilecek olağanüstü değişikliklerin ortaya çıktığı görülür. Kişilikteki bu değişme, gerçek anlamda “ikinci doğuş” olarak nitelendirilmeye uygundur. Bu olgu din değiştirmenin insan için dönüm noktası olduğunu ispatlamaktadır.

Şüphesiz ki, kişide meydana gelen bu değişme kolay ve sıkıntısız olmaz. İnsanın o ana kadar kendisine yabancı kalmış birtakım inanç ve değerleri kolayca kabullenip, içselleştirilmesini engelleyen bazı psikolojik dirençler vardır. Kişi, eski inanç ve düşüncelerine hissi peşin yargı ile bağlanmış olabilir; kesin ve alışık inancının rahatını terk

¹⁶⁹ Ali Köse, **Neden İslamı Seçiyorlar-Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme**, 1.b., İSAM Yayınları, İstanbul, 1997, s. 5.

¹⁷⁰ Ali Osman Kurt, **Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam- Din Değiştirme**, 1.b., Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2004, s. 16.

¹⁷¹ Hüseyin Peker, **Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkileri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1979, s. 28.

etmeye ve hoş olmayan, emniyetsiz, şüpheli, belirsiz bir duruma sürüklenmeye isteksiz olabilir.¹⁷²

Din değiştirme, farklı sonuçları doğuran değişik şekil ve şartlarda gerçekteşebilir. Samimi ve içten bir motivasyonla kendi toplumunun dini değerlerini reddederek başka dinlerde gerçekteşi arayan bu tecrübeyi yaşayabileceği gibi, farklı bir din mensubu ile evlenmek isteyen kimse de zahiren din dinini değiştirebilir ve belki zamanla yeni dinini samimi olarak benimser. Tüm bakış açıları kişi merkeze alınarak değerlendirecek olursak, din değiştirme olayına iki temel yaklaşımın sergilendiğini görülür. Bunlar pasivist ve aktivist yaklaşımlarıdır.

Din değiştirmede asıl rolü kişinin hayattaki tecrübeleriyle oluşan duygusal faktörlerin oynandığını savunanlar kişiye pasif bir rol yükleyerek genelde bazı olaylarla istikrarı kaybolan kişi ile dini grupların sosyal ilişkileri sonucunda din değiştirmenin gerçekteştiğini savunurlar. Onlara göre gruplar kişinin bu durumdan yaralanmaktadırlar.¹⁷³

Psikoloji ve sosyoloji literatüründe din değiştirmeye geleneksel bakış açısı böyle olmuş ve yeni dini hareketler yayılma devrelerinde hep bu yaklaşımla incelenmiştir. Bunun karşısında yer alan ve giderek yaygınlaşan aktivist yaklaşım ise din değiştirmeyi kişiyi etkileyen sosyal, psikolojik ve benzeri şartlardan ziyade kişi açısından bir başarı olarak görür. Aktivist yaklaşım gerek felsefi manada bir “anlam” arayışı içinde olmasıyla, gerek kendine sıkıntı veren psikolojik ve sosyal ortamlardan kurtuluş yollarını aramasıyla kişiyi kendisini tatmin edecek bir hayat tarzı bulma gayreti içinde görür ve aslında grupların kişiyi değil, kişinin grupları kullandığını ileri sürer.¹⁷⁴

İslam dininde tebliğ, davet, teşvik ve gayret vardır, fakat zorlama yoktur.¹⁷⁵ Bu konuda gayret göstermek Hz. Peygamber tarafından övülmüştür. Hadis şerifte “Bir kişinin hidayete ermesine vesile olmanın büyük bir servete kavuşmaktan daha hayırlı olduğu” verilmiştir. Müslüman olmak isteyen bir kişi için dinimize göre herhangi bir merasim veya başka bir işleme gerek yoktur.

¹⁷² Hökelekli, **Din Psikolojisi**, ss. 291–292.

¹⁷³ Arslan, a.g.e., s. 45.

¹⁷⁴ Köse, a.g.e., ss. 7-8.

¹⁷⁵ Bekara, 2/256.

Kişinin kelimeyi şahadeti söylemesi ve bunun içeriğinde zikredilen Allah'a ve Hz. Peygamber'e iman ettiğini açıklaması onun Müslüman olması için yeterlidir. Bunu başkalarının yanında yani şahitlerin huzurunda yapması ona İslam muamelesi yapılması içindir. Hz. Peygamber zamanında kelimeyi şahadet getirmek suretiyle İslam'a giriş kabul edilmiş, bu uygulama günümüze kadar devam ederek gelmiştir. Hz. Peygamber Müslüman olan kimselerin daha önceki dönemde işlemiş oldukları günahların Yüce Allah tarafından affedileceğini müjdelemiştir.

Bilindiği üzere Türk toplumunda tek dini kuruluş olarak Diyanet İşleri Başkanlığı vardır. Başkanlık yurtiçinde Müftülükler, yurtdışında da Din Hizmetleri Müşavirlik ve Ataşelikleri teşkilatlanmıştır. Gerek Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerekse yabancı uyruklu pek çok insan zaman zaman yurtiçinde müftülüklere, yurtdışında da müşavirlik ve ataşeliklere müracaat ederek Müslüman olmak istediklerini, belirtip, kendilerine yardımcı olunmasını talep etmektedirler.

Diyanet İşleri teşkilatı bir misyonerlik teşkilatı değildir. İslam dini yaymak için misyonerler gibi çalışıp, taraftar kazanma gibi bir durum da söz konusu değildir. Burada yapılan çeşitli sebeplerden ötürü kendi isteği ile Müslüman olmaya karar veren kişi veya kişilere yurtiçinde Müftülükler, yurt dışında Din Hizmeti Müşavirlik ve Ataşelikleri kanalıyla yardımcı olmaktır.

İhtida etmek ve Müslüman olmak isteyenler, T.C uyruklu kişiler olabildiği gibi dünyanın çok değişik devlet ve milletine mensup olan kişiler de olabilmektedir. Bunun için bir disiplin ve düzen içerisinde hareket edilmesi düşünülmüş, 12 nolu genelge ile teşkilata gerekli talimat verilmiştir. Daha sonra 28 Şubat 1986 tarihinde Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuyla ilgili bir kararı olmuştur. 27 nolu bu karara: Çalışma Bakanlığı araştırma Kurulu Başkanlığının 18 Ocak 1968 tarih ve 815-1-15/119 sayılı yazılarına ilişkin Bon Büyükelçiliğinin yazısı sebep olmuştur.¹⁷⁶ Bu yazı ile ilgili yapılan müzakere sonunda:

1- İslam dinini kabul eden yabancıların müracaatlarında, din görevlilerinin gerekli ihtida merasimini yaparak mühtediye bilgi vermeleri gerektiğine,

¹⁷⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Genelgesi 95/1, Ankara, 1995, s.90.

2- Bu hususta yapılacak ihtida merasimini düzenli bir hale getirmek üzere ilişikte sunulan yazının Avrupa'daki din görevlilerimize tebliğinin uygun olacağına ittifakla karar verildi denilmekte, bir de örnek ihtida merasimi tanzim edilerek ilgilere gönderilmesinin uygun görüldüğü bildirilmektedir. Hazırlanan bu örnek metinde ihtida edecek kişiye İslam dini ile ilgili özlü bilgiler verilmesi, şahitlerin huzurunda kelimeyi şehadet getirilerek kendi isteği ile Müslüman olduğunu ikrar etmesi dile getirilmektedir. İhtida edenler için bir ihtida defteri düzenlenmesi ve bu defterin çok itina ile tanzim edilmesi istenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

I. SÜNNET İLE İLGİLİ BULGULAR

Sünnet islam dininin temel prensiplerinden olup, bütün inanların yerine getirdiği ve Türk toplumunda genelde erkeklere uygulanan önemli bir vecibedir. Bu uygulama yeni doğan çocuklarda genelde küçük yaşlarda yapılmaktadır.¹⁷⁷ Ayrıca başka bir dinden İslam'a geçenlerin yani mühtedilerin, kelime-i şهادeti getirdikten sonra yapmak zorunda oldukları en önemli ikinci vecibedir.¹⁷⁸

Sünnet merasimlerinde din adamlarının icra ettikleri vazifeleri ve görevleri konusunda katılımcıların verdiği cevaplar ortak noktalara ve anlamlara sahiptir. İnsanlar için bu en önemli anlardan biri olup, aynı zamanda iyi gün ve mutlu gün olarak algılanan bu anlarda din adamlarına umumi olarak Kur'an ve mevlid-i Şerif okutulmaktadır. Mülakata katılan imamlardan birinin verdiği cevap ortak anlam içermektedir:

“Sünnet Peygamber Efendimizin sünneti seniyesinin gereği yapılan dini merasimdir. Din görevlileri için dini yönünü yapar. Toplumumuzda genelde sünnetle ilgili mevlid-i şerif, Kur'an okunur. Çocuğa sünnet elbisesi giydirilir. Sünnet yapıldığı yerde başında tekbir getirilir ve daha sonra dua edilir. Ondan sonra da yemek ikram edilir. Toplumumuzda âdet geçmişten beri böyledir.
„¹⁷⁹

Bunun yanında ve yapılan yer ile alakalı katılımcıların verdiği cevaplardan, apartmandaki dairelerde, müstakil evlerde, bahçelerde ve düğün salonlarında sünnet merasimlerinin icra edildiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca şu an Bursa'da görev yapan bazı din

¹⁷⁷ Nilgün, a.g.e., s. 15.

¹⁷⁸ Peker, a.g.t., s. 33.

¹⁷⁹ Ali İhsan Çınar, Fatih Sultan Mehmet Bulvarı Camisinin İmam Hatibi.

görevlileri önceden Bursa'nın çeşitli köylerinde görev yapmışlardır. Edindikleri tecrübelerden yola çıkarak özellikle köylerde sünnet çocuğunun gezdirilmesinin atlarla yapıldığını, bu durumun şehirde yerini arabalara bıraktığını beyan etmişlerdir.

Ayrıca üst sosyo-ekonomik düzeye sahip olan ailelerin, gelenekten gelen uygulamalardan farklı olarak ilahi ve tasavvuf müziği programı düzenledikleri tespit edilmiştir. Dinin pratik yönüyle iyi ilişkisi olmayan ailelerin de bu merasimi şarkı, müzik eşliğinde yerine getirdikleri tespit edilmiştir. Ancak sünnet merasimleri, ister dini havada yapılsın, ister düğün ve eğlence olarak yapılsın din görevlisi her iki durumda da çoğunlukla vazgeçilmez görünmektedir.

Sünnet merasimlerinde davet edilme oranı meselesine gelince mülakata katılan katılımcılar çeşitli sebeplerden dolayı tüm merasimlere her zaman davet edilmediklerini ifade etmişlerdir. Birkaç örneklem *“hemen hemen tamamen davet ediliyorum”*¹⁸⁰ cevabı dışında büyük çoğunluğun cevapları bu cevapla içerik ve anlam bakımından benzerlik taşıyor:

*“Sünnet merasimlerinin tamamına davet edilmiyoruz. Genelde mevlit okutanlar ses cazibesine kapılırlar. Yani sesi güzel olan insanlara mevlit okutmayı tercih ederler. Nasıl ki sanatçılardan sesi güzel olan kişi dinleniyor ise, mevlitlerde de dini meseleler değil adet ve gelenekler ön planda çıkarılıyor. Yani dini bilgisi, dini kariyerine bakılmaksızın daha çok sesi güzel olan insanlar tercih ediliyor.”*¹⁸¹

Anlaşıldığı üzere din görevlilerinde ses cazibesi ve güzelliği halkımız tarafından ilk tercih edilen özelliklerdendir. Halk bunun için tüm din görevlilerini değil de sesi güzel olan insanları mevlithanları, müezzinleri veya emekli imam-hatipleri tercih etmektedir. Ayrıca akrabasında din görevlisi olan aileler, ilk sırada kendi akrabalarını tercih etmektedirler. Bazı katılımcılar da bir günde ve aynı anda birkaç yerde davet edildiklerini ancak hepsine katılma durumunda olmadıklarından dolayı tüm davetlere katılmadıklarını belirtmişlerdir.

¹⁸⁰ Ali İhsan Çınar.

¹⁸¹ Kemal Değirmenci, Bağlarbaşı Osmangazi Camisinin İmam Hatibi.

Sosyal değişim içerisinde ve modernite ile beraber gelen ağdaş dūşünce genelde popüler kùltürün dayattığı değerleri ön plana çıkarmıştır. Bunun etkisi altında kalan toplumumuz, sünnet merasimlerinde din adamları olması konusunda katılımcıların verdiği cevaplardan değerlendirmede değişken tutum sergilemiştir.

Bu tür merasimlerde din adamlarını görmek istemeyen insanların var olduğu da katılımcıların çoğunluğu tarafından belirtilmiştir. Mùlakata katılan 20 din adamından 10’u bu yönde olmalı cevap vermiştir. Böyle dūşünen katılımcıların ortak fikirleri çoğunlukla, *“Evet var, yani dini ritüelleri ve davranışları, sünnet programlarında uygulamak istemeyen birtakım ağdaş dūşünceli insanlar vardır”*¹⁸² cevabında toplanmıştır.

Bu tür cevapların yanı sıra sekiz din görevlisi programlara katılımın arttığını belirmiştir. Olumlu dūşünen mùlakat katılımcılarının cevaplarının ortak noktaları řu cevapla ifade edilmiştir: *“Programlardan sonra bize programın ve sohbetin çok verimli geçtiği hakkında haberler geliyor. Böylece birçok ailede talep artıyor.”*¹⁸³

Sünnet düğününe katılan din görevlilerinin cinsiyeti konusunda, kadınların sesi mahrem sayıldığı için yakın geçmişe kadar, sadece erkek din görevlileri tercih edilirdi. Fakat günümüzde kadınlar arasında da bu merasimlerin icra edilmesinden dolayı kadın din görevlileri de tercih edilmektedir. Katılımcıların çoğunun paylaştığını dūşünce genel anlamda řu cevapta mevcuttur:

*“Bazı aileler sünnet düğünü öncesi kına gecesi yapıyorlar. Bu tür toplantılara genelde sadece bayanların katılmasından dolayı bayan din görevlileri tercih ediliyor. Ancak sünnet düğünlerinde ise genellikle erkek din görevlileri tercih edilir.”*¹⁸⁴

Sünnet düğününde kına gecesi olayı nadiren yapılan bir merasimdir. Bu merasimlerin katılımcıları kadınlar olduğu için din görevlisi de kadın oluyor. Ancak genel olarak bu durumun nadiren meydana gelmesinden dolayı genellikle erkek din görevlileri tercih edilir.

¹⁸² Ali İhsan ınar.

¹⁸³ Osman Kaymakoğlu, Bağlarbaşı Merkez Hacı Veli Camisinin İmam-Hatibi.

¹⁸⁴ İsmail Başol, Fomara Sùlùki Camisinin İmam Hatibi.

Sünnet düğünleri gibi geleneğimizde köklü olan adetlerde imam olmadan sünnet düğünü olmaz diyen halkın sayısına ve ölçüsüne gelince mülakata katılan din görevlileri üç yönlü cevaplar sergilemişlerdir. İlk kısmı olumlu düşünen ve imamsız sünnet düğünü olmaz diyen halkın sayısı azalıyor olarak ifade eden din görevlilerden oluşmaktadır. Onların cevabı şu şekilde ifade edilmiştir: “*Genel olarak halk din görevlisini eskiye nispeten daha çok görmek istiyor. Yani bir artış söz konusudur, diyebiliriz.*”¹⁸⁵

İkinci kısımda bu tarz düşünmenin dışında farklı düşünen katılımcılar mevcuttur. Onlara göre din görevlisi görmek isteyenlerin sayısı artmakla beraber merasimler de sesi güzel din görevlisi davet edilip merasimler dine uygun icra edilmiyor. Böyle düşünen grup azınlığı oluştursa da, onların cevabı şu cevapta özetleniyor:

*“İmam olmadan sünnet düğünü olmaz diyen halkın sayısı bana göre artıyor. Yani burada din görevlisi her zaman çağırılmıyor, sesi sedası güzel olan çağırılıyor. Bazen bir okuyucu, bazen bir mevlithan, bazen emekli bir amca da bu merasimde tercih edilebiliyor. Yani sünnet merasimleri sünnete uygun yapılmıyor. Mahallemizden din adamı gelse çocuğumuzla tanışsa, Kur’an ve sünnete uygun bir sohbet etse, dua yapsa şeklinde yapılmıyor. Ve sonuç olarak bu gibi merasimlerde gösterişe kaçılıyor.”*¹⁸⁶

Bu cevaptan din görevlilerinin yerine sesi güzel olan kimselerin davet edildiği ortaya konulmuştur. Ayrıca her ne kadar resmi din görevlileri davet edilmiyorsa da din konusunda tecrübeli ve bilgili kimseler davet edildiği ortaya çıkmıştır.

Üçüncü kısımda rahat eğlenebilmek için, farklı dünya görüşüne sahip olan bazı ailelerin din görevlilerini görmek istemediği ifade edilmiştir. Kökü itibariyle dinin bir vecibesi olan sünnet olma olayı zamanla âdet ve gelenek elementlerini veya uzantıları oluşturulmuştur. Katılımcıların çoğu bu merasimlerin ilk başta dine uygun, yani Kur’an’la, mevlitle, ilahi ve kaside gibi dini motiflerle başlamaktadır şekilde ifade etmişlerdir. Ancak dua edildikten sonra eğlence kısmı başlamaktadır. Birçok din adamı bu kısımda dine aykırı

¹⁸⁵ Kemal Değirmenci.

¹⁸⁶ Kemal Değirmenci.

olan alkol içme, kadın ve erkek karışımı oyunlar gibi bir takım şeyler yapılmakta olduğunu belirtmiştir. Bu durum en güzel şu cevapla özetlenmiştir:

“Yapanlar da var, yapmayanlar da var. Ama dinde sünnet cemiyeti uygulama şekli nedir, ölçü olarak kimi göstereceksiniz? Hitan cemiyeti olarak baktığımızda efendimize kadar olan süreçte var olan bir şey. Ama İslam âleminin en önemli problemi insanlar cemiyetlerde nasıl davranacaklarını ve tertip edeceklerini bilmiyorlar. Kimisi hocaya bırakıyor beceremiyor, kimisi müzisyene bırakıyor müzisyen beceremiyor, kimisi salona bırakıyor, hoşnut olanların ve olmayanların sayısı değişiyor. Örf ve âdet giriyor devreye. Bizim örfümüzde davul, tulum var. İslam’a uygun olup, kadın kendi arasında, erkek kendi arasında bir eğlendiği sürece eğlence var olmalı. Ama metropolde salonlarda insanları karışık koyduğunuzda dine uygun olmuyor.”¹⁸⁷

Açık ve net bir şekilde İslam dininin koyduğu kuralları içerisinde eğlenmek problem olmazken, kadın-erkek karışımı eğlenceler, içkili eğlenceler dine aykırıdır. Günümüzde ikisi de mevcuttur. Genelleme olarak net bir şey belirtmek geçiştirmeli bir çalışma olur, Bursa’da ikisine de rastlırsınız. Nitekim mülakata katılanlar bu fikri paylaşmışlardır.

Daha önce ifade edildiği gibi mevlitlere, özellikle konumuz olan sünnet düğünü amacıyla yapılan mevlitlere katılan misafirler vardır. Bunlar akrabalarından, komşulardan, arkadaşlardan veya tanıdıklardan oluşmaktadır. Bazen misafirlerin içinde gelenler uzun zaman birbirini görmeyen akrabalar, küçük çocuklar veya birbirini uzun zaman görmeyen tanıdıklar olabilir. Bu sebeple, hasret gidermek amacıyla veyahut farklı sebeplerde dolayı da sünnet merasimlerinde mevlit okunması esnasında gürültü yapılmaktadır. Bundan dolayı din görevlilerinin bir kısmı sünnet vesilesiyle yapılan bu programların tam dinlenmediğini belirtmiştir. Bu sebebin yanında katılanların bir eğlence havasına girdikleri için de programın dinlenmediğine dikkat çekmişlerdir. Mülakata katılan bir din adamı durumu şu şekilde özetlemiştir:

¹⁸⁷ Mahmut Şevket Öztürk, İlahiyat Fakültesi Tatbikat Camisinin İmam-Hatibi.

“Genelde dinlense de ortam müsait değil. Çünkü sünnet düğününe gelen insanlar eğlenmeye geliyorlar. Dolayısıyla bir eğlence havasına giriliyor ve yapılan konuşmalar dinlenilse de çok etkili olmuyor, diyebiliriz.”¹⁸⁸

Ayrıca bu durumun gelenlerin psikolojik alt yapısı ile ilgili olduğunu söylenebilir. Eğer oradaki imam insanların durumuna bakarak programını yapıyorsa bu program dinleniyor. Bu nedenle din adamı kitleye göre konuşmalı ve programın zamanını uzun tutmayarak iyi ayarlamalıdır. Ayrıca din adamı gelenlerin dikkatini çekmeli, duruma göre espri de yapmalıdır. İnsanları uyutmamalı ve canlı tutmalıdır. Bütün bunlar din görevlilerini incelemede dikkat çektikleri bazı hususlardır.

Konumuzla alâkalı olup da bunların dışında din görevlilerinin söylemek istedikleri varsa belirtmeleri istenmişti. Buna cevap olarak ise sünnet merasimlerinin dini kısmının daha çok mahalle baskısından ve adetten dolayı bilinçsiz olarak yapıldığı ifade edilmiştir. Ancak hemen hemen herkesin imam davet ettiği belirtilmiştir. Bazıları ise mevlidin ve ilahilerin yerine İslam’a uygun yaşama ve sünneti bir yaşam tarzı olarak sohbet kısmında daha çok anlatılması gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Şu an yapılan sünnet düğünlerinin birliğimizin ve beraberliğimizin vesilesi olduğu, aileler arası akraba ilişkilerin güçlendirmesine bir araç olduğu beyan edilmiştir.

II. ERGENLİK DÖNEMİ İLE İLGİLİ BULGULAR

Büyüme, irileşme ve ağırlaşma ile alakalı olan ergenlik dönemi her insanın yaşadığı ve geçtiği bir ömür safhasıdır. Ardından ise büyümüş şahıs ve olgunlaşmaya başlayan birey kalmaktadır. Bir işi kalıtsal bir şekilde yapmaya dayanan ve bedenen büyüme evresini tamamlayan şahıslar olgunlaşmış olurlar.¹⁸⁹

Olgunlaşmadan önce gelen ergenlik dönemi aynı zamanda eğitimin yoğun olduğu dönemdir. Örgün eğitimin yanında dini eğitim ve ahlâk bu dönemde görülür.¹⁹⁰ Bu bağlamda din adamların rolü ve fonksiyonu ortaya tezahür eder. Ergen birey bu önemli

¹⁸⁸ Ali Keleş, Orhangazi Camisinin İmam Hatibi.

¹⁸⁹ Yıldız, a.g.t., ss. 18-19.

¹⁹⁰ Ağca, a.g.e., s. 96.

anında bedeni değişim yanında ruhsal bunalım da yaşamaktadır. Ancak bu önemli anda nasıl davranmamız gerektiği konusunda rehber olarak din prensipleriyle karşımıza çıkıyor.

Ergenlerin dini yardım konusunda istekli olup-olmadıkları ilk incelenen mesele olmuştur. Bu mesele hakkında üç yönlü cevaplar din görevlileri tarafından verilmiştir. Olumsuz yaklaşan ve gençlerin dini yardım istemediği söyleyenler çoğunluğu oluşturmakla beraber ortak anlamda şu cevapla durumu ifade etmişlerdir:

“Ergenlik çağına gelen gençler özellikle gelip de dini yardım istemiyorlar. Ancak yaz Kur’an kurslarında bu konuda bilgilendiriliyorlar. Ayrıca ortaokullarda din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde çocukların tam ergenlik dönemine tekabül ediliyor diyebilirim. Gerek cami görevlileri gerek din kültürü öğretmenleri bu konuda yardımcı oluyor. Dolayısıyla ekstra gelip, bize bilgi sorma ihtiyacı hâsıl olmuyor.”¹⁹¹

Bir grup din adamı da “Ergenlik çağına gelen gençlerden din konusunda yardım isteyenler oluyor”¹⁹², şeklinde cevap vermiştir. Ancak bu grup azınlığı oluşturmaktadır. Bunların dışında dini bilgileri din adamların sorumluluğu olduğu ve gençlere ulaştırmaları gerektiğini düşünen katılımcılar da mevcuttur.

Eskiden beri toplumumuzda imam imajı farklı bir şekilde çizilmiştir. Kaba, çember sakallı ve sert din adamı portresi yıllarca çizilmiştir. Ancak son zamanlarda bu konuda önemli ve olumlu gelişmeler olmuştur. Din görevlileri özellikle yaptıkları hizmetlerde ve camilere gençleri çekmek için klasik Kur’an kursları yanında modern kültürün getirdiği bir takım araçları veya vasıtaları kullanmaktadır. Öğreneğin futbol, dini motifli tiyatro oyunları, masa tenisi, eğitim CD’leri, basketbol, bilgi yarışması, bilgisayar oyunu gibi popüler kültürün getirdiği araçlardan istifade edilmektedir.

Davet konusunda camiye gelen veya gelmeyen gençler olarak imamlar tarafından ayırım yapılmamaktadır. Bazı imamlar her gençle çay içtiklerini, sohbet ettiklerini ve sonunda dini kitap tarzında hediye ettiklerini belirtmişlerdir. Gençlere yönelik faaliyetler konusunda imamların ortak düşüncesi şu cevapta mevcuttur:

¹⁹¹ Muhammed Arif Karal, Organize Sanayi Camisinin İmam Hatibi.

¹⁹² Ali Keleş.

*“Gençlerle bire bir görüşmemiz oluyor. Onları popüler kültürün ayrılmaz parçaları olan spor faaliyetleri vasıtasıyla camiye kazandırmaya çalışıyoruz. Futbol, masa tenisi ve başka sporlar vasıtasıyla onlara ulaşmaya çalışıyoruz.”*¹⁹³

Gençlere yaklaşma metotlarının değişmesi ile beraber de din adamlarının ve camilerin imajı değişmiştir. Sorulan katılımcıların çoğu Kur’an kurslarına katılan öğrencilerin sayısının arttığına dikkat çekmişlerdir:

*“Şu an durum iyi ve her gün öğrenci sayısı artıyor. Yazın insanların genelde dağa ve denize gitmelerine rağmen yine de öğrenci sayısı artıyor.”*¹⁹⁴

Bu meselenin sonucu mahalledeki imamın ailelerle olan diyaloguna bağlıdır. Yani buna bağlı olarak yaz Kur’an kurslarına gelen gençlerin sayısı duruma göre artma veyahut azalma göstermektedir. Bu bağlamda öğrenci sayısının azaldığı yönünde söyleyenlerin ortak görüşü şu cevapla ifade edilmiştir:

*“Bana göre Kur’an kurslarına gelen gençlerin sayısı azalıyor. Yaz dönemlerinde çok değişik kurslar açılmaktadır. Yani sadece Kur’an kursları değil, yüzme, futbol, voleybol gibi çeşitli spor kursları da açılıyor. Hatta çocuklardan şahit oluyoruz birinci derse çocuk katılıyor ikinci derse ise hocam benim böyle kursum var deyip ayrılıyor.”*¹⁹⁵

Dini bilgilerin özelliklerinden bir tanesi de insanları etkilemek, hayatlarını iyi yönde değiştirmektir. Aynı şekilde Kur’an kurslarına katılan gençler ve özellikle de kursa devam ettikleri sürece öğrendikleri onları etkilemektedir. Ancak kurs bittiği zaman bu etki azalıyor. Öğrendikleri bilgilerin kalıcı ve daha çok etkili olması için hem din görevlilerinin kaliteli eğitim vermesi hem de ailelerin teşviki gerekiyor. Bununla alakalı araştırmamıza dâhil olan din adamları yaz aylarında verilen kursların faydalı olduğu ifade etmişlerdir. Bu durumun bazen hemen fark edilirken, bazen de ileriki senelerde fark edildiği belirtilmiştir.

¹⁹³ Yakup Çerkez, Mehmet Zahid Kotku Camisinin İmam-Hatibi.

¹⁹⁴ Orhan Demirarslan, Muradiye II. Murad Camisinin İmam-Hatibi.

¹⁹⁵ Kemal Değirmenci.

“Yıllar sonra, belli mevkilere gelen gençler camilere gelir işte hocam bizi tanıdın mı, yıllar önce sizden ders aldık. Ayrıca onlarda dini hassasiyet arttığını görüyorum ve bu durumu memnuniyetle karşılıyorum. Anlatılan şeyler onlar üzerinde ve zaman içerisinde tesir bırakıyor.”¹⁹⁶

Bu cevaplardan anlaşılıyor ki din adamlarının yaz Kur’an kurslarında verdikleri dini eğitim gençlerde etkili olmaktadır. Ayrıca temel dini bilgiler ve Kur’an okuma esasları öğrenirken ezberledikleri sureleri ömür boyu okuduklarına, bu açıdan da çok faydalı olduğuna dikkat çekilmiştir.

Gençlere yönelik ve cami hizmeti olarak sayılan Kur’an kurslarının genel olarak çok faydalı olduğu belirtilmiştir. Her ne kadar zaman dar ise de ve yaz tatilin getirdiği rahavettin etkisi varsa da müfredatın yeterli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yaz tatili sebebiyle öğrencilerin de etkilenmesi yüzünden istenilen seviyede olmadığını, ancak genel olarak faydalı ve yeterli olduğunu din görevlisi şu şekilde beyan etmiştir:

“Şunu vurgulamak istiyorum, yaz kursları dokuz hafta gibi kısa bir zamanda yapılmaktadır. Ayrıca yaz tatili havası da ciddi engeldir. Bunun dışında bize verilen eğitim programı yeterli ve kalitelidir diyebilirim.”¹⁹⁷

Ayrıca bu müesseselerde verilen eğitimin güzel ahlâk ve doğru davranışları seçiminde gençlerin üzerine büyük etkilerin olduğuna ve kötülüklerden koruduğuna dikkat çekilmiştir. Özellikle Kur’an kurslarının toplumda yaygın olan sigara içme, alkol ve uyuşturucu kullanmaktan men ettiğine din adamları tarafından dikkat çekilmiştir.

Ergenlik dönemi aynı zamanda eğitim dönemidir. İnsanların en dinamik olduğu dönemdir. Bir yandan örgün eğitim devam ederken, bir yandan din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ve Kur’an kursları vasıtasıyla din eğitimi devam etmektedir. Eğitim dönemi aynı zamanda sosyalleşme sürecinin unsurudur. Çocukların ve gençlerin tanıştıkları ve kaynaştıkları en önemli yerlerden ilki okuldur, onun ardından cami ve Kur’an kursu müessesesidir.¹⁹⁸

¹⁹⁶ İsmail Başol.

¹⁹⁷ Ali Keleş.

¹⁹⁸ Fatih Menderes Bilgili, **Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılanan Güçlükler**, 1.b., Beyan Yay., İstanbul, 2004, s. 156.

Teşvik amacıyla, tatillerde veya veda programı çevresinde çeşitli sosyal faaliyetler ve programlar düzenlenmektedir. Bu konuda mülakata katılan örneklemelerin fikirlerini beyanı iki şekilde olmuştur. Sosyal faaliyet terimini bir grup din görevlisi sosyal yardım olarak algılayıp şu tarz cevap verilmiştir:

“Vatandaşlarımızı yardım için yönlendiriyoruz. Şu kadar öğrencimiz var diye, bunlar zaman zaman yiyecek içecek, giyecek şeyler gönderiyorlar. Mesela geçenlerde bir konfeksiyoncu kardeşimiz kız öğrencilere verilmek üzere etek gönderdi. Oradaki bayan din görevlileri bedenlerine uygun olanları seçtiler ve dağıttılar. Ve kursun sonunda doğru bir program ifa ediyoruz. Daha sonra gitmek isteyenleri otobüslerle geziye götürüyoruz. Bunlar her sene oluyor.”¹⁹⁹

Geziden bahseden kısmında ise din görevlilerinin sosyal faaliyeti sosyal aktivite olarak algıladığı görülmektedir. Bunun dışında bazı katılımcılar futbol turnuvası, şiir okuma yarışması, masa tenisi turnuvası, piknik programları, havuz programlarını, hediye verme ve dini motifli tiyatro oyunları düzenleme gibi faaliyetler gösterdiklerini beyan etmişlerdir.

Eğitim yuvaları olan okullar ergenlerin en çok zaman geçirdikleri mekânlar olmakla birlikte tüm insanların hayatla alakalı temel bilgileri öğrendiği mekânlardır. Örgün eğitim toplumu oluşturan önemli faktörlerdendir. Bazı toplumlar örgün eğitimde din eğitimine yer verirken, bazı toplumlar örgün eğitimde din eğitimine yer vermemektedir. Ayrıca Avrupa gibi modern medeniyetlerin beşiği olan bir yer, ülkeden ülkeye göre değişmekle beraber olsa da din eğitimine yoğun bir şekilde yer vermektedir.²⁰⁰

Toplumumuzda örgün eğitimi veren okullarda din kültürü ve ahlak bilgisi dersi de okutulmaktadır. Ancak dersin yetersizliği ve müfredatta olan bilgilerin yetersiz olduğu mülakata katılanlar tarafından tereddütsüz dile getirilmiştir. Aynı şekilde her açıdan yetersiz olduğu imamlar tarafından şöyle dile getirilmiştir:

¹⁹⁹ Osman Kaymakoğlu.

²⁰⁰ Bilgili, a.g.e., s. 28.

*“Örgün eğitimdeki din eğitimi yetersizdir. Aslında örgün eğitimde ders sayısı artırılabilir ve orda Kur’an okuması öğretilir diye düşünüyorum.”*²⁰¹

Dini meselelerin cevaplarını her ne kadar ilmi hallerde bulmak mümkünse de bazen gençler katıldıkları Kur’an kurslarında veya camilerde bu tarz soruları sormaktadırlar. Bununla bağlantılı olarak dini konuda yardım isteyen gençlerin grubu hangisi olduğunu katılımcılara soruldu. Hemen hemen hepsi ergenlik döneminde yaşı ilerleyen ve evliliğe doğru gelen gençlerin yardım talep ettiğini şu şekilde ifade etmişlerdir:

*“Camimize gelen ve yetişkinliğe doğru gelmiş gençlerden dini bilgiler konusunda yardım talebi daha çok gelmektedir.”*²⁰²

Görüldüğü gibi ergenlik döneminde de din görevlilerinin etkisi kaçınılmazdır. Hayatın bütün dönüm noktalarında olduğu gibi ergenlik döneminde de bireyler sosyolojik ve psikolojik açıdan destek beklemektedirler. Din bu desteği en güzel şekilde sağlamakta ve din görevlileri bu görevi en güzel şekilde ifa etmektedirler.

III. ASKERLİK İLE İLGİLİ BULGULAR

İnsanoğlu iki boyutta varlığını sürdüren canlıdır. Zaman ve mekân kategorileri olmadan insandan bahsedemeyiz. İşte insanoğlunun doğup büyüdüğü yere vatan denir. Ancak bazen insanın düşmanları olabildiği gibi bir vatanın veya ülkenin düşmanları da olabilir. Kendini ve vatanını koruma ihtiyacı sonucunda insanoğlu askerlik kurumunu kurmuştur.²⁰³

Askerlik kurumunun güçlü olması için insanlar maddi ve manevi olmak üzere iki taraftan da iyice hazırlanmalıdır. Aksi takdirde vatan toprakları düşmanlar tarafından istila edilebilir. Maddi yönü genel olarak silahlar hazırlanması ve teminatı oluştururken, manevi yönü askerlerin morallerini ve hissiyatını hazırlanması oluşturur. İşte bu noktada din manevi yönü kuvvetlendiren bir mekanizma olarak fonksiyon görür. Bu noktada dinin ve din adamların rolünü ölçmek için sorular soruldu. Askere giden gençleri uğurlamalarda din adamlarının eda ettikleri vazifeler konusunda ortak anlamda şu şekilde dile getirilmiştir:

²⁰¹ Yakup Çerkez.

²⁰² Aziz Ateş, Şehreküstü Camisinin İmam Hatibi.

²⁰³ Tanrıverdi, a.g.e., ss. 88-89.

“Asker uğurlama törenlerinde genelde mutaassıp aileler yavrularını dua ile gönderiyorlar. Evlerinden çıkarken vatani görev yerine getirmek için bir dua okumayı uygun görüyorlar. Ayrıca bazı asker uğurlamalarında tekbir getirilir. Ailelerin isteği üzerine vatan sevgisi hakkında, askerlik görevin kutsal olduğuna dair kısa ve öz bir konuşma yaparız. Konuşmamızın konusu daha çok vatan muhafazası hakkındadır, diyebilirim.”²⁰⁴

Fakat davet edilme oranı konusuna gelince tam davet edilmediklerini bu durumun yarı yarı oranında olduğunu belirtilmiştir. Bütün din görevlilerinin ortak cevabı bu konuyla alakalı şu örneklemin cevabında ifade edilmiştir: *“İnancını yaşayan ailelerin hepsi çağırıyor. Bazıları ise önceden bilmediklerinden dolayı daha sonra keşke ben de yapmış olsaydım diyorlar.”²⁰⁵*

Din görevlileri insanlarla hayatın her anında beraber olmaktadır. İyi günde insanların sevinçlerini, kötü günde ise acıları paylaşmaktadırlar. Askerlik olayı bir yandan sevinç ifade ederken, bir yandan da endişe içermektedir. Ancak asker uğurlamaları her zaman imamla yapılmamaktadır. Sadece eğlence ile bazen de dine aykırı davranışlarla çocuğunu askere uğurlayan ailelerin de olabileceği belirtilmiştir.

Askerliğin bitmesi ve önemli bir vazifesi yerine getirilmiş olmasından dolayı hem askerliği yapan, hem de ailesi seviniyor. Ayrıca askerliğini yapan birey olgunlaşmış olarak da kabul ediliyor. Asker uğurlamada edilen dualar gibi askerin dönüşünde de bazı ailelerce şükür töreni yapılmaktadır. Bu durum hakkında araştırmaya katılan katılımcılar şunu söylemiştir:

“Bazen doğuya ya da güney doğuya giden gençler oluyor, oğlum oradan sağ salim dönerse adak kurban keseceğim, yoksullara ve komşulara ikram edeceğim diyen insanlar da oluyor. Yani bu şekilde şükür cemiyetleri yapılmaktadır. Ancak bu çok nadiren oluyor.”²⁰⁶

²⁰⁴ Kemal Değirmenci.

²⁰⁵ Adnan Konuş, I. Murad Camisinin İmam-Hatibi.

²⁰⁶ Adnan Konuş, I. Murad Camisinin İmam Hatibi.

Bu durumun askerlik yapanın gittiği yerle bağlantılı olduğu, ayrıca ailenin de dine düşkünlüğü oranı ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Şükür törenlerinde adak kurbanın yanında mevlit okutulduğu da dile getirilmiştir.

Vatanın, milletin bekası bizim için her şeyden önemlidir. Devlet olmazsa cami olmaz, ezan olmaz ve biz de olmayız. Vatanımızın devamlılığı ve varlığı için milletin tüm müesseseleri beraber çalışmaktadır. Onların içerisinde dini temsil eden cami ve din görevlileri de bu görevi eda etmektedir. Gençleri uğurlarken olsun, çeşitli milli bayram ve zaferleriyle olsun Diyanet tarafından hazırlanan hutbe vasıtasıyla olsun veya başka bir şekilde din görevlileri vatan sevgisi ve Peygamber ocağı olarak algılanan askerlik hakkında milletimizi ve gençlerimizi bilinçlendirmektedir.

Askerliğin önemi ve manevi boyutu konusunda incelemeye katılan katılımcılardan biri bunu şu şekilde dile getirmiştir:

“Sene içerisinde okuduğumuz hutbelerde bu konudan bahsediyoruz. Geçmişte düşmanla savaşlarımız oldu, işte bu savaşlarda şehitlerimizi anmak için hutbe okuyoruz. Bu tür hutbelerde askerliğin öneminden bahsediyoruz.”²⁰⁷

Ayrıca askere giden gençlerin çevreden bilgi aldıklarına ve din görevlilerin bu konuda onlarla konuşmalarına lüzum olmadığına bazı imamlar tarafından dikkat çekilmiştir.

Toplumumuzda askerlik Peygamber ocağı olarak bilinmektedir. Gençler genellikle aile büyüklerinden bunu duymuşlardır. Ayrıca Çanakkale Zaferi ve Kurtuluş Savaşında anlatılan olayların iman gücüyle kazanıldığını gençlere anlatılmaktadır. Bundan dolayı gençlerin askerlik ocağının manevi yönü hakkında az-çok bilgi sahibi oldukları mülakata katılan din görevlileri tarafından belirtilmiştir. Onların ortak anlamlı cevabı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Tamamen toplumdandır, anadan, babadan, çevreden duyduklarıyla, gençlerimiz askerliğe gidiyor. Özel bir manevi boyutundan haberdar değiller bence. Yani çevreden gelen bilgiler de genelde şunlar oluyor askerlik Peygamber ocağıdır, askerlik

²⁰⁷ İsmail Başol.

yapmayı adam saymazlar, kız vermezler. İşte bunların etkisiyle de askerlik mutlaka yapılacak bir görev haline gelmektedir.”²⁰⁸

Asker uğurlama törenlerinde yapılan konuşmalar askeri psikolojik olarak rahatlatıyor. Özellikle terörle alakalı yapılan konuşmalar ve dualar askerlerin üzerinde büyük etki bırakıyor. Bunun dışında, yapılan konuşmalar sadece askerler üzerinde değil ailelerin üzerinde de büyük etki ve güven fonksiyonu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcılar bu meseleyi şu cevapla özetlemiştir: “*Yapmış olduğumuz konuşmalar askeri psikolojik olarak rahatlatıyor. Özellikle terörle ilgili sıkıntı olduğu için, yaptığımız konuşma askerin huzurlu bir şekilde gitmesini sağlıyor.*”²⁰⁹

Ayrıca askere giden gençlerin şehitlik ve gazilik olaylarından gerek basın vasıtası ile gerek halk arasında konuşular vasıtası ile haberdar oldukları din görevlileri tarafından belirtilmiştir. Yapılan konuşmaların görev yapmak için doğuya giden gençlerin üzerinde daha büyük etki bıraktığını, batıya gidenlerin üzerinde daha az etkili olduğuna dikkat çekilmiştir.

Asker uğurlamalarının dine uygun yapıp yapılmadığı hakkında incelemeye katılan katılımcıların büyük çoğulu dine uygun olarak yapıldığını belirtmiştir. Ancak son zamanlarda bu durum değişmeye başlamıştır. Dini vecibeleri yerine getiren aileler ile din görevlileri çağırınların tümünün dine ve örfelere uygun bir şekilde asker uğurladıkları belirtilmiştir. Ayrıca “en büyük asker bizim asker” kalıp ifadeleri eşliğinde coşkulu şekilde askere uğurlama merasimlerinin geleneğimize uygun olduğu şu şekilde belirtilmiştir:

“Tabi şu anda bizim gittiğimiz asker uğurlama törenlerinde dinin ruhuna uygun, adet ve örfleriyle askerlerimiz uğurlanmaktadır. Çıkışta dua okunduktan sonra onları tekbir sesleriyle uğurlamaktayız. Ama bazen asker uğurlamalarında eğlenceler oluyor. Bu eğlencelerde dine uygun olmayan davranışlarda oluyor maalesef.”²¹⁰

Kırsal kesimlerde ve köylerde daha çok davul ve zurna eşliğinde asker uğurlandığını imamlar tarafından belirtilmiştir. Şehirlerde ise din görevlisini çağırmayan

²⁰⁸ Orhan Demirarslan.

²⁰⁹ Mehmet Yazar, Ataevler Merkez Şeyh Edebalı Camisinin İmam-Hatibi.

²¹⁰ Ali Keleş.

ailelerin bazen gencin arkadaşları tarafından alkol gibi dine aykırı olan davranışlarla yaptıkları vurgulanmıştır.

Asker uğurlama merasimlerinde yer alan din görevlileri askerlerde millî ve dinî şuurun oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bir milletin kendi benliğini, vatan bütünlüğünü korumak adına yaptığı askerlik vazifesi öncelikle manevi değerleri korumak adına yapılmış bir vazifedir. Görüldüğü gibi vazifenin ehemmiyeti hususunda din görevlilerinin hassasiyetine ve sözlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

IV. EVLİLİK İLE İLGİLİ BULGULAR

Toplum ve devleti oluşturan ailedir. Ailenin uzun ömürlü ve sağlam olması için nikâh denilen hukuki işlemle başlaması gerekmektedir. Aksi takdirde aile kurumunun devamlılığı ve ömrü korunamaz. Ayrıca neslin devamı ve şehvet ihtiyaçlarının yanında mirasın sorunu da bu şekilde çözülmektedir.

İki çeşit aile vardır: çekirdek aile ve geniş aile. Çekirdek aile ana baba ve çocuklardan oluşmaktadır, geniş aile ise bunların yanında büyük anneyi ve büyük babayı da içermektedir. Toplumun sağlam olabilmesi için aile fertleri ister dinin getirdiği prensiplerle, ister devletin koyduğu kanunlarla korunmaktadır.

Ailede kadın-erkek haklarının korunması ve bizzat ailenin korunması için nikâh akdi denilen anlaşma yapılmaktadır. Nikâh akdi geçerli olması için icap kabul ve ilan şartlarına gerek duyulmaktadır. Nikâh akdi özel bir tören ve merasimle yapılmaktadır. Ayrıca bu tören insanların en önemli anlarından bir tanesidir.

Toplumumuzda nikâh belediyelerde ve muhtarlıklarda veya gayri resmi olan mekânlarda ev ve düğün salonu gibi yerlerde yetkili şahsiyetler tarafından kısılmaktadır. Ancak toplumda “resmi” ve “dini” olmak üzere iki nikâh şekli duymak mümkündür. Bu önemli anda din adamlarının fonksiyonunun ne olduğu mülakat vasıtasıyla tespit edilmeye çalışıldı.²¹¹

²¹¹ Nihat Dalgın, “Aile Kurumunun Nikah Aşamalarıyla İlgili Sorunları ve Kaynakları” **Aileye İlişkili Sorunlar İstişare toplantısı**, der. İlker Çalışkan-Hasan Mollaoğlu- Muhammed Acar, DİB Yay., Ankara, 2009, ss. 37-39.

Dini nikâhın toplum tarafından “imam” nikâhı olarak adlandırıldığı ortaya çıktı. Ayrıca bazen resmi nikâh yapılmadan önce dini nikâhı yapmak isteyenlerin de olduğu ancak evlilik cüzdanı olmadan bu işi yapmadıkları mülakata katılan örneklerimiz tarafından oy birliği ile dile getirilmiştir. Toplumumuzda büyük çoğunluğun bu nikâhı yaptığı sadece az bir kesimin bunu yapmadığı ortaya çıkmıştır. Genel anlamda katılımcılar şu şekilde fikirlerini beyan etmişlerdir: *“Evet bu konuda toplumumuz hassastır. Çoğunlukla dini nikâhı kıymaktalar. Ama dini nikâh demiyorlar da imam nikâhı diyorlar.”*²¹²

Nikâh gibi önemli bir meseleyi her insan en iyi ve en uygun bir şekilde yapmak ister. İlerde ailenin huzuru ve saadeti için ne gerekiyorsa insanlar yapmaya hazırdır. Devletin koyduğu resmi nikâhın geçerliliğinin olduğu kabul edilmekle beraber bunun yanında psikolojik rahatlama sağlaması veya kalbin tatmin olması yönüyle halk dini nikâhı da kıydırmaktadır. Bazıları dini nikâhı düğünden önce, bazıları düğünden sonra, bazıları da düğün esnasında yapmaktadır. Genel olarak hemen hemen herkesin dini nikâhı geç de olsa yaptığını ancak çok az bir kısmının bunu yapmadıkları, ayrıca artışın da olduğunu din adamları tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

*“Davetiyeler artıyor. Mesela bir olay anlatayım. Bir arkadaşımız var. Beş-altı ay resmi nikâhı kıydıktan sonra, dini nikâhı kıymış, çünkü ifade ettiğine göre bir psikolojik rahatsızlanma yaşamıştır. Yani dedi ki, biz bunun sıkıntısı çekiyoruz, eksiklik hissediyoruz.”*²¹³

Gençlere karı koca oldukları bu önemli anda daha az hata yapmaları ve saadetleri için nasihat etmek, dinin ve din görevlilerin vazifesidir. Evliliğin fedakârlık olduğuna dair konuşmalar ile mehir ve bu tür önemli meseleler hakkındaki konuşmalar din adamları tarafından yapılmaktadır. Mülakata katılan katılımcıların hemen hemen hepsi bu tür konuşma yaptıklarını ifade ederek sorulan sorulara mutlaka cevap verdiklerini ve yardımcı olmaya çalıştıklarını şöyle belirtmişlerdir:

“Evet, mutlaka konuşma yapıyorum. Gençlerin mutluluğu için, kavga etmemeleri için nasihat ediyorum. Kendi nikâh kıyma

²¹²İbrahim Aksoy, Karaşeyh Camisinin İmam-Hatibi.

²¹³ Osman Kaymakoglu.

şeklim şudur: Önce kısa bir bölüm Kur'an'dan okurum, daha sonra dini sohbet ederim, ondan sonra da nikâh faslına geçerim, ardından da kısa bir dua ile nikâhı bitiririm."²¹⁴

Düğün yapma şekli meselesine gelince ise İslam dinin getirdiği prensipler mevcuttur. Yani din, eğlenmenin harama bulaşmadan yapılması gerektiğini ve düğünün bir matem havası içerisinde geçmemesi gerektiğini prensip edinmiştir. Düğünlerde kadınların kendi aralarında oynayabilecekleri, ayrıca alkol gibi haramlardan uzak durulması gerektiği belirtilmiştir.

Günümüzde yapılan düğünlerde iki durum gözlenmiştir. Bir grubun dine uygun bir şekilde yaptıkları ve bu konuda imamlara soru sordukları belirtilmiştir. Başka bir grubun ise genelde örf ve geleneklere bakarak, komşu ve çevreye bakarak düğün yaptıkları ortaya çıkmıştır. Ancak çoğunluğun eğlenceden önce dini nikâh kıyıp daha sonra dine aykırı bazı şeyler yaptıkları din görevlileri tarafından şu şekilde dile getirilmiştir: "*Vatandaşımız bu nikâhın sadece dini boyutunu dini nikâh olarak algılıyor. Dini nikâhtan sonra normal düğünü, ekseriyetle eğlence şeklinde yapmaktadırlar.*"²¹⁵

İfade edildiği gibi dini nikâhı düğünden önce kıydırmak isteyen insanlar olduğu gibi resmi nikâhtan önce kıydırmak isteyen insanlar da olabilir. Ailesinden müsaade almak şartıyla çok az da olsa dini nikâhı kıydıkları katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bunun dışından din görevlileri resmi nikâh olmadan dini nikâhı asla kıymadıklarını belirtmişlerdir. Kanuni olarak öyle bir yetkiye sahip olmadıklarını da belirtmişlerdir. Eğer bu nikâh yapılırsa öncelikle kadının haklarının tehlikede olduğu, ayrıca böyle bir şeyin dine de aykırı olduğunu şu şekilde dile getirilmiştir: "*Onu kesinlikle yapmıyoruz çünkü bize verilen talimat resmi nikâh olmadan dini nikâh kıymayın şeklindedir.*"²¹⁶

Ayrıca araştırmaya katılan katılımcılar evliliğin, resmi nikâhın yapılmasına en önemli şart olarak belirtmiştir. Onun dışında nikâhın makbul olması için icap, kabul ve ilan en önemli şartlar olduğu ifade edilmiştir. Evlenecek olan damadın icabı ve gelinin kabulü ile kadına mehir belirlenmesi, bu akdin ilan edilmesi gerektiği din görevlileri tarafından şöyle belirtilmiştir:

²¹⁴ Mustafa Aydın, Nilüfer Hacıbaba Camisinin İmam-Hatibi.

²¹⁵ İbrahim Aksoy.

²¹⁶ Eyüp Şentürk, Hürriyet Merkez Camisinin İmam-Hatibi.

“Nikâhın, geçerlilik şartları erkek tarafın teklif etmesi, kadın tarafın kabul etmesi, şahitlerin olması, mehrin belirlenmesi ve verilmesi bir de düğün yemeği dediğimiz velimenin yapılmasıdır diyebiliriz.”²¹⁷

İslam dini ve medeni kanun nikâh akdini aile kurmanın olmazsa olmaz şartı kılmıştır. Ayrıca aileyi korumak ve nikâhsız birlikteliği önlemek amacıyla uygulamıştır. Aile kurmanın hedefi de sağlam toplumlar oluşturmaktır. Nikâhsız ilişkiden doğan çocuk zina mahsulüdür, toplum için problemdir. Tüm bunlardan dolayı din adamlarının bütünü: *“Nikâhsız birliktelik uygun değildir, haramdır.”* vurgusunu yapmıştır.

Evlenmek isteyen gençler günümüzde nikâh konusunda ikilem içerisinde kalmaktadır. Belediyelerde veya muhtarlıklarda resmi nikâhı yaptıktan sonra bir imam bulup hemen ya da daha sonra dini nikâhı kıymaktadırlar. Eskiden Osmanlı zamanında nikâh cami imamları tarafından kıyılmaktaydı. Günümüzde ise Avrupa’da nikâh töreni kiliselerde Hıristiyan din görevlileri tarafından kıyılmaktadır. Bununla alakalı evlenecek olan gençlerin nikâhı aynı merci tarafından kıyılması konusunda din görevlilerinin fikirleri araştırmamıza dâhil edildi. Büyük çoğunluğun cevabını içeren cevap şu şekilde dile getirilmiştir:

“Bugün toplumumuz belediyelerde yani nüfus dairelerinde resmi nikâhı yaptırır sonra gelir, mutlaka bir imam bulur ve dini nikâhı yaptırır. Yani halkımıza bir iş daha açılmaktadır. Ama eğer resmi nikâhı yapanların dini özellikleri taşıyacak kişiler olursa, yani resmi nikâhın sonunda bir duayla hem dini nikâh olur hem de resmi nikâh olur. Yani nikâhı teke indirmek gerekir. Bu şöyle de yapılabilir tarihi camilerimizde veya müftülüklerimizde nikâh kıyılabilir.”²¹⁸

Aynı zamanda bunu toplumsal bir meselenin çözümü olarak gören din adamları da mevcuttur. Bunun dışında çok az bir kesim şu anki uygulamalardan memnun olduklarını dile getirmiştir.

²¹⁷ İbrahim Aksoy.

²¹⁸ Orhan Demirarslan.

Aile gibi önemli bir sosyal kurumun din adamları tarafından “besmele” ile başlatılması, yani dini nikâhla başlaması gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Ancak resmi nikâhın yapıldıktan sonra dini nikâhın gerek olmadığı söyleyen az sayıda din adamı da mevcuttur. Genel anlamda ise dini nikâh olmadan evliliğin de olmayacağı şeklinde görüş daha baskın gelmektedir. Özetle bu durumu din görevlileri şöyle belirtmiştir: “*Her halükarda dini nikâh gereklidir. Yani hayat çerçevesi içerisinde insanlar bunu da yapmak zorundalar.*”²¹⁹

Toplumumuzda psikolojik rahatlama etkisi sağlaması açısından resmî nikâhın yanında dinî nikâh da önemsenmektedir. Bu nedenle evlilik merasimlerinde halk din görevlilerine ihtiyaç duymaktadır. Neslin bekâsı ve huzuru için duanın ehemmiyetine önem veren insanlar öncelikle dua tohumlarını evlilikle toprağa atarlar ve çocuk sahibi olduklarında yeşermesini beklerler.

V. ÇOCUK SAHİBİ OLMA İLE İLGİLİ BULGULAR

Evliliğin meyvesi olan çocuk sahibi olma anı insanların en çok mutlu oldukları anlardan biridir. Artık evlenenler yeni bir hayatta ve anne-baba yani ebeveyn rolünü kazanmaktadır. Bunun yanında ebeveyn olma beraberinde çeşitli sorumluluklar da getirmektedir. Aileyi besleme, geçim sağlama, çocuklara güzel isim seçme, onları en iyi bir şekilde hem maddi hem manevi olarak yetiştirme ebeveynin başta gelen sorumluluklarından birkaç tanesidir.²²⁰

Bu önemli anlarda hayata yeni başlayan evli çiftler, mutlulukları ve görevlerini en iyi şekilde ifa etmeleri için rehberlere ihtiyaç duymaktadırlar. Modern toplumda aile kurumunu korumak ve yaşatmak için özel müesseseler kurulmaktadır. İslam toplumunda bu görevi eskiden beri cami müesseseleri ve imamlar üstlenmektedir. Din adamlarının rolünü anlamak için bu konuda katılımcılara çeşitli sorular soruldu.

Çocuk dünyaya geldiği zaman ebeveynin ilk sorumluluğu ona güzel bir isim seçip, koymaktır. Müslüman geleneklere ve adetlerine göre bu vazife aile büyüğü tarafından yapılmaktadır. İslami çerçevelere ve prensiplere uygun olması için Peygamber efendimizin

²¹⁹ İsmail Başol.

²²⁰ Bilgiz, a.g.e., ss. 129-130.

uygulanmasına dikkat edilir. Bundan dolayı bu vazifenin gerekli olduğu gibi yapılması için, aileler zaman zaman din görevlilerini davet etmektedir. İncelemeye katılan din görevlilerin tümü: “Evet, genelde davet eder. Ancak bazen din görevlileri yerine bu işi aile büyükleri yapabilir.”²²¹ şeklinde cevap vermişlerdir.

İsim koymak için katılan din adamları bu görevi eda ediş biçimlerini şu şekilde belirtmişlerdir: “Peygamber a.s. bize tavsiye ettiği şekilde sağ kulalığında ezan, sol kulağında kamet okuyoruz. Ailelere şu tavsiyelerde bulunuyoruz; çocuğun saçları kesin, tartın ve saç gram miktarında altın sadaka verin ve Peygamber a.s. tavsiye ettiği şekilde isimlerini koyun.”²²² İncelemeye katılan diğer katılımcılar bu cevapla eş anlamlı cevaplar vermiştir.

İsim koymak için halkın evlerine giden imamlar genelde aileye göre konuşma yaptıklarına dikkat çekmişlerdir. Bazen bu konuşma vesilesiyle katılan ve konuşmaları dinleyen insanların dine ısındığı ve dine bakış açısının değiştiği de beyan edilmiştir.

İslam dininin klasik kaynaklarında, fıkıh ve hadis kitaplarında dünyaya gelen çocuk için akika adı verilen kurbanın kesilmesi gerektiğini belirtilmiştir. Erkek çocuk için iki, kız çocuk için bir kurban kesilmesi gerekir. Bu uygulama Peygamber Efendimizden günümüze kadar devam etmektedir. Bu konuda din görevlileri akika kurbanı için daha çok nasıl yapalım şeklindeki sorularla muhatap olduklarını söylemişlerdir. Din görevlileri toplumda mevcut durumu şu ifadelerle özetlemişlerdir:

*“Davetiye almıyorum, ama genelde akika kurbanı keseceğim, ne yapmam gerekiyor, gibi sorularla karşılaşıyorum. Akika kurbanı toplum tarafından çok da uygulanan bir mesele değildir. Genelde baktığımızda belki %50 kurbanı kesmektedir.”*²²³

İslam geleneğinde tarihten gelen ve güzel anlam içeren günümüzde daha çok müslümanlar arasında kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları kutsal kitabımızda geçmektedir, bazıları ise geçmemektedir. İşte bu bağlamda çocuklara konulan isimlerin Kur’an’da olmasının önemi din görevlilerden öğrenilmeye çalışıldı.

²²¹ Orhan Demirarslan.

²²² Tahsin Karanfil, Ulucaminin İmam-Hatibi.

²²³ Osman Kaymakoğlu.

Yeni doğan çocuklara verilen isimlerin konulması konusunda, isimlerin Kur'an'da geçmek zorunda olmadığı, ancak güzel anlam taşımak zorunda olduğu belirtilmiştir. Hatta din görevlileri aileleri bu konuda uyardıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca kutsal kitabımızda Ebu Leheb, Firavun, Cehennem gibi kötü anlam içeren kelimeler de geçmektedir. Diğer tarafta Mehmet isminin Muhammed isminin karşılığı olduğu Kur'an'da geçmemektedir. Bir milletin kültüründe kullanılan ve güzel anlam taşıyan isimlerin kullanılabileceği de belirtilmiştir. Bütün bunlardan dolayı konulan isimlerin sadece Kur'an'da geçmesinin önemli olmadığı, temel ölçünün güzel anlam olduğu din adamlarımız tarafından şu sözlerle beyan edilmiştir:

“Hayır, yani bütün isimler Kur'an'da geçmemeli ama bütün isimler Peygamber efendimizin hayatından olmalı, kötü isimler değil de anlamı güzel olan isimler konulmalıdır diye düşünüyorum. Yani toplumda kabul görmüş isimler tercih edilmelidir.”²²⁴

Din eğitimi verilme yaşı konusunda imamlar arasında farklı düşünceler görülmektedir. Bazıları bu eğitimin beş yaşından itibaren verilmeye başlanmasını uygun bulurken; imamlardan biri Avrupa'da bu uygulamanın üç yaşından itibaren başladığına dikkat çekmiştir. Bunların dışında ebeveynin islama uygun yetiştirilmiş olması, onların çocuklarına da sirayet edecektir.

Bununla alakalı ilginç bir mesele daha da zikredilmiştir. Hırsızlık yapan bir çocuk hakkında inceleme yapılmıştır. Ailesi, çevresi ve alışkanlıkları araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda hamilelik sürecinde çocuğun annesi, bir portakalı gizlice delip suyundan içtiği ve bu kötü alışkanlığın buradan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Bundan yola çıkarak din ve ahlâk konusunda eğitimin anne karnında başladığını belirten din adamları da mevcuttur.

Peygamber'in (a.s) çocuklarınızı küçük yaştan namaza alıştırın şeklindeki uyarısından ders alarak din eğitimin küçük yaşta başlaması gerektiği din adamları tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca kendine uygun ve dini yaşayan bir eş seçimiyle din eğitimin başladığını söyleyen katılımcılar da vardır.

Daha önce ifade edildiği gibi ebeveynin çocuklara karşı olan sorumluluklardan bir tanesi onlara güzel bir isim vermektir. Kezban gibi anlamı yalancı olan, yani kötü mana

²²⁴ Hasan Yersiz, Nilüfer Merkez Camisinin İmam-Hatibi.

taşıyan ve manasız isimlerin verilmemesi gerektiği din görevlileri tarafından belirtilmiştir. Ayrıca ailelerin onlardan tavsiye istedikleri, bazen de verilen isimlerin imamların seçimi olduğunu belirtilmiştir. Bunun dışında çoğunlukla ailelerin seçtikleri isimlerin din adamlarına mana sorularak verildiği ortak anlam taşıyan şu cevapla dile getirilmiştir:

“Çocuklara isim konulurken bizden tavsiye isteniyor. Biz de illa Kur’an’da geçen veya sadece Peygamberlerin isimlerinden biri olması şart olmadığını anlatmaya çalışıyoruz. Ama önemli olan güzel anlamlı ve çocuğun üzerinde iyi bir tesir bırakacak bir ismin olmasıdır.”²²⁵

Metodoloji ve eğitim birbiriyle sınıksız ilişki içerisinde. Bazen doğru olan kötü metotla ifade edilir, tesiri ve etkisi olmaz. Bazen de yanlış iyi metotla izah edilir, insanlar tarafından daha çok kabul edilir. Yani iyi metotla söylenen, kötü metotla söylenenden daha çok etkili olabiliyor. Din eğitimi nasıl olmalı konusunda din adamları konuşarak değil, yaşayarak, korkutarak değil sevdirek olması gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Din eğitiminin ailede başlar ve ilk öğretmenler anne ve babalardır. Bu ilk eğitimi ve tebriyeyi ailesinden iyi almış çocukların okulda öğretmeni ve camide veya Kur’an kursunda imamı iyi dinledikleri dikkat çekmiştir. Bu anlamda ebeveynin yaşadığı hayatı veya benzerini çocukların da yaşayacağı vurgulanmıştır. Din adamlar tüm bunları şu şekilde özetlemiştir:

“Çocuklarımızı dine uygun yetiştirmemiz için önce kendimiz dine uygun yaşamamız gerekiyor. Çünkü bizim yaşadığımız hayatı çocuk mutlaka yaşayacaktır. Yani halkın diliyle ifade edecek olursak büyük karga ne öterse küçük karga da aynısını öter. Onun için nasıl bir hayat yaşamak istediğimiz konusunda karar vermeliyiz, yani dine uygun ve mutlu bir hayat mı yaşamak istiyoruz, yoksa kendimizi mutlu zannedip, kendimizi kandırarak bir hayat mı yaşamak istiyoruz.”²²⁶

²²⁵ Muhammed Arif Karal.

²²⁶ İsmail Başol.

VI. HAC İLE İLGİLİ BULGULAR

İslam'ın beş şartlarından biri de hac ibadetidir. Diğer ibadetlerden olan namaz ve oruç daha çok bedensel olarak yapılırken, zekât ve sadaka gibi dini vecibeler daha çok maddi imkânlarla yapılan dini vecibedir. Ancak hac ibadetine gelince içinde tüm ibadetleri içeren hem bedenen hem de maddi imkânlar ile yapılan bir nevi tüm ibadetleri taçlandıran dini vecibedir.

Genellikle ömründe insanlar bir kere hac yaparlar, ancak birden fazla hac yapan insanlar da vardır. Ayrıca hac ibadeti çeşitli dini rivayetlerden kaynaklanan, hac toplumumuzda bir arınma ve günahlardan temizlenme olarak algılanmaktadır. Bundan dolayı haccın insanların değişmeye çalıştığı yer, tüm haramlardan vazgeçmeye çalıştığı bir ibadet olduğu söylenebilir. Böylece hac, insanların iyiliğe doğru dönüşüm yaşadıkları bir vasıta, kötülüklerden korunmaya çalıştıkları bir sebep olduğu gibi tüm bunlardan dolayı önemli dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dini bir ibadet olması sebebiyle din adamları bu konuyla alakalı bilgi edinmemiz için vazgeçilmez kaynak oluşturmaktadır. Bu önemli anlarda ne tür faaliyetler eda ettikleri, fonksiyonları ve rollerini öğrenmek amacıyla bir takım sorular soruldu. Genel olarak hac ibadeti hakkında en çok hac zamanında konuşulmaktadır. Hutbe, vaazlar ve hac uğurlama merasimlerinde yapılan konuşmalar vasıtasıyla hac ibadeti hakkında toplumun bilgilendirildiği imamlar tarafından dile getirilmiştir.

Kurban konusu açıldığında veya namazın geçerlilik şartlarından biri olan Kâbe'ye yönelme konusu açıldığında din görevlilerini hacdan bahsetmektedirler. Bununla alakalı olarak imamlar düşüncelerini şöyle ifade etmişlerdir: “*Özellikle hac zamanında hutbelerde ve vaazlarda bu konuyu işliyoruz. Ayrıca birini uğurlayacağımız zaman da bu konuda sohbet ediyoruz.*”²²⁷

Yolculuğa çıkan insanlara yapılan ilk faaliyet ‘yolculuk ayeti’ denilen Zümer Suresinin onuncu ayetini okumaktır. Hacca giden adaylar için de ilk yapılan faaliyet bu olmalıdır. Bunun dışında çeşitli ilahilerin, kasidelerin ve mevlitlerin okunduğu, konuşma yapıldığı din görevlileri tarafından belirtilmiştir. Hac adaylarına gittikleri yerin temsilcileri oldukları bundan dolayı diğer insanlar için dua etmeleri gerektiği belirtilmektedir.

²²⁷ Mustafa Çetin, Çamlıca Merkez Camisi.

Hacı uğurlama merasimlerinde geleneksel olarak hacı pilavı da ikram edildiği din görevlileri ifade edilmiştir. Ayrıca hacı adayları diğer insanlardan samimi bir şekilde helallik almaları telkin edilir. Ancak o şekilde yapılan haccın kabul olacağını din adamları tarafından dile getirilmiştir. Yine belirtmelidir ki, hacca giderken unutulmaması gereken birinci vasıf takvadır. Takva ile yapılan hac makbul olan hacdır.

Son zamanlarda hacı uğurlama merasimlerinin müftülükler tarafından da eda edildiği belirtilmiştir. Büyük ve geniş yerlerde ses sistemi kurulduktan sonra, güzel sohbet eden veya güzel mevlit ve ilahi okuyan din görevlileri getirilir. Hacı adaylarının manevi duyguları oradaki ortam ve yapılan sohbet ile hazırlanmış olur. Bütün bunlar ortak anlamda şu cevapla özetlenmiştir:

“Son dönemlerde müftülükler hacı uğurlama merasimlerini daha planlı bir hale getirdiler. Yörenin tanınmış, bilinmiş hocaları hareket edeceği muhite yakın bir camide veya hareket edeceği terminalde mikrofon tesisatları filan hazırlanarak yerine ve zamanın durumuna göre mevlit okuyor. Veyahut da Kur’an Kerim’den aşr-ı şerifler okunarak konuyla alakalı yolculuktaki sıkıntılardan ve bunlara sabretmekten bahsediliyor, haccın havaalanından başladığını anlatacak tarzda nasihatlerde bulunuluyor. Bu şekilde daha oraları görmeden manevi duyguya hazırlıkları sağlanıyor.”²²⁸

Zamanında hac ibadetini yapmayanlar ve vefat edenler için yapılan temsili hac ibadetine vekil hac denir. Vekil hac günümüzde uygulanan bir ibadet şekli olmakla birlikte genelde bu konuda din adamlarının yardımı talep edilmemektedir. Bunun sebebi olarak insanların daha çok kendileri için hac yaptıkları ve bu konuyla alakalı bilgilerin fıkıh kitaplarında ve ilmihallerde yer almış olması gösterilmektedir. Genel anlamda şu şekilde cevap verilmiştir: *“Vekil hac konusunda nadiren sorular geliyor. Çünkü bu bilgi ilmihal bilgisidir. Hacılarımız oradan da öğrenebiliyorlar.”²²⁹*

²²⁸ Mahmut Şevket Öztürk.

²²⁹ Ali Keleş.

Hac talebi konusunda ise, mülakata katılan tüm katılımcılar tarafından artığı vurgulanmıştır. Ayrıca bu artışın fazla olduğuna dikkat çekilmiştir. Bunun dışında toplumumuzda genel olarak sadece hacca gitmek için talebin artmasının yanında hacca gitmek isteyen adayların son senelerde daha çok gençlerden oluştuğuna da dikkat çekilmiştir. Bu konuda imamların ortak görüşü şu cevapta mevcuttur:

“İnsanların ekonomik durumları yükseldikçe hac talebi artıyor. Ayrıca ilginç bir şey daha var hacca giden insanların yaşı da biraz gençleşti, yani sadece yaşlılar değil, son zamanlarda gençler de hacca gitmeye başladı. 2010 ve 2011 yılında 1 300 000 kişi başvurmuş kota ise santayorum 74 000. Bu bilgiler talebin arttığını anlamaya yeterlidir.”²³⁰

Türkiye Diyanet Vakfı hac organize etmekle sorumlu kurumdur. Hayatlarında ilk kez hacca giden insanlara olsun birçok kez gitmiş olsun orada onlara yardımcı olunması amacıyla hac rehberleri görevlendirilmektedir. Bu hac rehberleri din görevlilerinden seçilerek gönderilmektedir. Bursa’da mülakata katılan din görevlilerinin çoğu hac rehberliği yaptığını belirtmiştir. Özellikle bazıları, daha çok genç görevliler, rehber olarak hac ibadetini eda etmişlerdir.

Rehber olarak hacca gidenlerin orada genelde ibadetin yerine gelmesi için haccın menasikine dikkat ettikleri ve hacılarla sürekli irtibatla oldukları dikkat çekmektedir. Bunun dışında o toprakların mübarek topraklar olduğu belirtilerek Peygamber Efendimizin hayatından bölümler anlatıldığı din görevlileri tarafından belirtilmiştir. İmamlardan birinin cevabı diğerlerini içeren nitelikte olup şu şekilde ifade edilmiştir:

“Rehber olarak hac yaptım. Önce Medine-i Münevvere’ye sonra da Mekke-i Mükerrreme’ye kısacası ziyaret edilmesi gereken yerlere hacıları götürdük. İbadeti nasıl yapacaklarına dair de yardımcı olmaya çalıştık. Özellikle Abdülhamit’in yapmış olduğu tren istasyonuna da götürdüm, orada tren istasyonunun yapılma

²³⁰ Ali İhsan Çınar.

*sebebinin İslam dünyasında birlik ve beraberliği sağlamaya yönelik olduğuna da vurgu yapmaya çalıştım.*²³¹

Hacca gidecek olan insanları hac menasiki konusunda iyice bilgilendirmek ve aydınlatmak, kutsal topraklara gitmeden önce onları hazırlamak gerekir. Böylece yapılan ibadetin doğru yapılmasına vesile olunduğu gibi yapılan organizasyonun düzgün olması sağlanır. Bundan dolayı hacca gitmeden önce din görevlileri hac adayları ile görüşmekte ve onlara bu konuda bilgi vermektedirler. Ayrıca bununla alakalı müftülüklerin seçtiği deneyimli din görevlileri tarafından hacca gidecek rehberlere de seminerler verilmektedir. Hac adaylarını bilgilendirme ve hac rehberlerine verilen seminer konusunda din görevlilerinin cevabı şu cevapta birleşmektedir:

*“Elbette, hac ve umre konusunda camimizden giden hacılara seminer vermeye çalışıyoruz. Ayrıca müftülüklerin seçtiği özel şahıslar tarafından hac rehberlerine de seminer veriliyor.”*²³²

Daha önce de belirtildiği gibi hac İslam dininin beş şartından birisidir. Kabul olması için gerektiği gibi yapılması lazım. Hac bir seyahat değildir. Hac çoğu defa hayat boyunca sadece bir defa yapılan ibadettir. Bu sebeple hac menasikini iyice öğrenip, en iyi şekilde eda edilmelidir. Hacca gidecek adaylar daha önceden konuyu iyice öğrenip o şekilde gitmelidir. Hac menasikini yeterince bilmedikleri için bu konuda rehber görevlilerin yardımcı olmaya çalıştıkları incelemeye katılanlar tarafından belirtilmiştir. Ayrıca gidenlerin son zamanlardan daha genç insanların olduğunu ve bunların hac menasiki konusunda daha bilinçli insanları olduklarına daha önce de dikkat çekmiştik. Bütün bunlar özet mahiyetinde şu cevapta belirtilmiştir:

*“Yeterince hac menasikini bilmiyorlar, ama bilmeyenlerde kutsal topraklarda din görevlileri yardımcı oluyor. Ancak şu bir gerçektir, Türkiye’den giden hacıların daha bilgili ve daha iyi organize edilmiş oldukları görülmektedir.”*²³³

²³¹ Ali Keleş.

²³² Aziz Ateş.

²³³ İbrahim Aksoy.

VII. ÖLÜM (CENAZE) İLE İLGİLİ BULGULAR

Her başlangıcın bir sonu vardır. Başlayan her şey bir gün biter. Sadece bazılarının var olma süresi uzun sürerken bazılarının var olma süresi kısa sürmektedir. Canlı varlıklar aynı şekilde başlangıcı olan ve sonu olan varlıklardır. Ölüm her canlının şüphesiz sonudur. İnsanoğlu da ölümlü bir canlıdır.

Şüphesiz ki insanları etkileyen ve hayatlarına yön veren en önemli hadiselerden birisi ölümdür. Bu bağlamda ölüm en iyi vaiz ve en ibretli hadisedir. Çevresinde yakınlarından birisi vefat ettiği zaman insan acizliğini ve güçsüzlüğünü daha iyi anlamaktadır. Bu yönüyle ölüm insanların hayatlarını etkilemekte ve değişmektedir.

Ölüm hakkında bilim pek fazla şeyden bahsetmez. En modern bilim ve buluşları bile bu konuda aciz kalmaktadır. Ölüm ötesi hayat hakkında ise pozitivist bilim tarafından reddedilmiş ya da agnostik tavırlar sergilenmiştir. Ölüm anında insanların nasıl davranması gerektiğine yol gösterici olarak din kurumu karşımıza çıkmaktadır. Ölümden sonraki hayatı ve olacaklar tasvir eden yine din kurumudur. Ayrıca ölüm ve ahiret için hazırlanmayı ve hazırlıklı olmayı telkin eden yine dindir. Tüm bunlarda aktif rol alan da din görevlileridir. Onların rollerini ve fonksiyonlarını ölçebilmemiz için bu konuda mülakat vasıtasıyla onlardan bilgi edinilmeye çalışıldı.

Cenaze olduğunda yardım için halkın ilk başvurduğu yer camiler ve imamlardır. İlk önce bu vakıanın bildirilmesi için caminin minaresinde ‘sala’ okutulur. Daha sonra camilerin alt katlarında bulunan gasil hanelerde cenaze yıkanır. Ancak son zamanlarda belediyelerin açtığı cenaze hizmetleri kapsamında belediyenin gasil hanelerinde cenaze yıkanıp hazır edilerek cenaze nakliye aracı ile mezara götürülür.

Din adamları mezarlıklarda veyahut camilerin musalla taşlarında cenaze namazı kıldırırlar. Cemaatten veya cenazeye gelenlerden helallik istendikten sonra cenaze mezara indirilir, Kur’an okunur ve defin işlemi tamamlanır. Bundan sonra ise cenazeye telkin edilir. İncelemeye dâhil olan din görevlileri cenaze işlemlerini bu şekilde ifade etmişlerdir. Ortak anlam olarak şu cevap verilebilir:

“Cenaze olduğu zaman ilk önce bize başvurulur. Sala verilir. Daha önce camimizin alt kısmında cenazeleri yıkıyordum. Ama şimdi büyük şehir belediyesi bu konuda güzel bir şey yaptı. Genelde belediyelerin mekânlarında cenazeler, yıkanır. Nakliye işlemleri de

yapılıyor. Ancak bizim de yapmamız gerekirse yapıyoruz. Defin işlerinde de mutlaka gideriz.”²³⁴

Ölümden sonra yapılan ve ‘yedi gün’, ‘kırk gün’ diye tabir edilen adetler de vardır. Bu adetlerde daha çok Kur’an-ı Kerîm’den Amme ve Yasin sureleri okunup, mevlit okunduğu din görevlileri tarafından belirtilmiştir. Yine bunların aynında ölümden sonraki hayattan bahsederek ölümün ibretli yanına değinerek bir konuşma yapılmaya çalışıldığı da din görevlileri tarafından belirtilmiştir. Ancak bu tür adetlerin bidat ve hurafe olduğu söyleyen katılımcılar da vardır. Onlara göre bu tür adetlerin yapılması dine uygun olmadığı gibi ölünün arkasından yalnız Kur’an okuması gerekmektedir. Ancak halka karşı karşıya gelmemek için katıldıkları ve güzel konuşma yapmaya çalıştıkları görülmektedir. Din adamları bu konuda genel olarak şu cevapta birleşiyorlar: *“Davet ediliyoruz. Bu törenlerde ise Kur’an okuyoruz, mevlit okuyoruz, duadan önce ölümden bahsederiz, sonunda dua okuyup meseleyi kapatıyoruz.”²³⁵*

Bir toplumda yaşayan insanların inanç düzeyi, ya da dinin pratik boyutu olan ibadet eşit değildir. Bazılarının inancı zayıfken, bazılarının kuvvetlidir. Ancak insanın inancı ne olursa olsun ömrünün sonunda musalla taşına gelmesi bir gerçektir. Cenazesini imamsız defnetme konusunda mülakata katılan katılımcıların hepsi şu tarzda cevap beyan etmişlerdir: *“Hayır, hiç duymadım ancak bazen ailelerin tanıdığı hocalar var. Onları davet ederler. Yani bütün cenazelerde ben davet edilmiyorum diyebilirim.”²³⁶*

İslam dininde Allah yolunda öldürülenlere şehit denir. Şehitlik olayı toplumumuzda çeşitli şekillerde var olan olgudur. Bu tür cenazelere insanlar daha çok gelmekte ve şehitler bayraklarla toprağa verilmektedir. Araştırmaya katılan imamların çoğunluğu daha önce şehit cenazesi kıldırmadıklarını ifade etmişlerdir.

İmamlardan birkaç tanesi ise daha önce şehit cenazesi kıldırıldığını dile getirmiştir. Şehit cenazelerinde vatan sevgisinden, şehitlerin Allah katında diri olduklarından, mükâfatların çok büyük olduğundan bahsettikleri ve buna benzer konuşmalar yaptıkları din görevlileri tarafından dile getirilmiştir.

²³⁴ Osman Kaymakoğlu.

²³⁵ Mustafa Aydın.

²³⁶ Tahsin Karanfil.

İnsanların hayatlarında iyi olaylar gerçekleştiği gibi bazen de kötü olaylar gerçekleşmektedir. Bazen sevinç ve mutluluk dolu iyi günler yaşanmakta iken bazen üzüntü ve keder dolu günler yaşanmaktadır. İslam dini insanlara iyi günde, kötü günde sabrı ve orta yolu tavsiye etmektedir. Din adamları bu olayların vesilesiyle iyi günde, kötü günde insanlarla iç içedir.

Toplumumuzun inançlı olmasından dolayı dini vecibelerin yerine gelmesi için imamları davet ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca bazen imamların çevre baskısıyla da davet edildiğine dikkat çekilmiştir. Bunun dışında adet yerini bulsun, geleneklere uygun olsun diye formalite icabı davet edildiği durumlar da söz konusudur. Bütün bunlar din adamları tarafından şu şekilde belirtilmiştir:

“Halkımız birkaç sebepten dolayı özel günlerinde din görevlisini yanında bulundurmak ister. Birincisi örfi yani babasından gördüğü için din görevlisini davet eder, ikincisi belli durumlarda dini vecibelerini yerine getirmek için din görevlisini çağırır ve üçüncüsü ise çevredeki insanların baskısı yüzünden din görevlisini çağırma ihtiyacı duyar.”²³⁷

Cenaze törenleri ve ölüm insanlar üzerinde büyük etki yapmaktadır. Genç ölümler, kazada meydana gelen ölümler, şehit düşenlerin ölümü toplumu derinden etkileyen olaylardır. Cenazelerde çocukların ağlamasının, feryatların ve beni de gömün gibi acı dolu sözlerin araştırmamıza katılan katılımcılar üzerinde büyük etki bıraktığı tespit edilmiştir. Tüm bunlar özet olarak şu cümlelerle ifade edilmiştir:

“Bulduğumuz cenazelerde tabii ki ilk önce ibret alıyoruz. Daha çok etkileyen ise bütün herkesin duygulanması, bu durumlarda birçok kişinin namaza başlaması ve bu durumda insanlara biraz daha dinimizi ve ahiret inancını anlatırsak biraz daha etkili olabiliriz.”

Bunun dışında toprağa verilme işleminin dikkatsiz bir şekilde yapılması, mevta için son dua okunmasının dikkatsiz bir şekilde yapılması, yine bu son dua okunurken bazılarının arka tarafta sigara içmesi veya konuşması, daha sonradan öğrendikleri abdestsiz cenaze

²³⁷ Yusuf Akçay, Emir Sultan Camisinin İmam Hatibi

namazı kılan insanlar din adamlarının en çok rahatsız oldukları meseleler olarak tarif edilmiştir.

VIII. DİN DEĞİŞTİRME İLE İLGİLİ BULGULAR

İnsan hayatında önemli olaylardan bir tanesi de din değiştirme olayıdır. Bir insanın Hıristiyanken Müslüman olması, ya da Müslümanken Hıristiyan olması yani daha önce benimsediği dini değiştirmesi beraberinde önemli değişimleri ve değişiklikleri de getirmektedir. Yani artık hayat yaşama tarzı, eşyaları algılama tarzı, düşünme ve davranma tarzı vs. farklı kurallara göre şekillenmektedir.

Meşhur isimlerden biri olarak zamanında çok dinlenen Cat Stevens dinini değiştirdikten sonra Yusuf İslam adını almıştır. Buna ek olarak meşhur şarkıcı kısmen de olsa giyiniş tarzını, dış imajını ve en önemli hayat yaşama tarzını değiştirmiştir. Eskiden meşhur müzik yıldızıyken, İslamı seçtikten sadece dini motifli parçaları yani ilahiler söylemeye başlamıştır.

Din değiştirme olgusu tarihte de var olan bir meseledir. İslam dininde bu olaya ‘irtidat’, din değiştirme, din değiştirene ise ‘mürted’ denilmiştir. Batı kültüründe ise bunun yerine İngilizcede ve Fransızcada ‘conversion’, Almandada ise ‘Bekehrung’ kelimesi kullanılmaktadır. Din değiştirmenin sebeplerini ise genel anlamda iki grupta toplayabiliriz. Dış etkenler ve iç etkenler. Dış etkenler arasında çeşitli maddi çıkarları elde etmek, mevcut dinin prensiplerinden etkilenmek, müntesip olduğu dini beğenmemek veya onu doğru bulmamak gibi sebepleri sayabiliriz. İç etkenler arasında ise huzursuzluk, mutsuzluk, boşluk ve hayatın anlamını bulamama, hakikati anlama çabası gibi sebepler sayılabilir.

İslam dinin getirdiği kurallar arasında, birini din seçiminde zorlama yoktur, bunun yerine hakikat ve doğruluk dini vurgusu ve teşviki vardır. Bursa ilinde görev yapan din görevlileri bu önemli dönüm noktasında mülakat vasıtasıyla rollerini ve konumlarını belirtmişlerdir.

Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi Türkiye Diyanet Vakfı bir misyonerlik kurumu olmamakla birlikte İslam dinini kabul edenlerin taleplerini dikkate almakta ve bu konuda her türlü yardımı sunmaktadır. Hür iradesiyle İslam’ı seçenler bir imamın huzurunda şahadet getirmekte ya da müftülüklerde müftülerin huzurunda bunu yapmaktadırlar. Bu durumda din görevlisi İslam dininin temellerinde şahadetten

bahsetmekte, yeni mühtedilere de Kur'an veya ilmihal gibi dini kitaplar hediye etmektedirler.

Bursa ilinde din hizmetleri veren görevlilerin çoğunluğu şimdiye kadar ihtida olayı ile karşılaşmadıklarına, ayrıca bu tür olayların da müftülüklerde gerçekleştiğine dikkat çekmişlerdir. İncelemeye katılanlar arasında yurt dışına görev yapanların olduğu ve oralarda bu tür olaylarla daha çok karşılaştıkları belirtenler olmuştur. Ortak anlamda şu cevap verilmiştir:

*“Türkiye’de, yaşadığım bölgede şu zaman içerisinde hiç olmadı. Ama yurtdışı görev yaptım o süre içerisinde altı kişi ayrı ayrı ve farklı zamanlarda geldiler İslam’ı seçtiler.”*²³⁸

Tarihi camilere gelen turistlerin İslam hakkında soru sorduklarını beyan eden imamlar da mevcuttur. Ayrıca bunalıma giren, psikolojik rahatsızlıklar yaşayan, nüfus kimliğinde Müslüman yazıp da bilgi eksikliği bulunan kimselerin de bilgi talep ettikleri din görevlileri tarafından dile getirilmiştir.

Din değiştirme kararı veren insanlar aynı zamanda öğrenmeye, tavsiyeleri kabul etmeye ve telkine hazır olan insanlardır. İncelemeye katılan din adamları arasında büyük çoğunluğu böyle bir vakıa ile karşılaşmadığı için bu konuda bir şey yapmadıklarından dolayı bilgi vermeyeceklerini dile getirdiler. Onların dışında telkinden çok temsile dikkat etmemiz gerektiğini, din tercihi bulunan farklı toplumların bireyleri o dinin mensuplarına baktıklarını ve ona göre karar verdiklerini dile getirmişlerdir.

Mühtedilerle tecrübesi olan din görevlileri ise ilk önce İslam dini hakkında temel bilgileri anlattıklarını, sonra kendi dillerinde Kur'an Meali okuyarak, ardından yavaş yavaş tedricen hayata geçirmelerini vurguladıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda şu cevap durumu en iyi şekilde özetlemektedir:

*“Özellikle Kur'an-ı Kerim’i kendi diliyle okumalarını söylüyorum. Ve kendisine bir Kur'an hediye ediyorum. Kur'an'ın insan davranışlarını şekillendirdiğini, ahiretini de şekillendirdiğini, dinin, İslam'ın böyle bir din olduğunu anlatmaya çalışıyorum.”*²³⁹

²³⁸ Mustafa Aydın.

²³⁹ Ali İhsan Çınar.

İslam dinini kabul edenlerin dine girmeleri ve ibadetlerinin kabul olması için yapmaları gereken sorumlulukları vardır. İslam'ı seçen erkekler ilk olarak şehadet getirme ve daha sonra sünnet olmalıdır. İslam'ı seçen bayanlar ise şehadeti yerine getirdikten sonra başlarını örtmekle yükümlüdürler. Aynı zamanda araştırmaya katılan imamlar da görüşlerini bu yönde belirtmişlerdir:

“İlk taleplerimiz kelime-i şehadet getirmeleri, erkek ise sünnet olmaları veya bayan ise tesettüre girmeleridir. Çünkü bunlar müslüman olmanın şartlarıdır. Daha sonra kısaca imanın ve islamin şartlarından bahsederim.”²⁴⁰

Yurt dışında görevi olan din görevlileri oradan döndükten sonra mühtedilerle fazla ilgilenmediklerini ifade etmişlerdir. Mühtedilerle ilgilenenler ise dini kuralları yerine getirme konusunda titiz olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca din değiştirenlerin genellikle yabancı uyruklu olduğu din görevlileri tarafından belirtilmiştir. İslam dini seçenlerin sayısının aksine müslüman olup da başka din seçenlerin sayısı neredeyse hiç yoktur. Bu konu hakkında din görevlileri çevrelerinde islam dininden başka bir dine geçiş yapanları hiç duymadıklarına dikkat çekmişlerdir. Misyonerlerin faaliyetleri sonucunda din değiştirenlerin ise bu değişimi gizledikleri dikkat çekicidir.

Din değiştirmenin sebebine gelince, din bilimcileri bunları psiko-sosyal, ekonomik sebepler olarak zikretmişlerdir. İnanılan dinden tatmin olamama, farklı dine bağlı olanların olumlu davranışları, zihni gelişim ve yaş dönemleri, maddi çıkarlar, farklı dinden biriyle evlenme bunlardan birkaçıdır. Araştırmaya katılan din görevlileri ise batıda din değiştirenlerin bütün nefsanî hazları tattıktan sonra mutsuz olmalarından, boşluk hissetmelerinden ve hayatın anlamını bulamadıklarından dolayı bir arayış içinde olduklarından ve bunun sonucunda İslam'ı seçtiklerinden bahsetmişlerdir.

Diğer tarafta ise İslam dünyasında faaliyet gösteren Hıristiyan misyonerlerin yoksul insanları ve gençleri maddi imkânlar ile dinden döndürdükleri araştırmaya katılan din görevlileri tarafından dile getirilmiştir. Ortak anlam içeren cevap da şu şekilde olmuştur:

“Din değiştirmenin en büyük sebebi bence insanların tüm maddi zevkleri tattıktan sonra hala ruhunda bir boşluk ve huzursuzluk hissetmesidir. İnsanlar

²⁴⁰ Ali Keleş.

bu boşluğu doldurmak için her şeyi deneyerek gerçeği aramaya başlarlar. En sonunda da İslam'la karşılaşarak İslam'ın gerçek din olduğunu anlarlar. Diğer taraftan da bazı insanlar fikir yoksunluğu ve dinini tam olarak idrak edememiş olmalarından ötürü maddi çıkarlar uğruna dinini terk etmektedirler.”²⁴¹

İmamlar ve onların temel görev alanları olan camiler, İslam tarihinin en etkin ve çok fonksiyonel kurumları olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam medeniyetinin temellerini oluşturan dinî ve sosyal kurumların başında gelen camiler, sadece ibadetlerin yerine getirildiği mekânlar olmayıp toplumun sorunlarının çözüldüğü ve zaman zaman bazı kararların alındığı yerlerdir.

Yine bu camiler de imamlar nüfus kayıtları, doğum, ölüm ve boşanma gibi işlemleri de yerine getirirdi. Bugün belediyelerce icra edilen nikâh akitleri kadı veya naibi; mahalle ve köylerde ise yöneticilerden alınan ‘izinname’ sonrasında imamlar tarafından kıyılıyor ve akdedilen nikâhlar bir deftere naklediliyordu.²⁴²

Osmanlı zamanında din görevlilerinin sosyal fonksiyonu ve rolü önemliydi. Bu yüzden imamların toplumdaki konumu ve saygısı da büyüktü. Ancak değişimle ortaya çıkan durumla bu sosyal rolde de değişim olmuştur. Ortaya çıkan bu durum ve günümüzdeki din adamlarının toplumdaki yeri şu şekilde ifade edilmiştir:

“Eskiye nispeten din görevlilerinin rolü kesinlikle artmaktadır. Bilgi çağı dediğimiz çağda yaşıyoruz. Vatandaşlarımız da her öğrendiği bilgiyi dine göre uygun mu, değil mi diye gözden geçiriyor. Bunu öğrenmek için bize zaman zaman müracaat ediyorlar. Günümüzde bu ihtiyaç eskiye göre daha da fazladır. Özellikle gençlerin bu konudaki ihtiyacı daha fazladır. Biz öyle zamanlar yaşadık ki medya ve herkes tarafından din görevlisi imajı korkutan, ürküten, hep azaptan ve şiddetten bahseden bireyler olarak gösteriliyordu. Ama bilimin gelişmesi ve gerçek

²⁴¹ Mustafa Alpgut, Yeşil Camisinin İmam Hatibi.

²⁴² Ziya Kalkancı, “Osmanlı Mahalle İmamların Bazı Görevleri”, **İslam Medeniyeti Mecmuası**, C. V, S. 3, y.y., ts., s. 34.

bilginin herkese daha kolay ulaşmasının yaygınlaşması ile bu imaj değişti ve din görevlilerinin popülerliği arttı.”²⁴³

²⁴³ Eyüp Şentürk.

SONUÇ

Bu araştırmada, sosyal zaman içerisinde gerçekleşen toplumsal değişimlerle beraber din kurumunun temsilcileri olan din gevlilerin insanlar için genel olarak ortak anlam ifade eden dönüm noktalarında üstlendikleri rol incelenmeye çalışılmıştır. Böylece batı toplumlarında meydana gelen dini değişimlerin Bursa’da da ne ölçüde de gerekleşiş gerekleşişmediği araştırılmıştır.

Teorik kısmının temel unsuru, insan hayatında toplumsal varlığı ve gerçeği olan zaman olgusudur. Bu bağlamda denilebilir ki, bireyler zaman ve mekân kategoriler ile varlığını gösterir. Sosyal platformda ise zaman sosyal ilişkilerle belirlenmiş ve varlığını sürdürmüştür. Yani sosyal ilişkilerde ve gündelik hayat dünyasında esas iletişim bağlamlarından birisi ve en önemlisidir.

Araştırmanın pratik boyutu olan hayatın dönüm noktalarına ilişkin şöyle bir değerlendirme yapabiliriz. Yaşam ve ölüm arasında gelişişip büyüyen insanoğlu türlü türlü hadiseler yaşar ve olaylar atlatır. Hayatın acısıyla tatlısıyla bir hikâyesi vardır. O hayatların belli devreleri vardır ki insanoğlu için dönüm noktasıdır. Bunlardan birisi, insanoğlunun dünyaya düşünen bir varlık olarak gelmesidir.

İslam dinine girme şartı olarak kabul edilen sünnet olayı da başka bir dönüm noktasıdır. Bireyin psikolojik ve fiziki olarak da gelişiştiği ergenlik ağı da mühim dönüm noktalarından bir tanesidir. Toplumumuzda birey askerliği yaptıktan sonra yetişkin olarak kabul edildiği için ve sadece erkekler has olan hayatın dönüm noktalarından bir tanesidir. Eş olma konumu ve sorumlukları kazanma sebebiyle evlilik de mühim dönüm noktalardan kabul edilmiştir. Evliliğin meyvesi olan ocuk sahibi olma eşlere anne-baba rolünü kazandırdığı için önemli dönüm noktalarından bir tanesi olarak kabul edilmiştir. Manevi olarak yeniden doğuşu ve günahlardan arındırmayı ifade eden hac ibadeti toplumumuzda mühim dönüm noktaları arasında sayılmıştır. Hayatın değerlerini ve yaşama biçimi değiştirme ifade eden din değiştirme olayı mühim dönüm noktalardan bir tanesidir. Hayat değişimi ifade eden de ölüm hadisesi de bu dünyada en son ve en önemli dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

Sünnet merasimlerinde din adamlarının icra ettikleri vazifeleri ve görevleri konusunda katılımcıların verdiği cevaplar ortak noktalara ve anlamlara sahiptir. İnsanlar için bu en önemli anlardan biri olup, aynı zamanda iyi gün ve mutlu gün olarak algılanan

bu anlarda din adamları umumi olarak Kur'an ve mevlid-i Şerif okutulmaktadır. Ayrıca iyi bir sosyal ve ekonomik statüye sahip olan aileler, gelenekten gelen uygulamalardan farklı olarak ilahi ve tasavvuf müziği programı düzenledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca dinin pratik yönüyle iyi ilişkisi olmayan ailelerin de bu merasimi şarkı, müzik eşliğinde yerine getirdikleri tespit edilmiştir. Ancak sünnet merasimleri, ister dini havada yapılsın, ister düğün ve eğlence olarak yapılsın din görevlisi her iki durumda da vazgeçilmezdir.

Bu tür merasimlerde, din görevlilerinde ses cazibesi ve güzelliği halkımız tarafından ilk tercih edilen özelliklerdendir. Halk bunun için tüm din görevlilerini değil de sesi güzel olan insanları mevlithanları, müezzinleri veya emekli imam-hatipleri tercih etmektedir. Sosyal değişim içerisinde ve modernite ile beraber gelen çağdaş düşüncesi genelde popüler kültürün dayattığı değerleri ön plana çıkarmıştır. Bunun etkisi altında kalan toplumumuz, sünnet merasimlerinde din adamları olması konusunda katılımcılarımızın verdiği cevaplardan değerlendirmede değişken tutum sergilemiştir. Bu tür merasimlerde din adamlarını görmek istemeyen insanların var olduğu da din adamların çoğunluğu tarafından belirtilmiştir.

Ergenlik dönemi aynı zamanda eğitim dönemidir. İnsanların en dinamik olduğu dönemdir. Bir yandan örgün eğitim devam ederken, bir yandan din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ve Kur'an kursları vasıtasıyla din eğitimi devam etmektedir. Eğitim dönemi aynı zamanda sosyalleşme sürecinin unsurudur. Çocukların ve gençlerin tanıştıkları ve kaynaştıkları en önemli yerlerden ilki okuldur, onun ardından cami ve Kur'an kursu müessesesidir.

Eskiden beri Türk toplumunda din görevlisi imajı farklı bir şekilde çizilmiştir. Kaba, çember sakallı ve sert din adamı portresi yıllarca çizilmiştir. Ancak son zamanlarda bu konuda önemli ve olumlu gelişmeler olmuştur. Din görevlileri özellikle yaptıkları hizmetlerde ve camilere gençleri çekmek için klasik Kur'an kursları yanında modern kültürün getirdiği bir takım araçları veya vasıtaları kullanmaktadır. Öğreneğin futbol, dini motifli tiyatro oyunları, masa tenisi, eğitim CD'leri, basketbol, bilgi yarışması, bilgisayar oyunu gibi popüler kültürün getirdiği araçlardan istifade edilmektedir.

Gençlere yaklaşma metotlarının değişmesi ile beraber de din adamlarının ve camilerin imajı değişmiştir. Sorulan katılımcıların çoğu Kur'an kurslarına katılan öğrencilerin sayısının arttığına dikkat çekmişlerdir. Burada din görevlilerin popüler

kültürün getirdiklerinden istifade ederek gençleri dini kurumlara daha çok çekmeye başardıkları görülmektedir. Toplumsal değişimin ve dinin ilişkisinin olumlu olduğunu tespit edilmiştir. Ayrıca bu konuda din eğitime aileler daha çok önem verdikleri ve sadece çocuklardan kurtulmak için camilere göndermedikleri yani sadece bu sorumluluktan kurtulmak için yapılmadığı gözlemlenmiştir.

Din görevlileri insanlarla neredeyse hayatın her anında beraber olmaktadır. İyi günde insanların sevinçlerini, kötü günde ise acıları paylaşmaktadırlar. Askerlik olayı bir yandan sevinç ifade ederken, bir yandan da endişe içermektedir. Ancak asker uğurlamaları her zaman imamla yapılmamaktadır. Sadece eğlence ile bazen de dine aykırı davranışlarla çocuğunu askere uğurlayan ailelerin de olabileceği belirtilmiştir. Bu durumun askerlik yapanın gittiği yerle bağlantılı olduğu, ayrıca ailenin de dine düşkünlüğü oranı ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

Asker uğurlama törenlerinde yapılan konuşmalar askeri psikolojik olarak rahatlatıyor. Özellikle terörle alakalı yapılan konuşmalar ve dualar askerlerin üzerinde büyük etki bırakıyor. Bunun dışında, yapılan konuşmalar sadece askerler üzerinde değil ailelerin üzerinde de büyük etki ve güven fonksiyonu oluşturmaktadır. Bu durumun bazen namaz kılmayanlar için de geçerlidir. Dua etme alışkanlığına sahip olmayan insanlar bu ibadeti din görevlilerine havale ediyorlar.

Neticede, asker uğurlama merasimlerinde yer alan din görevlileri askerlerde millî ve dinî şuurun oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bir milletin kendi benliğini, vatan bütünlüğünü korumak adına yaptığı askerlik vazifesi öncelikle manevi değerleri korumak adına yapılmış bir vazifedir. Görüldüğü gibi vazifenin ehemmiyeti hususunda din görevlilerinin hassasiyetine ve sözlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Toplumumuzda meşhur olan bir anlayış mevcuttur, askerliği yapmayana kız vermezler şeklinde, askerliği tamamlayan bireyler evlilik gibi önemli dönüm noktası ile karşılaşmaktadır. Nikâh gibi önemli bir meseleyi her insan en iyi ve en uygun bir şekilde yapmak ister. İlerde ailenin huzuru ve saadeti için ne gerekiyorsa insanlar yapmaya hazırdır. Devletin koyduğu resmi nikâhın geçerliliğinin olduğu kabul edilmekle beraber bunun yanında psikolojik rahatlama sağlanması veya kalbin tatmin olması yönüyle halk dini nikâhı da kıydırmaktadır. Bazıları dini nikâhı düğünden önce, bazıları düğünden sonra, bazıları da düğün esnasında yapmaktadır.

Düğün yapma şekli meselesine gelince bu konuda da İslam dinin getirdiği önemli prensipler mevcuttur. Günümüzde yapılan düğünlerde iki durum gözlenmiştir. Bir grubun dine uygun bir şekilde yaptıkları ve bu konuda imamlara soru sordukları belirtilmiştir. Başka bir grubun ise genelde örf ve geleneklere bakarak, komşu ve çevreye bakarak düğün yaptıkları ortaya çıkmıştır. Aile gibi önemli bir sosyal kurumun din adamları tarafından “besmele” ile başlatılması, yani dini nikâhla başlaması gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Bundan dolayı da Bursa’da resmi nikâh kıyanları büyük çoğunluk din görevlisini de davet ettikleri ve dini nikâh da kıydıkları dile gözlemlenmiştir.

Dinin pratik yönü zayıf olan kişiler de, muhafazakâr kesim de genel olarak Bursa’da dini nikâhı kıymaktadır. Bu da çok az bir kısmın havaleci dindarlık anlayışına sahip olduğunu, büyük çoğunluğunun bilinçli yaptıkları ortaya çıkmıştır. Toplumumuzda psikolojik rahatlama etkisi sağlaması açısından resmî nikâhın yanında dinî nikâh da önemsenmiştir. Bu nedenle evlilik merasimlerinde halk din görevlilerine ihtiyaç duymaktadır.

Evliliğin meyvesi olan çocuk sahibi olma anı insanların en çok mutlu oldukları anlardan biridir. Artık evlenenler yeni bir hayatta ve anne-baba yani ebeveyn rolünü kazanmaktadır. Çocuk dünyaya geldiği zaman ebeveynin ilk sorumluluğu ona güzel bir isim seçip, koymaktır. Müslüman geleneklere ve âdetlerine göre bu vazife aile büyüğü tarafından yapılmaktadır. İslami çerçevelere ve prensiplere uygun olması için Peygamber efendimizin uygulamasına dikkat edilir. Bundan dolayı bu vazifenin gerekli olduğu gibi yapılması için, aileler zaman zaman din görevlilerini davet etmektedir.

Din eğitiminin ailede başlar ve ilk öğretmenler anne ve babalardır. Bu ilk eğitimi ve tebriyeyi ailesinden iyi almış çocukların okulda öğretmeni ve camide veya Kur’an kursunda imamı iyi dinledikleri dikkat çekmiştir. Bu anlamda ebeveynin yaşadığı hayatı veya benzerini çocukların da yaşayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca bu konuda din kurumlarının böylece de din görevlilerinin de rolünün büyük olduğunu belirtilmiştir. Bu noktada ailelerin çok az bir kısmı isim koymak için din görevlileri davet ettikleri; bunun yerine bu vazifeyi aile büyüklerinin yaptıkları ortaya çıkmıştır. Aynı şey isim seçiminde de gerçekleşmiş neticede bu noktada havaleci dindarlığın gerçekleşmediğini gözlemlenmiştir.

İslam’ın beş şartından biri de hac ibadetidir. Diğer ibadetlerden olan namaz ve oruç daha çok bedensel olarak yapılırken, zekât ve sadaka gibi dini vecibeler daha çok maddi

imkânlarla yapılan dini vecibedir. Ancak hac ibadetine gelince içinde tüm ibadetleri içeren hem bedenen hem de maddi imkânlar ile yapılan bir nevi tüm ibadetleri taçlandıran dini vecibedir. Din adamlarının bu dönüm noktasında rolleri çok önemlidir.

Mülakata katılan tüm katılımcılar tarafından hacca gidenlerinin sayısının arttığı vurgulanmıştır. Genel olarak sadece hacca gitmek için talebin artmasının yanında hacca gitmek isteyen adayların son senelerde daha çok gençlerden oluştuğuna da dikkat çekilmiştir.

Zamanında hac ibadetini yapmayanlar ve vefat edenler için yapılan temsili hac ibadetine vekil hac denir. Vekil hac günümüzde uygulanan bir ibadet şekli olmakla birlikte genelde bu konuda din adamlarının yardımı talep edilmemektedir. Bunun sebebi olarak insanların daha çok kendileri için hac yaptıkları ve bu konuyla alakalı bilgilerin fıkıh kitaplarında ve ilmihallerde yer almış olması gösterilmektedir. Neticede hac talebinin artmasıyla beraber din görevlilerin rolü de arttığı ancak vekil hac ibadeti konusunda yardım istenmediği için de vekil din anlayışının çok düşük olduğu ve gerçekleşmediği ortaya çıkmıştır.

Dönüm noktaları arasında yer alan başka bir konu de ölüm veya cenaze törenleridir. Cenaze olduğunda yardım için halkın ilk başvurduğu yer camiler ve imamlardır. İlk önce bu vakıanın bildirilmesi için caminin minaresinde ‘sala’ okutulur. Daha sonra camilerin alt katlarında bulunan gasil hanelerde cenaze yıkanır. Ancak son zamanlarda belediyelerin açtığı cenaze hizmetleri kapsamında belediyenin gasil hanelerinde cenaze yıkanıp hazır edilerek cenaze nakliye aracı ile mezara götürülür.

Ölümden sonra yapılan ve ‘yedi gün’, ‘kırk gün’ diye tabir edilen âdetler de vardır. Bu âdetlerde daha çok Kur’an-ı Kerîm’den Amme ve Yasin sureleri okunup, mevlit okunduğu din görevlileri tarafından belirtilmiştir. Yine bunların aynında ölümden sonraki hayattan bahsederek ölümün ibretli yanına değinerek bir konuşma yapılmaya çalışıldığı da din görevlileri tarafından belirtilmiştir.

Türk toplumu inançlı olmasından dolayı dini vecibelerin yerine gelmesi için imamları davet ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca bazen imamların çevre baskısıyla da davet edildiğine dikkat çekilmiştir. Bunun dışında adet yerini bulsun, geleneklere uygun olsun diye formalite icabı davet edildiği durumlar da söz konusudur. Özellikle bu meselede havaleci din anlayışının mevlitler okutulmakla, dua okutulmakla veya çeşitli âdetleri

yapmakla gerekleŖtiđi ortaya ıkmıŖtır. Ayrıca toplumumuzda din gevlisi olmadan cenaze tereni yapanlara hiç rastlanmamıŖtır.

İnsan hayatında önemli olaylardan bir tanesi de din deđiŖtirme olayıdır. Bir insanın Hıristiyanken Müslüman olması, ya da Mslmanken Hıristiyan olması yani daha önce benimsediği dini deđiŖtirmesi beraberinde önemli deđiŖmeleri ve deđiŖiklikleri de getirmektedir. Yani artık hayat yaŖama tarzı, eŖyaları algılama tarzı, dŖnme ve davranma tarzı vs. farklı kurallara göre Ŗekillenmektedir.

Bursa ilinde din hizmetleri veren görevlilerin çoğunluğu Ŗimdiye kadar ihtida olayı ile karŖılaŖmadıklarına, ayrıca bu tür olayların da müftülüklerde gerekleŖtiđine dikkat ekmiŖlerdir. İncelemeye katılanlar arasında yurt dıŖında görev yapanların olduğu ve oralarda bu tür olaylarla daha çok karŖılaŖtıklarını belirtenler olmuŖtur. Mühtedilerle tecrübesi olan din görevlileri ise ilk önce İslam dini hakkında temel bilgileri anlattıklarını, sonra kendi dillerinde Kur'an Meali okuyarak, ardından yavaş yavaş tedricen hayata geçirmelerini vurguladıklarını belirtmiŖlerdir. Ŗphesiz bu konuda görevini tam yapan imamlar din deđiŖirmede daha etkili olmuŖlardır. Ancak Bursa'da din deđiŖtiren insanların hemen hemen hiç olmadığı, mühtedilerin yurt dıŖından gelenlerden olduğu gzlemlenmiŖtir.

Eskiye nispeten din görevlilerinin rolü kesinlikle artmaktadır. Bunun iki sebebi vardır havaleci dindarlık anlayıŖı ve dini öğrenmek isteyen muhafazakâr insanların artmasıdır. İlk grubu daha çok dini bilgisi zayıf olan insanlar oluŖurmaktadır. Bu insanlarda din gelenek veya âdet halinde algılanmaktadır. Yani hafıza din olarak varlığını sürdürmektedir. Ayrıca bu gruptaki insanlar bazı dini ritüelleri baŖka insanlara veya din görevlilerine yaptırarak sorumluluklardan kurtulduklarını sanmaktadırlar ve böylece dini yükümlülüklerini vekâleten haletliklerini dŖnmektedir. Ancak bu insanların sayısının az olduğu; vekletten din anlayıŖın dŖk olduğu ve kısmen gerekleŖtiđi gzlemlenmiŖtir.

Bilgi ağı dediğimiz çağda yaŖıyoruz. VatandaŖlarımız da her öğrendiği bilgiyi dine göre uygun mu, değil mi diye gözden geçirmeye alıŖıyor. Bunu öğrenmek için din görevlilere zaman zaman müracaat ediliyor. Günümüzde bu ihtiyaç eskiye göre daha da fazladır. Özellikle gençlerin bu konudaki ihtiyaı daha fazladır. Biz yle zamanlar yaŖadık ki medya ve herkes tarafından din görevlisi imajı korkutan, ürküten, hep azaptan ve Ŗiddetten bahseden bireyler olarak gösteriliyordu. Ancak bilimin geliŖmesi ve gerçek

bilginin herkese daha kolay ulaşmasının yaygınlaşması ile bu imaj değişti ve din görevlilerinin popülarlığı arttı.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- ADAM Barbara, **Time and Social Theory**, Temple University, Pres Philadelphia, 1990.
- AKDOĞAN Ali, **Sosyal Değişme ve Din**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.
- AKKOYUNLU Adil, **İbadet Gerçeği**, Çıra Yay., İstanbul, 2006.
- ARSLAN Halide, **Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri**, TDV. Yay., Ankara, 2010.
- AUGUSTİNUS Aurelius, **İtirafılar**, çev. Dominik Pamir, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999.
- BAŞAR Zeki, **İctimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz**, 1. b., AAÜ Yay., Ankara, 1972.
- BAYYİĞİT Mehmet, **Sosyo-Kültürel Yönleriyle Türkiye’de Hac Olayı**, 1. b., TDV, Yay., Ankara, 1998.
- BEHŞETİ Muhammed Hüseyin, **Kur’an’da Hac**, çev. İbrahim Keskin, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1987.
- BEKTAŞOĞLU Mustafa, **Hac Yolunda**, 1. b., Reyhan Basım Yay., Ankara, 1992.
- BERGER Peter L.-Thomas Luckmann, **Gerçekliğin Sosyal İnşası (Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi)**, çev. Vefa Saygın Ögütü, 1.b., Paradigma Yay., İstanbul, 2008.
- BİLGİLİ Fatih Menderes, **Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılanan Güçlükler**, 1.b., Beyan Yay., İstanbul, 2004.
- BİLGİZ Musa, **Hayırlı Çocuk Yetiştirmenin Temel İlkeleri**, Beyan Yay., İstanbul, 2006.
- BUYRUKÇU Ramazan, **Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü**, 1.b., TDV. Yay., Ankara, 2005.
- BÜNYAMİN Erol-Keleş Ekrem, **Haccı Anlamak**, 1.b., Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2007.
- BÜYÜK Abdullah, **Aile Mektebi**, 1. b., Ribat Yay., Konya, 2007.
- CEVİZCİ Ahmet, **Felsefe Terimler Sözlüğü**, 2.b., Paradigma Yay., İstanbul, 2003.
- COŞKUN Ali, **Sosyal Değişme ve Dini Normlar**, 1. b., Dem Yay., İstanbul, 2005.
- ÇAKAN İsmail, **Hakkı Tavsiye (Metot ve Vasıtaları)**, Büşra Yay. İstanbul, 1992.

- ÇELİK Celaleddin, **Sosyal Zaman ve Din, Sosyal Zaman Anlayışları İle Dindarlık İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme**, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya, 2010.
- ÇETİN Abdurrahman, **Hitabet ve İrşad Din Hizmetlerinde İletişim ve Güzel Konuşma**, 2.b., Emin Yayınları, Bursa, 2008.
- ÇINAR Aliye, **Sosyolojik ve Antropolojik Açından Dine Bakış**, Emin Yay., Bursa, 2009.
- DAVİE Grace, **Modern Avrupada Din**, çev. Akif Demirci, Küre Yay., İstanbul, 2006.
- DOĞAN D. Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Pınar Yay., İstanbul, 2005.
- DÖNER Abdurrahman, **Ergenlik dönemi Yol Haritası**, Gül Yurdu Yay., İstanbul, 2006.
- EL- EZRAKİ Ebu'l- Velid Muhammed, **Kâbe ve Mekke tarihi**, Çev. Y. Vehbi Yavuz, İst.1980.
- ELİADE Mircea, **Kutsal ve Dindışı**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yay., Ankara, 1991.
- ELİAS Norbert, **Zaman Üzerine**, çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- ER İzzet, **Din Sosyolojisi**, 2. b., Akçağ Yay., Ankara, 2008.
- ERDİL Kemalettin, **Aile Okulu**, 4. b., TDV. Yayınları, Ankara, 2009.
- GÖZÜBÜYÜK Ahmet Hıfzı, **Tanrı İnancı ve Cenaze Namazı**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, s. 41.
- GÜN Nil, **Sünnet, Sünnetle İlgili Yalanlar ve Gerçekler**, Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- GÜNAY Ünver, **Erzurum ve Çevre Köylerinde Din Hayat**, Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 1999.
- GÜNGÖR Erol, **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken Yay., İstanbul, 1994.
- GÜRKAN Kemal, **Müslümanın El Kitabı**, TDV. Yay., Ankara, 2000.
- HACALOĞLU Haluk, **Hayat, Ölüm ve Ötesi**, Ruh ve Madde Yay., İstanbul 1996.
- HÖKELEKLİ Hayati, **Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din**, 1. b., Dem Yay., İstanbul, 2009.
- HÖKELEKLİ Hayati, **Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din**, 1.b., Dem Yayınları, İstanbul, 2008.
- HUVAJ Fahrî, **Cenaze Hizmetleri**, Adige Yay., Ankara, 2003.
- İSLAMOĞLU Mustafa, **Hac Risalesi**, Denge Yay., İstanbul, 1998.

- KARAMAN Hayreddin, **Anahatlarıyla İslam Hukuku**, C. II, 14. b., Ensar Yayınları, İstanbul, 2010.
- KAYADİBİ Fahri, **Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Din Görevlileri**, DİB. Yay., Ankara, 2000.
- KAYSİ M. İbrahim, **İslam Ailesi ve Evlilik**, çev. Nusrettin Boleli, Hisar Yay., İstanbul, ts.
- KAYA Osman, **Ölüm Kitabı**, Ark Kitapları, İstanbul, 2002.
- KİM Heon Choul, **Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı(Kore örneği)**, Kaynak Yayınları, İzmir, 2003.
- KÖSE Ali, **Neden İslamı Seçiyorlar- Müslüman Olan İngilizler üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme**, 1.b., İSAM Yayınları, İstanbul, 1997.
- KULAKSIZOĞLU Adnan, **Ergenlik Dönemi**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Yay., Ankara, 1992.
- KURT Abdurrahman, **Din Sosyolojisi**, 1.b., Dora Yay., Bursa, 2011.
- KURT Ali Osman, **Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam- Din Değiştirme**, 1.b., Gökkuşbu Yayinevi, İstanbul, 2004.
- KÜMBETOĞLU Belkis, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, Bağlam Yay., İstanbul, 2005.
- MARSHALL Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2005.
- OKUMUŞ Ejder, **Toplumsal Değişme ve Din**, İnsan Yay., İstanbul, 2006.
- OKUMUŞ Ejder, **Zamanın Toplumsal Gerçekliği**, ARK Kitapları, Özgü Yayıncılık, İstanbul, 20011.
- ÖZBAYDAR Belma, **Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi**, Baha Matbaası, İstanbul, 1970.
- ÖZDAL Ahmet Özdal, **Türklerin Savaş Sanatı**, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- ÖZEL İsmet, **Bilinç Bile İlginç**, Şüle Yay., İstanbul, 2000.
- ÖZGÜVEN İbrahim Ethem, **Evlilik ve Aile Terapisi**, PDREM Yay., Ankara, 2000.
- SABİK Seyyid, **İslam İlmihali**, çev. Ahmet Sarıoğlu-Tayyar Tekin, Pınar Yay., İstanbul, 2003.
- SAĞLAM İsmail, **Batı Avrupa'da Yaşayan Türklere Göre Din Görevlileri ve Cami Etkinlikleri Yeterliliği (Fransa Örneği)**, 2. b., Emin Yay., Bursa, 2011.
- SEVİM Şefik, **Çocuk Eğitimi ve Aile**, 2. b., Ekin Yay., İstanbul, 2006.

- ŞAHİNKAYA Rezan, **Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile**, Kardeş Basımevi, Ankara, 1979.
- ŞEN Serdar, **Geçmişten Geleceğe Ordu**, 1. b., Alan Yay., İstanbul, 2000.
- ŞERİATİ Ali, **Öze Dönüş**, 3. b., çev. Kerim Güney, İstanbul Kitapevi, İstanbul, 1997.
- TETİK Hayati, **Din Görevlilerin Fonksiyonları**, 1. b., Aktif Yayınevi, İstanbul, 1997.
- TİRYAKİN Edward A., “Emile Durkheim”, çev. Ceylan Tokluoğlu, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, C. II, 1.b., Kırmızı Yay., İstanbul, 2006.
- ULUDAĞ Süleyman, **İslam’da İrşad**, 8. b., Marifet Yayınları, İstanbul, 2001.
- URRY John, **Mekânları Tüketmek**, çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999, s. 14.
- ÜNAL Mustafa, **Dinlerde Kutsal Zamanlar**, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- ÜNAL Tahsin, **Türk Askerlik Kültürü**, 1. b., Berikan Yay., Ankara, 2001.
- WEBER Max, **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**, çev. Özer Ozankaya, İmge Yay., Ankara, 1995.
- YAKIŞIR Muammer, **Ebeveyn ve Evlat ilişkisi Üzerine**, Tekin Kitapevi, Konya, t. s.
- YAMAN Ahmet, **İslam Aile Hukuku**, 7. b., İFAV. Yayınları, İstanbul, 2009.
- YAVUZER Hasan, **Çağdaş Din Hizmeti ve Diyanet İşleri Başkanlığı**, 2. b., Laçın Yayınları, Kayseri, 2006.
- YÜCEL İrfan, **Hac Rehberi**, 8. b., Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1987.
- YILMAZ Hüseyin, **Camilerin Eğitim Fonksiyonu**, 1.b., Dem Yay., İstanbul, 2005.
- YÖRÜKOĞLU Altay, **Gençlik Çağı**, 2. b., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1986.

Makale

- ATİLA Mustafa, “Günümüz Toplumunun Din Görevlilerinden Beklentileri”, **Yaygın Din Eğitimi ve Uygulamaları**, ed. Şadettin Göksu ve Gökhan Erenoğlu, YECDER 1. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu Tebliğler, YECDER Kitapları, İstanbul, 2010, s. 28.
- ÇAKAN İsmail Lütfi, “Bir Medeniyet Projesi ve Dünya Görüşü Olarak İslam’ın Çocuğa Bakışı”, **Çocuk Sorunları ve İslam Sempozyumu**, 1. b., Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 31.

- ÇELENK Arif, “Modern Dünya Ordularında Din ve Din İlişkileri Subaylarına Genel Bir Bakış”, **Asker ve Dini Değerler Güncel ve Bilimsel Yaklaşımlar Paneli**, ed. M. Abdullah Kaplan, İmak Ofset, İstanbul, 2008, s. 87.
- DALGIN Nihat, “Aile Kurumunun Nikâh Aşamalarıyla İlgili Sorunları ve Kaynakları” **Aileye İlişkili Sorunlar İstişare toplantısı**, der. İlker Çalışkan-Hasan Mollaoglu- Muhammed Acar, DİB Yay., Ankara, 2009, s. 68.
- DİB., “Haccın Hikmetleri ve Yapılışı”, haz. İsmail Derin-Yusuf Apaydın, M.Ali Soy, DİB. Yay., Ankara, 2004, s. 1.
- DİB, “Din İşleri Yüksek Kurulu’nun Nikah İle İlgili Açıklaması”, **Diyanet Aylık Dergi**, Mart 1997, S: 75., s. 39.
- DİB. “Cenaze Hizmetler Rehberi”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,, Ankara, 2008, ss. 131-132.
- DURALI Teoman, “Aristoteles’in kategorilerinde, Fizik ile Metafizik’inde Değişme ve Zaman Sorunları”, **Felsefe Arkivi**, S. 26, İstanbul, 1987, s. 10.
- GÜNAY Ünver, “Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu”, **AÜİF Dergisi**, AİÜF Yay., Ankara, s. 103.
- GÜRKAN Salime Leyla, “Mevlit”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 38, İstanbul, 2010. ss. 155-166.
- ERSÖZ Mehmet, “Evlenme ve Düğün İle İlgili Türk Gelenekleri”, **Aile Yazıları**, C. IV, der. Beylü Dikeçgil-Ahmet Çiğdem, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1991, s. 302.
- HARMAN Ömer Faruk, “Hac”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1996, c. 14, s. 382.
- KALKANCI Ziya, “Osmanlı Mahalle İmamının Bazı Görevleri”, **İslam Medeniyeti Mecmuası**, C. V, S. 3, y.y., ts., s. 34
- KÜKEN Gülnihal, “Doğu Ortaçağında Zman Kavramı”, **Cogito**, S. 11, Yıl: 1997, ss. 181-190.
- LAPİDUS İra M., **Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası**, çev. İ. Safa Üstün, İFAV., İstanbul, 1996. S. 20.
- LEGER Harvieu D., “Sekülerleşme, Gelenek ve Dindarlığın Yeni Şekilleri”, çev. Halil Aydınalp, **Din Sosyolojisi**, ed. İhsan Çapacıoğlu- Bunyamin Solmaz, Çizgi Yay., Konya, 2006, s. 148.
- LUCKMAN Thomas, “Görünmeyen Din”, **Modern Toplumda Din Problemi**, çev. Ali Coşkun-Fuat Aydın, Rağbet Yay., İstanbul, 2003, s. 78.

MASSIGNON Louis, “İslam Düşüncesinde Zaman”, çev. Muhsin Akbaş, **AÜİFD**, C. XL., S. 1, Ankara, 2003. s. 416.

ÖZBAY Halük, “Evlilik Kurumunda Kadın Erkek İlişkileri”, **I. Aile Hizmetleri Sempozyumu (2000’li yıllarda Aile Hizmetleri)**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 2001, ss. 20-21.

SARIKAVAK Kazım, “İhvan-i Safa, İbn Sina ve Gazali’de Zaman Anlayışı”, **Felsefe Dünyası**, Sayı: 25, Yaz Sayısı, y.y., 1997, ss. 51-71.

SERTER Vehbi Zeki, “Kıbrıs’ta Sünnet Törenleri”, **Kuzey Kıbrıs Gelenek ve Görenekleri**, ed. Hasan Köksal, Ajans Yay., Lefkoşa, 2006, ss. 31-31.

ÜRKMEZ Mediha, “Çocuk Ebeveyn İlişkisinde Yaşanan Açmazlar ve Problemlili Çocuk”, **DİB. Aileye İlişkin Sorunlar İstişare Toplantısı, Ankara**, Yay. Haz. İlker Çalışkan-Hasan Mollaoğlu-Muhammed Acar, DİB. Yay., 2009, s. 193.

YAVUZ Ömer Faruk, “Kur’an’da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya kavramlarının Sembolik Değerleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. X/2, 2006, ss. 391-410.

Diğer Kaynaklar

AKMAN Kenan, **Hayatın Dönüm Noktaları**, <http://www.rehberim.net/forum/baskayere-sigmayanlar-222/82558-hayatın-dönüm-noktaları.html> (05.03.12), s. 1.

Nebi Bozkurt, Sünnet (Hitan), **İslam Ansiklopedisi**, www.sorularlailamiyet.com/article/5632/sunnet-hitan.html, (25. 05. 2011), s. 1.

ÇUFTA Muharrem, Avrupa Kültürünün Boşnak Gençlerin Din ve Kimlik Algıları Üzerine Etkisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2010. s. 26.

DEMİR Veysel, Din Görevlilerin Fonksiyonları ve Sosyo-Kültürel Tesirleri Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1996. s. 70.

DİB., **Haccın Hikmetleri ve Yapılışı**, haz. İsmail Derin-Yusuf Apaydın, M.Ali Soy, DİB. Yay., Ankara, 2004, s.

FIRAT Erdoğan, Balıkesir ve Yakın Çevresindeki İmam ve Müezzinlerin Çeşitli Problemleri Hakkında Psiko-Sosyal Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1992. ss. 25-30.

İBRAHİMİ Davud, Evlilik Kurumu ve Aileye Yönelik Psiko-Sosyal Hizmetler, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998. s. 78.

KÖYLÜ Mustafa, Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), O. M. Ü. İ. F. Samsun, 1989. s. 10.

PEKER Hüseyin, Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkileri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1979, s. 28.

YANMIŞ Mehmet, Bursa Dini Hayatında Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n Necat Şiirinin Etkilerinin Araştırılması, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2010. ss. 136-137.

YILDIZ Ayşe, Zamanın Kavrayışının Sosyal Temelleri ve Uygulamalı Bir Sosyolojik Çözümleme Denemesi: Bursa Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005. ss. 59-60.

YILDIZ M. Cengiz, Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 1999. s. 1.

**Ek. 1: Bursa’da Görevli Olan ve Mülakata
Katılan Din Görevlilerin Tablosu**

Din Görevlisi	Görev Yaptığı Yer	Yaşı	Görev Süresi
1. Ali İhsan Çınar	Fatih Sultan Mehmet Bulvarı Camisi	40	10
2.Osman Kaymakoğlu	Bağlarbaşı Merkez Hacı Veli Camisi	57	33
3.Ali Keleş	Orhan Gazi Camisi	42	20
4.Orhan Demirarslan	II. Murad Camisi	39	19
5.Adnan Konuş	I. Murad Camisi	43	23
6.Yakup Çerkes	Mehmet Zahit Kotku Camisi	35	8
7.Mehmet Yazar	Ataevler Merkez Şeyh Edebalı Camisi	39	13
8.Kemal Değirmenci	Bağlarbaşı Osmangazi Camisi	48	27
9.Mustafa Aydın	Nilüfer Hacıbaba Camisi	47	30
10.Hasan Yersiz	Nilüfer Merkez Camisi	37	3
11.Mehmet Arif Karal	Organize Sanayi Camisi	40	18
12.Aziz Ateş	Şehreküstü Camisi	37	19
13. İsmail Başol	Fomara Sülüki Camisi	57	32
14.İbrahim Aksoy	Karaşeyh Camisi	47	23
15.Eyüp Şentürk	Merkez Hürriyet Camisi	49	23
16.Mahmut Şevket Öztürk	İlahiyat Fakültesi Tatbikat Camisi	33	12
17.Mustafa Çetin	Çamlıca Merkez Camisi	27	4
18.Tahsin Karanfil	Ulucami	53	30
19.Mustafa Alpgut	Yeşil Cami	54	28
20.Yusuf Akçay	Emir Sultan	55	31

Ek. 2: Mülakat Soruları

A. Sünnet Merasimleri

- 1-Sünnet merasimlerinde din görevlilerin nasıl görevi var?
- 2-Çevrenizdeki sünnet merasimlerinin tamamına davet ediliyor musunuz?
- 3-Sünnet merasimlerinde bir din görevlisi görmek istemeyen ailelerin varlığından haberdar mısınız?
- 4-Bu konuda ailenin erkek ya da kadın din görevlisi tercihi var mı?
- 5-Sizce imam olmadan sünnet düğünü olmaz, diyen halkın sayısı artıyor mu azalıyor mu?
- 6-Size göre yapılan sünnet törenleri dinimize uygun olarak yapılmakta mıdır?
- 7-Sünnet merasimlerinde icra ettiğiniz faaliyetler dinleniyor mu?
- 8-Bu konuda söylemek ve eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

B. Ergenlik Çağ

- 1-Ergenlik çağına gelen gençler sizden dini yardım istemekte midir?
- 2-Gençlere yönelik ne tür faaliyetiniz var?
- 3 Sizce Kur'an kurslarda gelen gençlerin sayısı artıyor mu yoksa azalıyor mu?
- 4-Gençler üzerinde dini bilgilerin etki bıraktığını ve hayatları değiştiğini fark etiniz mi?
- 5-Camilerde ve Kur'an kurslarında gençlere verilen dini eğitim yeterli midir?
- 6-Yaz Kur'an kurslarında çocuklara ne tür sosyal faaliyetler sunuyorsunuz?
- 7-Örgün eğitimdeki dini eğitim sizce yeterlimidir?
- 8-Gençlerden en çok hangi grubundan dini yardım isteğiyle karşılaşıyorsunuz?
- 9-Bu konuda söylemek ve eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

C. Askerlik

- 1-Asker uğurlama törenlerinde ne tür görevler eda ediyorsunuz?
- 2-Tüm uğurlanma törenlerinde din görevlilerinin davet edildiğini düşünüyor musunuz?
- 3-İmam olmadan da asker uğurlayanlar var mı? Bu konuda herhangi bir şekilde bilgi edindiniz mi?

4-Asker dönüşünde şükür törenleri yapılıyor mu?

5-Askerlik hakkında gençleri bilgilendiriyor musunuz?

6-Askere giden gençler askerliğin manevi boyutunu biliyor mu?

7-Asker uğurlama törenlerinde yapmış olduğunuz konuşmalar kısa zaman da olsa gencin üzerinde iz bırakıyor mu?

8-Asker uğurlama törenleri dinimize ve örflerimize uygun yapılmakta mıdır?

9-Bu konuda söylemek ve eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

D. Evlilik

1-Çevrenizdeki tüm nikâhlarında dini nikâh kısıldığı düşünüyor musunuz?

2-Halk dini nikâh kıymanız için sık sık mı davet eder? Bu konuda davetiyelerin artışı mı, yoksa azalması mı söz konusu?

3-Dini nikâhı kıydığınızda konuşma yapar mısınız?

4-Düğünü dini kaidelere uygun bir şekilde nasıl yapalım, şeklinde sorulara muhatap oluyor musunuz?

5- Resmi nikâhı olmayanlara dini nikâhı kıyıyor musunuz?

6-Nikâhın geçerlilik şartları nelerdir?

7-Nikâhsız birliktelik dinimize göre uygun mudur?

8-Dini nikâhla, resmi nikâhın aynı merci tarafından onaylanması doğru mudur?

9-Evlilikte dini nikâh gerekli mi?

10-Bu konuda söylemek ve eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

E. Çocuk Sahibi Olma

1-Çocuk doğduğu zaman, isim koymak için halk sizi davet ediyor mu?

2-İsim koyma törenlerinde ne tür faaliyetler yapıyorsunuz?

3-Akika kurbanına yönelik davetler alıyor musunuz?

4-Size göre çocuğa konulan isim Kur'an'da geçmeli midir?

5-Çocuklara isim konulurken sizden tavsiye isteniyor mu?

6-Size çocuklara dini eğitim ne zaman vermeye başlamalı?

7-Çocuklarımız dine uygun nasıl yetiştirmemiz gerekiyor?

8-Bu konuda söylemek ve eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

F. Hac

- 1-Hac ibadeti konusunda sık sık konuşur musunuz?
- 2-Hacı uğurlama törenlerinde ne tür faaliyetler yaparsınız?
- 3-Vekil hac konusunda bilgi ve yardım isteyen halk oluyor mu?
- 4-Sizce etrafınızdaki olan insanlardan hac talebi artıyor mu yoksa azalıyor mu?
- 5-Rehber olarak hac yaptınız mı? Eğer yaptıysanız mübarek beldede ne tür şeyler yaparsınız?
- 6-Hac ve umre için adaylara bu konularda seminer veriyor musunuz?
- 7-Hacca giden adaylar sizce yeterince hac menasikini biliyor mu? Bu konuda rehber olabiliyor musunuz?
- 8-Bu konuda söylemek ve eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

G. Ölüm Törenleri

- 1-Cenaze olduğunda halk sizden yardım talep ediyor mu? Cenaze yıkayıp defneder misiniz?
- 2-Cenaze defninden sonra gelenekte var olan 7 gün, 40 gün gibi adetlerde davet edilirsiniz? Ve bu durumlarda tam ne yaparsınız?
- 3-Sizce mahallenizde imamsız cenazesini defin eden bir kimse var mıdır, böyle bir şey hiç duydunuz mu?
- 4-Şehit cenazesi kıldırınız mı? Ve bu törende vaaz mahiyetinde konuşma yaptınız mı?
- 5-Bu konuda, rolünüz hakkında bir şey eklemek istediğiniz var mı?
- 6-Halkımız kendi özel günlerinde neden din görevlisini yanında görmek ister?
- 7- Bulduğunuz cenazelerde sizi en çok etkileyen şey nedir?
- 8-Bu konuda söylemek ve eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

H. Dine Dönüş Ve Din Değişirme

- 1-İhtida etmek için size başvuranlar oluyor mu?
- 2-Onlara nasıl telkinde bulunuyorsunuz?
- 3-Onlardan ilk talepleriniz neler oluyor?
- 4-Taleplerinizi yerine getiriyorlar mı?
- 5-Ne kadar samimi Müslüman olup olmadıklarına takip edebiliyor musunuz? Yani onlarla bağlantınız oluyor mu?

6-Etrafınızdaki insanlardan din değiştiren birine şahit oldunuz mu? Bu konuda başımızda ilginç bir mesele geldi mi?

7-İnsanların din değiştirmesinin ana sebepleri ne olabilir?

8-Bu konuda söylemek ve eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Zefir	ADEMİ
Doğum Yeri ve Yılı	Prizren/Kosova	1986
Bildiği Yabancı Diller	Boşnyakça, Türkçe, Rusça	Makedonca, Bulgarca
ve Düzeyi	İyi	Orta
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	2001 2005	Balıkesir Merkez İmam-Hatip Lisesi
Lisans	2005 2009	U.Ü. İlahiyat Fakültesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	İSAM- İslam Araştırmalar Merkezi	
Katıldığı Proje ve Toplantılar	Max Weber ve İslam (Makale), Çağdaş Düşünür Olarak Aliya İzzetbegoviç (Ödüllü Makale).	
Yayınlar:	Çağdaş Düşünür Olarak Aliya İzzetbegoviç Lisans Tezi	
Diğer:		
İletişim (e-posta):	ya_rauf@hotmail.com /o_zefire@hotmail.com	
	Tarih İmza Adı Soyadı	